

Микола Гордієнко

З ВОЛИНСЬКИХ
І ПОЛІСЬКИХ

**РЕЙДІВ
УПА**

FIGHTING IN THE RANKS OF UPA-NORTH

(Memories from UPA in Volynia and Polissya in 1943-44)

by

MYKOLA HORDIYENKO

Published by the Societies of Veterans of Ukrainian Insurgent Army
in Canada and in U.S.A.

Toronto

1959

МИКОЛА ГОРДІЄНКО

З ВОЛИНСЬКИХ І ПОЛІСЬКИХ РЕЙДІВ

(ІЗ ДІЯ УПА-ПІВНІЧ, 1943-44)

*Гей на нівочі, на Волині,
Створилась армія УПА,
Щоби воскресла Україна
І завітала свобода.*

(З повстанських пісень)

diasporiana.org.ua

Накладом Товариств колишніх Вояків УПА в Канаді і США

Торонто

1959

WOLODYMYR LESKIW,
491 Belmont Avenue
Winnipeg, Man. R2V 0Z4

Обгортка роботи Б. Стебельського

Printed by „Ukrainian Echo” Publ. Co.
140 Bathurst St., Toronto, Ont.,
Canada

П Е Р Е Д М О В А

Збірка спогадів-нарисів Миколи Гордієнка з бойових дій УПА на Волині і Поліссі в роках 1943-44 була написана ще в 1947 році, отже ще за доволі свіжої пам'яті автора. З різних причин вона щойно тепер могла появитися друком як спільне видання Товариств колишніх вояків УПА в Канаді й Америці. В міжчасі появилися спроби історичних опрацювань дій УПА від початків її існування до 1950-их років, як рівнож низка спогадів командирів і бійців УПА з бойових дій нашої армії переважно на т. зв. Закарзонні. Оце вперше український читач дістає до рук збірку спогадів і нарисів очевидця і учасника боїв і рейдів українських повстанських відділів на Волині і Поліссі в 1943 році, коли слава про Українську Повстанчу Армію вперше загриміла по всій Україні, відбиваючись голосною луною в головних квартирах наїзників України з заходу і сходу.

Перед нами встає захоплююча картина збройних змагань народу за своє життя і волю. Найкращі сини українського села і міста, зразу на Волині і Поліссі, — як це описує автор, — а згодом і на дальших просторах України, на поклик революційного проводу спішать у ряди рідної армії, — „молодої армії, що народжувалась серед розлогих пшеничних нив, у густих лісах рідної Волині і Полісся”. Хлібороби — за одну ніч перемінюються в першорядних вояків, переходять добрий вишкіл і хресний вогонь, беруть участь у численних боях, оборонних і наступальних, промірюють все нові українські простори в нічних і денних походах і рейдах. І старі і малі, і бабусі і дівчата, — всі беруть таку чи іншу, але активну і добровільну участь у цій всенародній боротьбі. Зникають із сіл, містечок і районів представники чужої влади, народ творить власну адміністрацію, розбудовує своє самостійне життя, на менших і більших просторах виникають „упівські республіки”, що дають народові передсмак вільного, гідного людини життя у вимріяній власній ні від кого незалежній Українській Державі.

Дії УПА на Волині і Поліссі в 1943 році, як і на всіх інших українських теренах у тому ж і в наступних роках, дуже нагадують нам славні часи історії України, часи Хмельницького і Гайдамаччини. З народньої гущі вириваються все нові й нові командири УПА, сміливі, завзяті, повні ініціативи і розмаху, дуже часто — вчорашні старшини і підстаршини червоної армії чи польського війська, а між ними й старі ветерани українських визвольних змагань 1917-22 рр. В спогадах-написах Миколи Гордієнка бачимо їх цілу галерію, з них найслав-

ніші — Клим Савур-Охрім, Вовчак („дзеркало і душа армії”), Рудий, Кубік, Рубашенко, Байда, Верещака, Назар, Ярема і інші, командири „самородки” як Азіят чи Мазепа, зразки рядових вояків-повстанців типу „Поручника” і „Баклажки” і ін., — „горді сини Волині, що їм припала честь першим носити на шапках Тризуб — емблему Української Держави”.

Ворог, проти якого звернена зброя українських повстанців, це всі ті, хто посягає по українську землю і її багатства, хто зазіхає на честь і свободу її правного господаря — українського народу, це — німецькі наїзники, уосіблені в жандармерії, поліції, частинах СД з одного боку, та висланники московського імперіялізму з другого боку, — червоні партизани і їхні вислужники польські колоністи з відзнаками білого орла і червоної зірки на шапках. Одночасна боротьба на два фронти, проти обидвох напасників, була для керівництва українського збройно-революційного руху такою очевидною і самозрозумілою річчю, що ніхто ніколи навіть не піднімав питання про те, що могло б бути інакше.

Не менш цікавими від опису боїв є оповідання про будову зимового медичного табору УПА, чи про старшинський вишкіл групи „Турів”. Романтичного вояцького чару поодиноким розділам додають тексти повстанських пісень, а ще більше — уривки поеми Волошка, відомого досі лиш невеликому гуртові друзів — народного поета Полісся. Читаючи не без зворушення щірі й палкі заклики Волошка до земляків з Полісся, радіємо наявними фактами — доказами відродження національної свідомості і політично-державницького мислення цієї, досі так дуже придушеної довгою неволею, цінної вітки української нації.

Полум'яний 1943 рік дав першорядну заправу і підготову для українських повстанських відділів і для всього українського населення на дальші дуже важкі роки поновної московсько-більшевицької окупації. Автор закінчує свої спогади-нариси розділом про перехід фронту в 1944 році українськими повстанськими відділами і їх перші бої зі спец-частинами НКВД та про перші болючі втрати по українській стороні в нових обставинах. Його пісня вривається голосним, але далеко не трагічним і не безнадійним акордом. Падуть українські борці, — але —

„На місце упавших стають інші, надхнені тою самою великою ідеєю, повні любови до рідних нив, завжди готові до боротьби за них, певні того, що світлий день повної перемоги українського народу над Москвою невідхильно наближається.”

Книжка Миколи Гордієнка повинна виконати і напевно виконає своє завдання — наснажувати молоде українське покоління, а також і старших, — тою силою любови до рідного краю й народу, тим духом завзяття і посвяти і тою волею перемоги, яка завжди окрилює українських борців на Рідних Землях віч-на-віч із лютим ворогом.

В. Макар

ДРУЗЯМ ПОЛІССЯ
(Першим із перших)

I.

О краю мій, моя Ти батьківщино,
Віки гартована в борні!
Неначе казкова перлина
Твоя краса ввижається мені.
 За Тебе бились орди Джінгісхана,
 Лилася кров своїх й чужих князів,
 Царів, монархів, королів,
 Гітлеро-Сталінських тиранів.
І мільйонами „в розхід”
Синів Твоїх пускали, наче в море,
Гнали на північ, захід, схід,
Наповнювали ними конц-табори,
 Але не знищили душі,
 Не вбили Духа в нашім тілі.
 Як падали старі борці,
 На місці їх ставали молодії,
В яких та сама кров бурлила,
Що кликала до помсти і до чину.
З вогнем у грудях молодих
Ішли у бій за Самостійну Україну.

II.

Ось знову чорна ніч нависла...
Й новітні орди з Заходу і Сходу
Мечі схрестили на Твоїй землі
І нищать скарби вікові Твого народу.
 Чого прийшли? Хто їх просив?
 Що винна ця земля святая?
 Гроби, могили виривають,
 Руйнують храми, роздирають
 Родюче лоно чорноземних нив...

О, де Твоя вина, Вкраїно?
Ти ж не сягала по чуже!
Москва й Берлін Тобі байдужі
І польський Вавель не манить Тебе.

У Тебе досить свого, хоч руїна
Лягла із Заходу на Схід...
Але не скорений народ
Не впав перед катами на коліна!

В поліських пущах, по лісах,
Нові мечі гартуються на ката.
Вже скоро прийде помсти час,
Недовго вже Тобі чекати.

Синів Твоїх ліс приютив,
Старі дуби їм шепотіли казку:
— „Забудь, юначе молодий, поразку...
Вперед іди! Тут славний Хмель
Свої полки на ворогів водив!”

III.

О, я цілую Твою тінь,
Мазепо, Велетне-Гетьмане,
Бо Ти тоді ще зрозумів
Загрозу східнього тирана.

Не покидай же нас тепер,
Веди наші полки до бою
З Берліном хижим і брутальним,
З кривавою підступною Москвою!

А ми клянемося Тобі
Життям народу і землею,
Своєю власною душею
Й усіх грядучих поколінь;

— Не випускати меча з долонь,
Не завертати з півдороги,
Не загасити смолоскип свободи,
Не скласти зброю аж до перемоги!

Бо це ж єдина наша ціль,
Наш клич: „Нам бути чи не бути!”
Кайдани скинути з душі,
Заковані думки розкути!

IV.

З болот поліських і лісів
Там, де творилися Упівські перші стежі,
Я шлю Тобі оцей свій спів,
Як доказ вірності безмежний.
О, Краю милий, привітай
Його як добра рідна мати,
Усім степам, ланам розп'ятим
Поклін синівський передай!
І хай усі усюди знають,
Що ще Твої сини і нині
Неволі пута розривають,
Готують самостійність Україні!
Хоч кат вже тішився, гордивсь —
— „Нема Івана ні Богдана!”
О, ні, проклятий, помиливсь!
Ще наша сила нездолана!
Гетьманська слава не забута,
За неї встануть мільйони!
Тоді задзвонять на Софії дзвони
І встанеш Ти, оновлена й розкута!

Обкладинка до альманаху, присвяченого УПА на Волині й Поліссі. Дереворит Ніла Хасевича.

1. КОЗАК ВІД'ЇДЖАЄ, ДІВЧИНОНЬКА ПЛАЧЕ...

З хвилиною проголошення Акту Відновлення Української Самостійної Держави перед революційним проводом українського народу — як одна з найважливіших проблем виринуло питання творення власної військової сили.

Провід ОУН розпочав організацію цілого ряду старшинських шкіл, що в короткому часі мали забезпечити повсталі військові сили, бодай в основному, середнім старшинським складом. Таку школу організовано і в м. Луцьку, на Волині.

Треба було бачити, як гуртами сходилися молоді хлопці з Волині, Полісся і Галичини. Гарні військові казарми на передмісті Красному ожили, виповнені українською молоддю, що зійшлася тут здобувати потрібні знання володіти зброєю, щоб боронити своєї Держави. На жаль, ця можливість була дуже короткою. Німці скоро виарештовують членів Державного правління у Львові, а разом з тим нищать всякі прояви державницьких намагань українського населення на всіх окупованих ними просторах. СД в Луцьку перевело арешт організатора військового куреня поручника „Вірлика”. Хоч це була велика та дошкульна втрата, курінь не попав у зневіру. Під іншою назвою, вже як „Господарчий курінь”, вишкіл тривав далі. Хоч назовні курінь цей мав інше командування, фактично він був підпорядкований проводові ОУН, який з підпілля керував ним. Усім було ясно, що ніхто з майбутніх підстаршин не піде в ряди німецької армії. Тут готувалося ядро української армії.

Восени 1942 року приходить новий арешт в школі. Цим разом більш дошкульний і масовий. Заарештовано десять найбільш здібних і вишколених старшин і підстаршин. Та й це не заламало плянів. Ще з більшою пильністю

слідкували думка й очі, ще міцніше стискалися руки на замкові вишкільного кріса. А в підвалах казарм вистукували друкарські машини, циклостилї. Звідси розходилась нелегальна ОУНівська література. Одягнені в вишкільні однострої проходили непомітно варту кур'єри з організаційними дорученнями до Львова, Києва, Дніпропетровська та інших міст України. І так, незважаючи на ніякі перешкоди, курінь витримав аж до весни 1943. А весна, це зелений ліс! А зелений ліс — партизанська мати!

І дійсно, вже в початках березня почався рух. Вишкільники знали, що наближається якась розв'язка. А тим часом члени проводу ОУН обдумують, обмірковують, радяться.

Старшини дістають розпорядження приготувати курінь до виходу в підпілля. В цій підготовці найбільш діяльним був командир Рубашенко, заступник командира куреня. Йому допомагали Мороз, Кропива, Беркут та інші. Нарешті повідомлено про дату відходу: 20-го березня.

Командир Рубашенко про все пам'ятає, дає короткі накази, а сам спокійний, навіть веселий. Неначе це не старшинську школу виводить спід самого носа німців, а приготує якусь прогульку, чи що. Такий його настрої передається і іншим. Ніхто не має страху чи вагань, усі свідомі, що наступає хвилина, до якої вони готувались давно.

В кімнаті, де живе п'ятьох молодих підстаршин, командир Рубашенко питає:

— Готово?

— Так, — друже командире, — хором відповіли всі п'ять, зірвавшись і виструнчившись перед своїм командиром.

— На вас лежить обов'язок знищити, спалити всі папери, щоб німці не мали ніяких слідів. А як з магазином, друже П., чи вже впорались?

— Ще минулої ночі, друже командире. До третьої сотні, що стоїть в селі Л., передали.

— Гаразд, держіться, хлопці, ніч недалеко, — сказав, відходячи, командир.

— Друже командире! А до міста, хоч накоротко, піти

можна? — спитав підстаршина Крилатий, та так несподівано, що всі вибухнули сміхом. Усі бо знали, що за справа в молодого підстаршини в місті. Командир Рубашенко роблено споважнів:

— Ну, що ж, відходите, то й попроситись треба, щоб потім, бува, не нарікали. Та тільки не баритись, хлопці, щоб своєчасно були тут.

З підстаршиною Крилатим пішло ще трьох „у тій самій справі”. Ішли до своїх коханих, щоб попроситися перед відходом, а в голові в неодного з них вертілася думка: „Козак від’їжджає, дівчинька плаче”... І бачили себе на коні вороному, чи сивому, що землю нетерпеливо копитами рве, і бачили свою дівчину, що коня за поводи тримає і сльози ллє. Чи ж є хоч один юнак на світі, що б не виструнчився, не підніс би гордо голови, задивлений у таку візію?

А вони, тим часом, ідучи, говорили, раділи, що від завтра вже будуть справжніми воїнами рідної України.

— Хлопці, а що буде з Олександром, він же нічого не знав, як поїхав у відпустку — спитав один.

— Не журись, завтра вже всі знатимуть про наш вихід. Знайде нас по організаційному зв’язкові, а його „дев’ятку” має друг Камінь.

Перейшовши міст, розпрощалися. Крилатий пішов головною вулицею. Незабаром завернув уліво і вийшов на вулицю К, де знав чи не кожний камінь, бо вже більше року вчашав тут до невеличкого будинку. Застукав умовленим знаком і, натиснувши двері, зайшов.

Таня прибирала хату. Привітавшись з ним, почала щось оповідати, а він дивився на неї і чомусь нічого не розумів. Очима блукав по знайомій обстановці, нарешті на столі побачив дві світлини: свою і її. Враз згадав, за чим прийшов:

— Таню, сховай мою світлину десь далі, щоб не попала кому на очі.

Здивовано глянула на нього:

— Чому? Що сталося?

— Нічого не сталося, але сховай.

— Яюсь загадково ти сьогодні говориш. Як треба, то сховаю. Знаєш що? Заберемо її завтра до батьків.

— Я завтра, Таню, з тобою не поїду. Ти їдь сама, вітай від мене маму. Я колись іншим разом виберуся до них.

— Без тебе я не поїду! А ти краще відразу говори, що і як, бо я щось не второпаю нічого.

— Знаєш, Таню, просто міняємо в пісні слова: „Запрягайте, хлопці, коні, та й поїдем воювать...”

Тепер задеревіла Таня. Хоч сама перейшла через в'язничні тортури, належала до ОУН, була цілий час свідомо того, що її коханий — вояк, ця вістка була для неї несподіванкою. Кинулась до нього і залилась слізьми. Заспокоював її і потішав, як міг, та розпач її була велика. Але раптом вона заспокоїлась, витерла очі ї, кусаючи уста, сказала:

— Геть з хати! Ти, німецький підлабузнику, ідеш разом з ними грабувати рідні села? Ти...

Не докінчила і знову залилась слізьми.

Це було, як відро холодної води на голову бідного Крилатого. Він же не сміє сказати, куди він іде, а його кохана, його найдорожча Таня, має його за німецького запродавця!

— Таню, цить, заспокійсь! Таню, я не з німцями йду, не з німцями. Чуєш? Це таємниця, Таню, я не можу тобі нічого сказати. Але, Таню, — промовив він твердо, — мені прикро, що ти могла подумати про мене, як про зрадника. Прощавай!

Насунув шапку і рушив до дверей. Та Таня забігла йому дорогою. Сльози іскрились через усміх і вона, уриваючи слова, говорила:

— Прости, прости, ти ж знаєш, як я тебе кохаю... це добре, що йдете, я піду з тобою.

— Тоді, Таню, як тебе покличуть. А покличуть напевно. Буде військо, — будуть потрібні медсестри, дівчата-повстанці, розвідниці.

Вона знала, що мусить ждати. Зняла з шиї хрестика.

свого золотого і, як колись, від віків, — давно, благословила в похід свого козака.

— Хай Він тебе боронить від усього злого, а я молитимусь і ждатиму тебе.

Ще раз обнялися, поцілувалися, та й треба було прощатися.

— Щасливої дороги, дорогий мій!

— Бувай здорова, Таню!

За порогом відбезпечив револьвера і поспішив у бік казарми. На брамі запитав вартового:

— Спокійно?

— Покищо тихо.

Вже в коридорі наздогнав його друг Микола і весело шепнув:

— Ключики від гаражу маємо ліпші, як справжні.

Крилатий тільки усміхнувся у відповідь і пройшов до себе. Біля печі стояв Чорний і залізним гачком перемішував у ній попіл з паперів.

— Здоров! Добре, що вернувся, бо командир Рубашенко довідувався вже за тобою.

— Добре, я зараз, — а сам кинувся до шафи шукати за одинокою світлиною Тані, яку зберігав там. Полиці були порожні.

Друг Чорний невинно спитав:

— Що, за чимсь шукаєш? Може не трать часу, папір горить добре, а командир чекає. Та й наказ був: Ніяких світлин при собі, то я й перевів цю „операцію”, щоб тобі легше було.

Крилатий сипнув на нього іскрами гніву з палаючих очей.

В командира Рубашенка застав збір старшин. Частина, по одержанні наказів, розійшлись. Коли залишилося останніх двох, командир Рубашенко сказав:

— Виходимо перед дванадцятою годиною ночі. Командант О. Косаревич, що є, так би мовити, „наказним гетьманом”, про вихід куреня нічого не знає. За десять хвилин до дванадцятої мусите вручити йому ось цього листа

і зачекати десять хвилин, поки він прочитає. За той час, він мусить рішити: чи — йде з нами, чи лишається з німцями... Якби вагався, скажіть йому, що німці і так не повірять у те, що він нічого не знав. А зрештою, ми мусимо відійти так, щоб не залишився ніхто, хто б міг навести німців на наші сліди. Усе. Можете відійти.

— Так є! — відповіли всі три разом і вийшли з кімнати.

Було пів на одинадцяту вечора. Стрільці по два, по три виходили за місто. Ішли через браму і „навпростець” — через тин. Незважаючи на рух, на подвір’ї було тихо. Тільки час до часу чути було стук приклада об землю. Це хтось спотикався і падав у темряві. О пів до дванадцятої, без світла, за браму казарми виїхало вантажне авто. За ним друге...

П’ятнадцять хвилин до дванадцятої до команданта куреня зайшли три стрільці і подали листа. Командант був знаний з того, що його очі без перестанку кліпали. Та почавши читати листа, вони враз перестали кліпати і тільки робилися щораз більші і більші. Над правим оком почала тремтіти брова. Чим далше командант читав, тим більше тряслися йому руки. А врешті, видно, вже не бачучи нічого, він положив листа на стіл. Скінчивши читати, опустив голову на руки, щось обмірковуючи.

Один із стрільців обізвався:

— Друже команданте, ви маєте п’ятнадцять хвилин на рішення.

Командант зірвався на рівні ноги, сягнув рукою до шухляди і висипав на підлогу всі папери. Збирав, вигрібав усе і кидав на купу.

— Паліть, хлопці, нехай горить. Я піду туди, куди підуть всі”...

Видно було, що робить це під тиском, свідомий, що живого не залишать його тут. Почав поспішно одягатися і, несподівано, заплакав. Друг Беркут поглянув на годинника і сказав:

— Вже час. Виходимо.

Чотири постаті вийшли через браму. Мовчки пройшли місто і попрямували до села Полонка. На краю села друг

Беркут зайшов на подвір'я. Там чекала підвода, запряжена парою добрих коней. За кілька хвилин весело бігли коні, скрипіли колеса і четверо подорожніх думали кожен свою думу. Молоді воїни напевно були вдоволені з пережитого і з нетерпеливістю намагалися вгадати майбутнє. Воно їм ввижалося славним, багатим у походи і бої. Тільки думи колишнього команданта були невідомі.

Пізно вночі приїхали на умовлений хутір. В хаті, за столом, сидів командир Рубашенко і чекав на прибулих. До самого білого світанку світилося в хаті. Радили і плянували свої дії на майбутнє. А по сусідських хуторах спали три сотні молодих українських вояків. Тільки вартові ходили, надслуховували, вдивлялися в тінь ночі.

Раннім ранком збудив вояцтво протяжний дзвін. Його потужний голос плив у насторожену далечінь. Три сотні вояків проказують молитву. Звичайно вони співали її щорання, але з огляду на безпеку тепер спів замінено на шепіт. По молитві — сніданок. Вояк снідає швидко. Майже кожен спішить, щоб взятися за чищення зброї, дехто відпочиває, читає.

А по обіді пролунав наказ:

— До зброї!

Три сотні, що були розбрелися хто куди, за якусь мить застигли у струнких лавах.

Це розвідка повідомила, що німці шукають за куренем у трьох напрямках.

Курінь у бойовому поготівлі чекає ворога. Вечором приходить повідомлення, що німці з розшуків повернулися пі з чим.

Вже слідуючої неділі залишили місто Луцьк — районна поліція, частина обласної поліції і так звані веркшуци, у рядах яких були переважно хлопці з Галичини.

Всіх разом тоді з Луцька вийшло сто вісімдесят дві озброєних особи. Разом з ними пішло кількадесят членів ОУН і загрожене населення міста.

Німці в паніці. По всіх околицях міста стоять застави, озброєні кулеметами. Головні шляхи обставлені гарматами

і мінометами. Збільшена охорона казарм і німецьких урядових будинків.

А все ж таки, українські відділи перевели декілька вдалих нападів на місто. В місті знову фронтвий настрій. Час до часу чути серії МП і поодинокі стріли. Усе населення обов'язує нова поліційна година з заходом сонця. В неділю під Собором луччани схвильовано обговорюють події і напружено чекають новин.

Курінь, пішовши у підпілля, віддав себе в розпорядження місцевому проводові ОУН, який вивінував його в автоматичну зброю (двадцять шість автоматів, чотири легких і два важких кулемети та іншу). На деякий час курінь, строго законспірований, залишається в районі. Селяни радіють наявністю своїх військових частин і всіма засобами підтримують їх. До командування куреня приходять молоді хлопці з проханням прийняти і їх у бойові ряди. З радістю і гордістю перейняли села, поблизу яких знаходився курінь, харчування вояків. Справно провадили розвідку дорослі і діти, і не раз скеровували німців у фальшивому напрямкові.

Пробувши недовго в районі Луцьк-Торчин, відділ дістає наказ відійти в напрямку північної Волині. Перехід відбувається головно ночами. Залишаються позаду Садівські ліси і минаються в марші село за селом — Садів, Чаруків, Радомишель, Вербяїв. З кожним переходом, з кожним маршем, росте певність кожного вояка, що він ступив на вірний шлях, а в голові ясно зорить думка:

— Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї.

І рвалися до бою з ворогом, чули на собі обов'язок „Здобути”. А там, чи жити чи згинути, — дарма!

Так чи інакше, вони невмирущі, бо це ж під їхніми ногами топталася територія „мертвої” України. Це ж бо вони відкривали нову сторінку в історії змагу своєї батьківщини до волі.

2. ПЕРШИЙ ПОВСТАНСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ

Зближалися Великодні свята. Всі дооколишні села за-прошували курінь до себе святкувати. У Страсний Четвер всі три сотні, що були під командою командира Олега, прибули до села, щоб спільно вислухати Службу Божу та, висповідавшись, запричаститися. В суботу рано розвідчики принесли, що з Цуманя, у напрямку села Сильного, просувається відділ німецького війська. Командир Олег негайно зайняв оборонні позиції. Ідучи лісом, німці стріляли. Коли перші німецькі відділи вийшли з лісу на дорогу, повстанці відкрили по них вогонь. Німці відповіли гарматами, кулеметами і мінометами.

Бій тривав зо дві години. Гарматний вогонь запалив ліс. Вогонь розповсюджувався з надзвичайною швидкістю і скоро займав площу у просторі десять на два кілометри. Німці відступили назад до Цуманя, а страшна пожежа тривала чотири дні. Це було потрясаюче видовище! Тріщали старі дерева, стогнали, а червоні язики полум'я лизали все нові і нові жертви, просуваючись у всіх напрямках. Час до часу полум'я вибухало з страшною силою догори, розсіпаючись в мільярди іскор. І мови не було про те, щоб зупинити цей пожар.

На запрошення мешканців сіл Яромель, Сильно, Верестяни, Доманів, Городище, лісничівки Лопатинь і Журавищ, відділ святкував Великдень серед селян. Вислухавши величавої Пасхальної Служби Божої і вийшовши з церкви, вінком навколо неї поставали з свяченим. Мигали нерівним світлом сотки свічок, освічуючи різнобарвні писанки і крашанки, високі паски, обперезані ковбасою — все, що завіковою традицією, належалося освятити.

Після гарної проповіді місцевого священика промовляв куріньний виховник Крилатий. Надхненно палко говорив

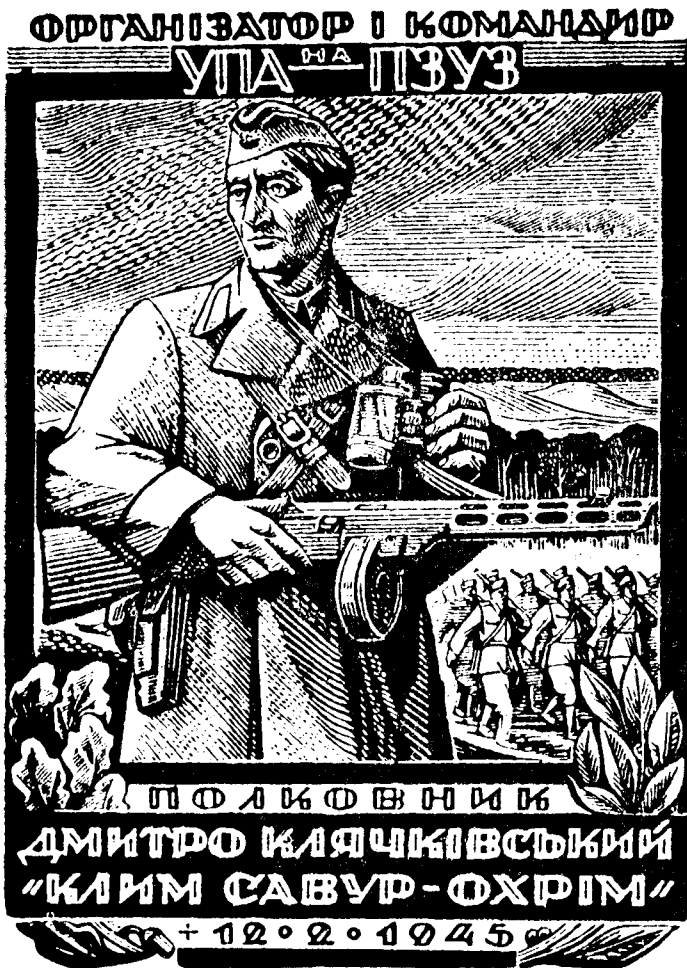
молодий виховник про воскресення Української Держави, про далекі і рідні українські міста і села, розлогі степи і стрімкі зелені гори, про нарід український, який поярмлений не загинув, а знов, діждавшись „слухного часу”, зир-
вавсь до бою за своє буття.

Він говорив, а слова його падали слухачам у саму душу на дно. І горді були вони, оці юнаки, сини Волині, що їм припала честь першим носити на шапках Тризуб — емблему Української Держави. І ввижався їм Дніпро, і вчувався чіткий вояцький крок по брукові Києва, а Софіївські дзвони, здавалося, бриніли цілком близько. А „дивілі” слухали і сльози котилися по зморщених, обвіяних вітром і обпалених сонцем, спрацьованих, обличчях, хоч в очах світилася ясна радість і гордість. Це ж бо, нарешті, прийшла ця хвилина і вони дочекалися її, перетривали через століття і жах попередніх років. Кожен господар врочисто запрошував до себе молодих вояків на „розговини”. Бідний великодній стіл у поліщука, та багата його сердечність і щирість. А що напередодні Свят до відділу прибув транспорт з печивом, маслом, яйцями, ковбасою, то кожний вояк ділився і своїм свяченим з гостинними господарями. Весело і радісно минав день Святого Воскресіння.

Аж раптом під вечір, несподівано почули стрілянину в селі Домашині. Ті, що були в селі Сильне, рушили в бойовому поготівлі, заалармовані стрілами. Скоро виявилось, що це на господарську чоту, що припізнілася з святочними дарунками, наскочили червоні бандити, які ховалися по лісах. Большевики, відстрілюючись, почали втікати, залишивши на побоевищі зграбовані харчі та свої дві скрині мін до малого міномета, які пізніше дуже нам пригодилися.

Того ж самого дня недалеко польської кольонії Пшебраже згинув у засідці один повстанець, що походив з Ярославщини. Його поховали в селі Городище.

Було відомо, що большевики недалеко села Журавищ концентрують свої сили. На другий день відділ вирушив до нових боїв. Опівночі двадцять восьмого квітня 1943 року большевики почали наступ. Щоб уникнути знищення села,

Полковник Дмитро Клячківський („Клим Савур”, „Охрім”),
перший командир УПА-Північ. (Згинув у бою з москвинами
12 лютого 1945 р.) Дереворит Свирида і Ніла Хасевича.

відділ зайняв оборонні становища перед ним. Розпочався бій. З криком „ура” большевики почали наступ градом куль. В селі почався пожежар. Від куль зайнялися дві хати, а далі вогонь перекинувся і на стодоли. Коли почала горіти церква, командир Рубашенко, що командував боєм, бачучи, що дасть раду з большевиками і з неповним складом, відрядив деяких вояків на поміч селянам гасити пожежу. Першим до наступу ринуло ліве крило куреня, яким командував чотовий Распутин-Кватиренко (пізніше командир куреня в групі „Заграда”). Праве крило тримав сотенний Галайда. З криком „Слава” наші проломили большевицькі ряди, які почали відступати до Цуманських лісів, залишаючи своїх убитих і зброю. З листів, які знайдено на одному з убитих, ми довідались, що він лишив Москву на початку квітня 1943 року і був скинений з літака у районі Рафайлівка. Мав на собі військовий однострій і командирські відзнаки.

І так свій перший повстанський Великдень відділ провів у боях. Слава про вдалі бої, дисциплінованість вояків, здібність командирів розходилась по всіх дооколишніх і дальших місцевостях. То ж не диво, що до відділу почали масово надходити новобранці. На початку травня зібрався відділ з п'яти сотень біля села Гераймівка. Одна з них, під командою командира Распутина з заступником Романом мала відійти вглиб українських земель, за колишній кордон. Здається, не було такого вояка, що стояв на струнко і зброєю віддавав почесність відходячій сотні, який не мріяв би піти разом з ними. Вони ж бо перші мали перейти кордон, що його й далі тримали німці, і увійти на центральні українські землі зі зброєю в руках.

3. СВЯЧЕНЕ В МАТІЄВІ

Збудись могутня Україно,
Козацький краю, стань на змаг!
Туди, де сонце на вершинах,
До перемоги йде твій шлях.

(Приспів)

Гуртуйся у бойові лави,
Козацьке плем'я молоде!
До перемоги і до слави
Тебе Бандера поведе.

Вже степ твій знову вкрився кров'ю,
В пожежах цілий світ горить.
Наїзники в смертельнім бою
Рішають, хто з них має жить.

(Приспів)

Даремне, кате, всі турботи,
Нас голодом не замориш,
Не піде молодь на роботи,
В фольксдойчі нас не заманиш!

(Приспів)

Не раз вулицями містечка Матієва лунала ця пісня. Це юнаки з поліційної школи під час своїх маршів співали її. Вони пішли до поліційної школи, щоб здобути там для себе військові знання. Всі знали, що рано чи пізніше, а німцям доведеться з ними розпрощатися. Підозрівали щось і самі німці, бо коли в березні 1943 р. розійшлася вістка про вихід з Луцька у підпілля підстаршинської школи, чи то „Господарчого Куреня” — як вона тоді звалася, — матвіївські німці заметушилися.

Та не дурний був той, хто видумав приказку: „Не так

тії воріженьки, як добрії люди”... Полковник Марковський зовсім і не німець. Але на саму думку, що його курсанти не захочуть служити німцям, він сатанів. Якось закликав до себе свого заступника Лисого і довірочно запитав:

— Чи не відомо вам, хто саме в курені підбурює курсантів іти до лісу? Адже це неможливо! Що про нас подумують німці, як ми не доглянемо тут?

Лисий запевнив, що йому нічого не відомо ні про такі настрої серед курсантів, ані про людей, які б сприяли таким настроям. А про себе подумав:

— О, полковнику, який ти сліпий! То ж я перший прикладу всіх старань, щоб у якнайскорішому часі вивести твій курінь спід твоєї опіки. Ні, новітніх яничарів не будете мати з цих юнаків! Вони знають, чого хочуть, і свідомі того, що з німцями і вами, пане полковнику, їм не по дорозі!

Прийшовши від полковника Марковського, командир Лисий відразу послав зв'язкового до місцевого проводу ОУН, прохаючи, щоб вони допомогли йому вивести курінь юнаків з Матієва.

За кілька днів командира Лисого повідомили, що вночі один невеликий відділ обстріляє Матіїв. Цю хвилину мусить використати командир Лисий. Якщо йому вдасться вивести озброєний курінь за браму казарм, тоді хай випустить серію стрілів відразу за брамою.

Командир Лисий повідомив чотових про можливий виступ цієї ж ночі. Чотові передали ройовим, а ті стрільцям. В казармах слідне було напруження. Непомітно робилися приготування до вимаршу. Німці нічого не підозривали. Курсанти ніби готовились спати, але складали свої речі так, щоб за найкоротшу мить мати все готове.

Пізно ввечорі на передмісті Матієва загули кулемети. Німці в паніці. Лисий біжить до штабу і зголошує, що курінь готовий до бою. Німці раді, що самі не мусять іти, стискають йому руки, а самі пхаються до пивниць. Все ж безпечніше там. Лисий повертається до казарми і бере 186 юнаків. Всі, озброєні з ніг до голови, рушають в похід.

Вийшовши за браму, командир Лисий пускає кілька

серії з автомату в умовленому напрямкові. Близька стрілянина ще більше перелякала німців. В цей час також „на оборону міста” вийшла міська українська поліція в складі 32 осіб. Не пройшло й пів години, як 218 добре озброєних бойовиків з'єдналися з відділом, що робив напад на місто. Всі разом обстріляли місто, зокрема казарми, і в темряві ночі подались до села Сьомаків.

На другий день сотні прокльонів звалилися на голову „зрадливого” команданта Лисого. Вже рано німці побачили, як хитро він їх провів. До Матієва прибув великий відділ, в 500 осіб, жандармерії для дослідження цієї справи. Допитували всіх, хто міг би кинути бодай якийсь світло, щоб знайти слід за двома сотнями людей. Допитували полковника Марковського, його сина та ще вісьмох людей, які нічого не знали про заміри командира Лисого. Прибув сам шеф жандармерії Мантель. Він вбіг до кімнати, де були зібрані керівники школи, і не привітавшись, накинувся на них:

— Треба було їх всіх вистріляти до ноги!

— Пане шефе, але ж ніхто нічого не підозрівав. Як можна було стріляти?! — обізвався один з командирів, що був особливо прихильний німцям.

— Мовчи, собако, ти такий самий, як і вони! Ті втекли вчора, а ти втечеш сьогодні. Всіх вас перестріляти треба!

І він вихопив револьвера і на місці поклав трупом Богу духа винного старшину. При тім кричав до німців:

— Всім українським собакам, що втекли до лісу, помилування не буде! Я знищу всіх до одного! Я доложу всіх старань! В нас є зброя!.. Ми сила!.. Ми банду зліквідуємо!

Командира Лисого повідомили, що німці шукають за відділом і приготуються до великого наступу. Хоч як німці не нищпорили в околиці, та не знали, де таборує Лисий. Два німецькі літаки цілий час літали понад лісами, шукаючи слідів. Та літак також не ворона! Як тільки хтось зауважив у небі літаки, рух у таборі завмирав і стрільці з-під кущів заглядали на сталеві птиці, що зловіщо гули в небі.

Німці рішили використати день Воскресіння Христо-вого і напасти на Лисого зненацька, думаючи, що він піддасться настроям такого великого свята і послабить свою чуйність. Та командира Лисого повідомили про такі німецькі заміри і він поробив всі необхідні заходи, щоб бути готовим до бою. Знаючи добре околицю, командир Лисий перевів свій відділ на північний захід від села Сьомаків, у Гутенський ліс, коло села Гута. Там вибрав найкращий стратегічний пункт і чекав на ворога.

Ранесенько йдуть люди в Матієві святити паски і бачать, як з міста вирушають німці. Це ж вони рушили на Гутенський ліс! За німцями слідом іде українська розвідка, яка час-до-часу проривається наперед і несе командирові Лисому нові звідомлення.

Двісті юнаків стоять у струнких лавах. Довколишні церкви задзвонили в усі дзвони. По лісі відбивається луна. Кожен на мить забув, що він чекає бою, а полинув думкою туди, до тих дзвонів, до рідних, що стоять із свяченим навколо церкви і теж, напевно, думають про своїх синів, братів, коханих... І захотілося бути з ними, взяти в руку мальовану крашанку і піти по селі „христосуватись”.

— Христос Воскрес! — наче будив замріяні лави командир Лисий.

— Воістину Воскрес! — відповіли хором.

Нашвидку пояснює командир Лисий стрільцям, де мають зайняти становища і коли треба почати стріляти. Перший стріл має дати Лисий.

Ось уже й зайняли становища. Дві сотні пар очей скеровані на шлях. За невеличким горбом знялася курява. Ідуть! Вже видно мотоцикли, а он і ціла колона сунеться. У них також зброя напоготові. Очима зорять ліс, шукають.

Ось, недалеко заляглого відділу, пройшла німецька розвідка. Її пропустили вперед, не чіпаючи. Німці спокійно і певно посуваються далі. Молоді повстанці не зводять з них своїх очей. Вся увага напружена. Пальці лежать на курках зброї. Як тільки німецькі авта підійшли на 50 метрів до командира Лисого, він стрілив просто в перше авто.

Залунала серія з автомата, її підхопили десятки кулеметів і 180 крісів. Вогонь спинив ворожу колону. В лісі зчинилося пекло. Горять авта, розриваються бензинові баки, охоплюють полум'ям утікаючих німців. Зброя на машинах, амуніція, — вилітають з вибухом у повітря. Колона палає. Чорні клуби диму звиваються над лісом. Бій кипить. Німці в такій паніці, що й не думають про організований спротив. Кожен тільки намагається вирватись з життям. Не вціліло ні одне авто, ні один мотоцикль. З п'ятисот наступаючих німців вернулося тільки 380, а 120 трупів залишилося на полі бою.

Вечором, відвівши свій відділ на спочинок, командир Лисий ділився з повстанцями свяченим яйцем:

— Христос Воскрес!

— Воістину Воскрес! — відповідали молоді бійці молододі армії, яка щойно народжувалася серед розлогих пше-ничних нив, у густих лісах рідної Волині і Полісся.

4. „АЗІЯТ”

Ніч була тиха і темна. Ще темнішою вона була в густому волинському лісі. Та ось на стежці виринула постать. Постояла надслуховуючи: десь далеко запіяли півні. У тому напрямку постать рушила далі. Видно, добре знані були подорожному усі стежки тут, бо не блукаючи, скоро вийшов на дорогу, що вела до невеличкого хутора. А за ним, ніби назирці, по небі плив мутний місяць. Ось він виглянув з-за хмар і освітив подорожного. Це був молодий юнак, що міцно стискав у руці готового до стрілу револьвера. На краю лісу зупинився знову, послухав, а тоді впевнено попрямував до хати, що стояла трохи осторонь дороги. Тихенько підійшов до вікна і застукав до нього тричі:

— Це ти, сину? — обізвався голос з хати.

— Я, мамо, відчиніть.

Рипнули двері і на порозі з'явилася мати. Кинулись одне одному на шию.

— Ой, сину мій, сину, знову були ті енкаведисти. Перерили все в хаті, забрали якусь книжку і питали за тобою.

— Багато було їх, мамо?

— В хаті було чотирьох. А надворі — не знаю. Мене не випускали. Ой сину, якби ти бачив, які вони нелюдські! А між ними один чорний такий, справжній азіят.

Юнак підсміхнувся до матері.

— Хіба ж азіяти не люди, мамо? Тільки очі трохи інакші.

— Ой, сину, не кажи! — зітхнула мати.

— Що ж, то я піду. Мене ждуть... Процавайте, мамо.

Мати нічого не сказала, тільки, як цілувала сина в чоло, то сльоза гаряча, ніби іскра, обпекла синові обличчя. Стиснув зуби і припав до шорсткої матеріної руки.

Крученою стежкою, перескакуючи через рови, підій-

шов до умовленого місця. Тихенько свиснув. Йому відповіли і з темряви ночі вилонились дві постаті, що зблизились до нього. Це були його друзі.

— Що нового? — спитав один з них.

— Знов приходили, за мною питали. Взяли якусь книжку і пішли. — Помовчавши хвилину, додав: Азіяти! — і пригадав свою матір.

— „Азіяти”... А знаєте, друзі, мені подобається це слово. Таке воно загадкове якесь, нерозгадане... А що мені й так треба на якийсь час відмовитися від власного імені, то хай я буду „Азіят”.

І ті, що зустрічали його в роки большевицького підпілля, рідко знали правдиве його ім'я. Зате „Азіята” знала вся Ківерщина і Луччина. Большевики тремтіли на саму згадку про нього. Робили на нього засідки, визначали нагороди за зраду, полювали, як за звірем. Але він виходив ціло з усього. Півтора року підпілля за час большевицької окупації загартували його фізично і духово та виробили ідеологічно. В підпілля йшов недосвідчений юнак, а нова большевицько-німецька війна застала його вже загартованим бойовиком.

Здавалося, що тепер час показати себе в праці громадській, легальній. Та новий окупант нічого не змінив на українських землях. Знову починають заарештовувати тих, хто став до будівництва власної держави. І знов підпілля, і знов про „Азіята” говорять з острахом вороги. На тих самих місцях, що й за большевиків, вивішено нові плякати з обіцяною нагородою за його голову. А він не раз ходить попри них і тільки міцніше затискає уста, з погордою позирає на німецькі стежі. Кажуть, що страх має великі очі. Велетнем ввижався ворогам і Азіят. А тим часом, він був невеличкого росту, з приємною усмішкою. Завжди веселий, готовий потішити, додати відваги слабодухим, він жив і мріяв тільки про те, щоб стати вояком Української Армії.

І коли волинсько-поліські ліси загомоніли дзвоном пов-

станської зброї, Азіят був першим з тих, що прийшли в ряди рідного війська. За сприт і відвагу любили його всі.

Одного березневого дня зголосився він до командира Олега, що стояв тоді з відділом у Олицькому районі. Запросив його командир до снідання, що не було дуже вибагливим на той час.

— Не годиться, друже командире, так снідати без масла. Щось ваші господарники ліниві чи бездіяльні?

Присутні засміялися, а командир Олег сказав:

— Та воно справді годилося б вояцтву трохи свіжого масла підкинути, тільки...

— Тільки, дайте мені кілька стрільців, друже командире, а на завтра буде масло.

Вийшовши від командира, Азіят звернувся до гурту стрільців.

— Друзі, маю дозвіл від командира взяти кількох „охотників” з собою. Хто піде?

Ну, хто б не пішов з Азіятом? Перед ним негайно зібралася чота добровольців. Азіят поглянув на них, вибрав собі двох і пішов до командира.

— Друже командире, дозвольте відійти в справі заготівлі масла для відділу.

— Та не проміняй там голови за масло. Хто знає, чи німці добровільно не пішли б на таку заміну!

Підводою поїхали в напрямку шосе Луцьк-Рівне. Пізно ввечером зупинилися на хуторі, що лежав у півтора кілометрах від шляху. Повечерявши, полягали спати. На всякий випадок, Азіят попросив господаря збудити його, як той вставатиме до худоби.

Насвітанку вийшли з хати і попростували на край хутора, де вже, попереджений заздалегідь, чекав на них місцевий хлопець. Азіятові було відомо, що поміж містами Ковель і Олика щоранку їздить молочарська підвода з невеликою охороною. І він вже мав продуманий цілий плян наскоку.

Зійшло сонце. По всьому небі пропливали, гнані весняним вітром, легенькі хмарки... В придорожніх кущах за-

лягло трьох бойовиків, пильно вдивляючись у шлях. Мовчали. За якийсь час почули далекий гул мотору. Скоро повз них проскочило авто, за ним друге, а там і ціла колона пролетіла повз них, обдаючи їх перегаром бензини і курявою. Друзі терпеливо чекали. Ось знову авто, а за ним продудніло кілька танків. Коли пропав з виду останній, — на дорозі показалаась підвода, запряжена парою коней.

— Вони, — шепнув місцевий хлопець і подався назад.

Коли зблизилась підвода, на ній запримітили візника, позад якого сидів озброєний німець, — охорона масла. Припавши вухом до дороги, Азіят надслухував, чи не чути якої автомашини, а тоді, махнувши друзям рукою. зненацька, як тигр, скочив до підводи. Одним скоком був на возі і, тримаючи в правій руці наставлений револьвер на заскоченого німця, лівою — схватив за його автомата.

— Повертай направо! — грізно сказав візникові. Наляканий, візник вдарив по конях, шарпнув за віжки і підвода з маслом була на м'якій лісовій дорозі. Проїхавши трохи, Азіят наказав зупинитися. До воза підійшли помічники Азіята.

Німець, опритомнівши зі страху, белькотів щось про жінку і діти.

— Скільки їх маєш? — спитав Азіят.

— Семеро...

Всі засміялись.

— Ну, що з ним робити? От якби це був есесовець, жандарм, або хоч поганенький гестапівець, то й думати не треба було б. А що з такого „фатера”?

— Хай іде до бісової мамі. — І ніби щось згадавши, усміхнувся. Витягнув з кишені блокнота і почав писати:

„До панів Луцького СД!

Ваше, а точніше, наше — масло, підводу і автомата перебрав відомий вам Азіят. Конвоя звертаю. Він пригодиться на слідуючий раз. Клопоту з ним не було ніякого, можете надсилати його і далі. Ауфвідерзеген. Азіят.

Зелений ліс, 29 березня 1943 року.”

Скінчивши писати, сказав до німця, що цю записку

мусить обов'язково вручити до СД, це буде як поквітовання за відібране масло.

— А тепер слухайте, — звернувся до візника і німця, — як почну числити, то летіть до шосе, гей би вам п'яти пекло, а на „три”, то вже щоб я вас і не бачив.

Вихром знялися обидва і, штовхаючи один одного, побігли по нерівній дорозі. Азіят сміявся і свиснув ще їм навздогін.

В обід були вже в відділі. Вечеряли свіжим маслом, а двох стрільців, що ходили з Азіятом, не переставали говорити про пригоду. Правда, за кожним разом вона дещо змінювалась. Росла небезпека, грізніший був німець, голосніше дудуніли танки по шляху, але все це було на те, щоб ще раз підкреслити відвагу і сприт Азіята.

5. ЗАСТАВА В ОЛИЦІ

Заставу на шляху Рівне-Луцьк біля Олики тримали мадяри. Хоч на той час вже деякі чужинецькі відділи, які були при німецькій армії, розуміли причину повстання УПА як наслідок несправедливої німецької політики супроти України і підтримували її, то з заставою в Олиці була інша справа. Мадяри дуже пильно виконували всі німецькі накази, ба й самі вони лишали по своїх випадках на довколишні села сумну славу. Нераз такі мандрівки за салом, яйцями чи маслом супроводжувались звичайним грабунком, криком, гвалтом, стрілами, а то й пожежею. Треба було цьому зробити край. „Перевиховати”, а в випадку потреби і цілком усунути заставу, — було доручено командирові Кричевському. Він почав вивчати ворога з „середини”.

Трапилася нагода, що мадяри шукали за жінкою, помічницею до кухні. До них зголосилася гарна, чорноока Гандзя. Весела і співуча, вона скоро була, як своя, між мадярами. Як треба було, то Гандзя і до села скочить, і свіжого масла чи яечок без гвалту принесе. Мадяри дуже були вдоволені з Гандзі. Не нарікав і Кричевський, бо докладно знав про життя застави. Щовечора в умовлене місце Гандзя подавала нову кличку, казала, коли і де міняється варта, коли решта іде спати, скільки зброї є на заставі, яка вона і де приміщена. Кричевський думав. Брати заставу силою — не було ніякого сенсу. Легко було перебити всіх мадярів, але на їх місце німці дадуть нових, та й годі. Завзятий чотовий надумав таки „перевиховати” їх.

Мав уже певний плян. Для виконання потребував чоловіка, який би знав мадярську мову. Послав до штабу таке запотребовання, а за кілька днів до нього зголосився друг Пчола, що по-мадярському знав не тільки „нем тудом”. Переговоривши з прибулим, чотовий Кричевський

ходив радий і потирав у задоволенні руки. Минуло ще кілька днів, як Гандзя принесла уніформу малярського старшини. В який спосіб вона її роздобула, ніхто не питав, але на прибулого Пчолу вона була гей би до міри. Хто не був присутній при переодяганні, ніхто не повірив би, що це справді друг Пчола походжав по відділі, а не гордий, трохи пихатий, малярський офіцер. З Кричевського непоганий вилав німець. Одного червненого вечора, отак перебрані, вони нетерпеливо поглядали на годинники. Та ось надійшла і Гандзя.

Привітавшись з ними, вона сказала одне слово: „Африка”. Старшини її зрозуміли, вдоволено засміялися і вернулися до чоти, що в бойовому поготівлі чекала недалеко. Наказавши всім підійти і залягти на краю шосе, чотовий Кричевський і друг Пчола спокійно рушили в напрямку застави. Скоро до заляглих донісся вигук:

— Гальт! Пароль?

— Африка! — спокійно відповів друг Пчола по-малярському і охорона мосту відступила, відкриваючи перед ними перехід через міст. На мості зустрілися ще маляри, які побачивши старшин, стали на струнко. Друг Пчола заговорив до них по-малярському і в хвилині, коли маляри нічогосінько не підозрівали, побачили перед собою дві цівки пістолів, готових до стрілу. Перелякані маляри піднесли руки догори. З поспіхом віддали кулемет і два кріси. Розпитавши в полонених докладно про станицю, що була недалеко мосту, друг Пчола з чотовим Кричевським рушили туди. В кімнаті сидів біля телефону вартувий. Побачивши перед собою старшин, зірвався на ноги і зложив рапорт. Пчола подякував і закликав його надвір. А там підсунув йому під самий ніс револьвера. Маляркові очі полізли з орбіт, він затрясся і підніс руки. Його передали до чоти, що просувалася за ними, разом з іншими полоненими. В вартівні спало ще одинадцять малярів. Друг Пчола з чотовим винесли звіди дванадцять рушниць, один важкий кулемет, декілька револьверів і гранат.

Коли зброя була вже перебрана чотою, друг Пчола побудив мадярів.

Вони скоро зрозуміли, в чому річ, і були цілком безрадні. Через перекладача, друга Пчола, чотовий Кричевський заспокоїв їх, що їм не грозить ніяка небезпека, заявив, що він діє з доручення з головного штабу УПА, який вважає, що українці з мадярами можуть знайти порозуміння і мирним шляхом.

Мадярам запропонували вертатися на свою батьківщину, бо на Україні вони не мають за чим шукати. Забравши всю зброю і уніформи, друг Пчола почав телефонувати. За якийсь час зв'язався з якимсь мадярським штабом. В чемній формі довів їм до відома, що чота командира Кричевського з УПА, виконуючи наказ свого штабу, унешкідливила заставу в Олиці, як боеву одиницю. Процедура ця відбулася спокійно без стрілу, а всі члени залоги живі і здорові, хоч... без штанів. Одночасно просив панів штабовиків, щоб вони вплинули на інші свої відділи і дали їм відповідні інструкції, як мають вести себе супроти українського населення і військових відділів УПА. Скінчив словами, що висловлювали надію на спільне порозуміння двох сусідніх народів: українського і мадярського.

Пізніше було відомо, що інші мадярські станиці подивлялися сприт і відвагу українців. Заспокоєні випадком в Олиці, мадяри почали відважно, невеличкими гуртами в три-п'ять осіб, пускатися в терен за харчами. Там охоче давали себе роззброювати, міняли зброю за молоко, яйця, масло. Пізніше, щоб уникнути неприємностей за втрачену зброю, хитрі мадяри взагалі не брали її з собою. За те були глухі і німі на всі переправи УПА через їхні застави. Такі ідилічні відносини тривали так довго, аж поки німці не довідалися про все і не відкликали мадярів на інші пости.

6. ЛИТОВЦІ В УПА

Як у бій ми підем,
До мети ми дійдем
І про нас говоритимуть люди,
Що боролись колись,
Полягли, не здались,
І кайдани порвали на штурми.

(Партизанська пісня)

Зрозумівши, що терени, опановані відділами Української Повстанчої Армії не приносять їм ніякої користі, німці відкликали свої відділи, а натомість почали давати туди чужинецькі: мадярські, литовські, узбецькі, казахські і інші. Кожному такому відділові пояснювали, що УПА — це бандити, які не хочуть платити податків, які саботують хід воєнних подій на східньому фронті, які зрештою, такі самі большевики, проти яких і ведеться війна.

Один з таких відділів, зформований з литовців, прибув до м. Матієва. Литовці спочатку почували себе дуже непевно в терені. Вони ніяк не усвідомлювали собі обличчя свого ворога, проти якого їх прислали німці, а тим часом наявність того протинімецького настрою відчувалося всюди. І хто знає, до яких зударів не дійшло б з Богу духа винними литовцями, якби пропагандивний відділ УПА і ОУН не взявся за в'яснення ситуації.

Самі втративши так недавно свою державу, з якої були дуже горді, литовці скоро зрозуміли українські стремління. Гасло „Свобода народам, свобода людині” було для них найкращою характеристикою українського революційного руху. Скоро відносини між литовцями і українцями були якнайкращі. Литовці радо діставали для УПА потрібну зброю, він відкрив вогонь по грабіжниках. Хлопці цілили

А тим часом німці цілий час підготовлялися до бой-

вої акції проти УПА. На початку грудня 1943 року, одної ночі німці зробили алярм і о годині третій великими з'єднаннями рушили до с. Рудні, віддаленого на 14 кілометрів від Матієва.

В той час там не було ні одного більшого відділу УПА, лише стояв командир Гонта з невеликою, чоловік у сорок, боївкою, та було чоловік з тридцять з адміністрації.

Незважаючи на такі малі сили, командир Гонта рішив ставити опір. Поки він нашвидку зорганізував такий-сякий відділ, німці, як татарва, накинулись на село. Почали грабувати худобу, збіжжя, ловити людей. А під кінець запалили дві хати і рушили назад. Та за селом їм пересік дороги Гонта з своїми людьми. Сконцентрувавши всі наявні види зброї, він відкрив вогонь по грабіжниках. Хлопці цілили мітко і стріляли цільно. Вже перші стрільня попали в ворожу колону. За ними січуть без угаву і слідуєчі.

Німці в паніці кидають награбоване майно, але відбігши з кілометр, починають відстрілюватись. Та Гонта наказав підсунути ближче міномет і послав услід німцям ще кілька влучних мін. Німці вже без оглядки далі втікали до Матієва.

Приглядаючись до залишених німецьких трофеїв, хтось зауважив, як з-за корчів, що росли в придорожному рові, піднялися дві постаті в німецьких одностроях. Вони з піднесеними руками прямували до Гонти, зрозумівши в ньому командира.

— Гаспада, гаспада, не стріляйте! — говорили ламаною мовою. Виявилось, що це литовці. Розпитавши, як вони тут опинились і довідавшись, що вони сховалися тут, щоб перейти до УПА, командир Гонта стиснув їм приязно руки.

— О, нас ще більше є там у рові, — сказав один з них і показав рукою поза себе.

Гонта і ще пару стрільців разом з двома литовцями пішли в тому напрямкові. Підійшовши ближче, побачили, як дев'ять литовців сиділи і курили. Біля них лежала автоматична зброя. Побачивши українців, а між ними і своїх земляків, зірвалися на рівні ноги.

Почалася жвава розмова „на всіх язиках”. Литовці оповідали, як давно вони вже хотіли потрапити до УПА, та боялися якоїсь провокації, щоб не потрапитися большевикам.

Командир Гонта, подумавши трохи, сказав:

— Ну що ж, ми вас за полонених не вважаємо, бо ви пристали самі. Хочете, добровольцями будете. Програму нашу знаєте. Ми воюємо за свою Самостійну Соборну Українську Державу. Ми воюємо проти большевиків і проти німців, а вони й для вас, литовців, не дуже близькі „родичі”. Хочете до нас — просимо. Але подумайте добре, бо життя повстанця тяжке.

Одинадцять литовців залишилися в відділі. Вони скоро зжилися з нами усіма і почували себе дуже добре. Брали участь у багатьох боях і командування УПА було з них вдоволене.

Німці, дізнавшись про перехід одинадцяти осіб до УПА, відкликали цілий литовський батальйон в невідомому напрямку.

7. „ПОРУЧНИК” І „БАКЛАЖКА”

Поручника і Баклажку знали всі. Про те, що Поручник не був ніякий поручник, а Баклажка, ніяка баклажка — тільки добрий мінометчик, не варто й згадувати. Підпільники знають, які то нераз чудернацькі псевдоніми прибирали собі люди. Буває ж таке, що зустрінуться несподівано двоє людей, не схожих ні вдачею, ні уподобаннями, а от здружаться так, що й водою не розлить. Так було і з Поручником та Баклажкою. Чи то в бою, чи на постю, вони були завжди разом. В по́ході йшли поруч один другого, тримаючись за руки, що викликало жартівливі репліки друзів:

— Диви, диви, Поручник баклажку, замість до пояса причепити, в руках тримає.

На постоях вони умудрялися попасти в таку хату, де були молоді дівчата. А там, домовившись вже наперед, за усталеною чергою, один з них ставав командиром, а другий чурою. Командир тоді тільки звисока кидав накази. А бідний чура мотався за кавою, чистив зброю, пуцував чоботи і без кінця витягався на струнко. Дівчата задивлялись на суворого командира, а нещасливий чура викликав у них щире співчуття. Правда, на другий день друзі мінялися ролями і тоді в цю забаву включалися і господарі, які зрозумівши жарт, були вдоволені, що в них стоять двох щирих друзів, а не придирливий командир з бідним Швейком. Весело було з ними. Не раз потомлене вояцтво оживало, вслухаючись у їхню, ніби порожню, балаканину:

— Друже Баклажко, чого це ти, замість лежати на вгідних подушках, у м'яких перинах, та валяєшся отут, не кажучи, як що, під деревом?

Баклажка затягувався цигаркою, дивився на білі „баранчики”, що плили по небі, тихо відповідав:

— Та дуже України захотів, друже Поручнику.

— Гм, України, кажеш, — замислено продовжував Поручник. — А ти сам з яких?

— Та я то „настоящий”. І в моєму роді всі були настоящі. Дід покійний, царство йому небесне, настоящий руський був, батько — настоящий православний, а я, ей же Богу настоящий українець, — кінчив Баклажка під зрив сміху.

— А як там з вашим родоводом, друже Поручнику? — в свою чергу питав Баклажка.

Поручник, ніби зненацька заскочений клопітливим запитанням, довго чухав потилицю, зітхав і нарешті промовляв:

— Та я не знаю, як там було з тими дідами і прадідами. Не зустрічався якимось з ними на цім світі. Та й батько, здається, був безпартійний, але я таки дуже хочу своєї держави, якої небудь, тільки своєї. І щоб я обов'язково був у ній генералом.

— Бач, Поручника йому мало! Генералом захотілося бути! — реагували слухачі.

А бувало й таке, що розлігшись у холодку, Баклажка підкладав руки під голову і хріп, аж луна розлягалася. Тоді Поручник підходив до нього і будив.

— Вставай, Баклажко, німці наступають!

Баклажка миттю прокидався, але зрозумівши жарт, казав:

— Скажіть тим дурням, що Баклажка спати хоче. Сьогодні візит не приймає.

Та раз друзі перебрали міру жартам. Відділ стояв на постой недалеко невеличкого хутора. Поручник з Баклажкою щось довго змовлялися, ходили з таємничими мінами і всі бачили, що вони щось затівають.

— А що там, Баклажко, сміятися скоро будемо? — спитав сотенний.

— Та, як сказати, друже сотенний, залежить від вас, — відповів той непевно.

— Від мене? Та я сміюся завжди охоче.

— Оце я й доказував Поручникові, а він не вірив.

— Ну, смійтеся, смійтеся.

Баклажка побіг за Поручником. Того дня ніхто не бачив їх разом, аж до обіду. А в обідню пору сотенний вібрався до хутора, взявши з собою і Баклажку. Не пройшли вони й сотні кроків, як побачили, що з-за корча на них наставив „фінку” чоловік з вусами і великою червоною зіркою на шапці. Сотенний скинув з плеча свого автомата, клацнув замком і... остовпів. Магазин виявився порожнім. Відкинув автомат, схопив пістолю і не дивлячись на Баклажку, що втік, цілив просто в большевика. Пістоля тільки клацнула, а большевик присувається все ближче і ближче. Тоді сотенний хватає автомат, що лежав біля нього, і замагується на ворога, який чомусь не стріляє. Та раптом вискакує Баклажка і з сміхом хватає сотенного за руку, а в цей час „большевик” відліплює вуса, скидає шапку і перетворюється в звичайного Поручника. Зрозумівши, що з нього зажартовано, сотенний сердито сказав:

— Цим разом це вже дуже дурний жарт. А що, якби автомат або пістоля вистрілили? — запитав він.

— Ну, це вже ніяк не можливе, друже сотенний, — сказав Баклажка, подаючи йому магазинки з набоями. — Та ж якби ви забили Поручника, він би мені цього ніколи не простив. Він так і казав, як брав на себе ролю большевика.

Цим разом вже всі розсміялися і мирно продовжували свою путь.

Певно зрозумівши всю недоречність такого вчинку, друзі не хвалилися ним. І так ніхто б і не знав про цю пригоду, якби сам сотенний не розповів про неї своїм друзям.

8. СМЕРТЬ ГЕНЕРАЛА ЛЮЦЕ

Війна, як війна. Наступи, бої, перемоги, відступи і втрати. Хто брав колинебудь участь у боях, той знає, з якою завзятістю здобувається кожен клаптик ворожої території, як сказано борониться кожен крок своєї.

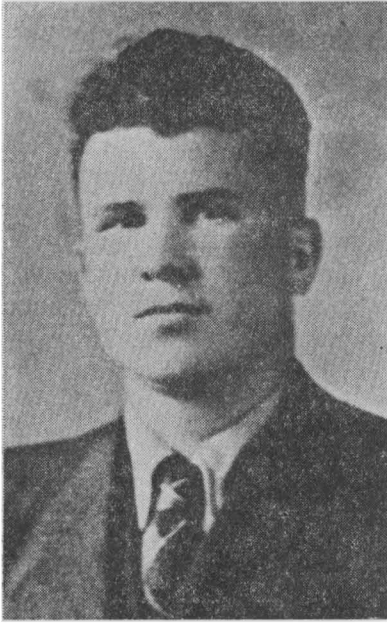
Фронтовик знає, що того, що він переживає на полі бою, не відтворить жаден кореспондент, не віддзеркалить ні одне „фронтове звітлення”. Та він, фронтовик, їх не читає, та й пишуться і подаються такі звітлення для тих, що слідкують за ходом бою з далекого запілля.

Якось переглядаючи німецьку пресу, Крилатий натрапив на „Берлінер Ілюстрірте Цайтунг”: на першій сторінці, обрамлений чорною смугою, виднів бундючний генерал. Далі якісь побиті авта, трупи. А під тим скупа інформація: „Шеф СД, генерал Віктор Люце, згинув випадково в катастрофі на сході.” Крилатий аж підскочив, прочитавши таке. Га, — „згинув у катастрофі”! Чи ба, „вища раса” соромиться признатися, що їхній визначний генерал з своєю нещасною охороною згинув від руки українського повстанця!

Ще раз глянув на відбитку в газеті, але вже не бачив генерала. Перед очима стояло усміхнене обличчя командира Вовчака, а крізь туман думок він чув виразно його голос:

— „Так є, незважаючи ні на що! Ну і що, що охорона велика й добре озброєна? І ми зброю маємо. Вони на автомашинах, а ми заляжемо в придорожніх ровах. Це ж Люце, розумієте? — Генерал Люце! Той, що поклявся нас знищити. Той, що заявив, що українцями можна управляти тільки нагайкою. Той... —

Командир хвилювався, він пристрасно викидав кожне слово, ніби намагаючись когось переконати про потребу такої акції. А тим часом переконувати не було кого. Зібрані

Командир ВОВЧАК (Олексій Шум), родом з села Шайни — Ковельщина, один з найкращих командирів УПА—Північ. Згинув у бою з німцями на Володимирщині, ранньою весною 1944 р.

старшини давно знали, що як їхній командир Вовчак розпочинає якусь акцію, то вона необхідна і що він її виграє завжди. Командир Вовчак не має програних боїв. В генеральному штабі називали його дзеркалом і душею всієї армії. Навіть вороги говорили про нього, як про стратега партизанських боїв. І ось тепер він дістав повідомлення, що через терен, де стоїть його відділ, має проїхати шеф СД, генерал Віктор Люце. Генерал мав бути в сильній, добре озброєній охороні. Їхав спеціально для того, щоб особисто зайнятися ліквідацією українського спротиву.

Діставши таку вістку, командир Вовчак вирішив показати ще раз, що той спротив є більший і поважніший, ніж панове гітлерівські генерали собі уявляють. Швидко зібрав на нараду всіх своїх старшин і представив їм плян акції. На столі — докладна теренова карта. Кожен горбок, кожне дерево, кущі, стежка, закрут дороги — позначені на ній. Червоною лінією в'ється Бересть-Литовське шосе, — шлях, по якому їхатиме генерал Люце.

— Командире Кубік, ви з своїми людьми займете становище ось тут, — командир Вовчак закреслив на карті.

Кубік схилився і винотовував щось для себе.

— Ви, сотенний П., станете ось у цьому коліні, — провадив далі командир Вовчак, — а чота саперів піде по другий бік шляху. Туди перейде і Крилатий. Зрозуміло?

Кожен з командирів ще раз перевірів свої становища і чкав дальших наказів.

— Вирушаємо негайно. І зав'язуємо бій, як тільки покажеться більша колона авт на шляху, попереджена мотоциклістами.

За якийсь час всі були на своїх становищах. Залягли в придорожньому рові. Командир Вовчак нетерпеливо виглядає генерала. Шляхом час до часу пролітали авта. Раз пройшла навіть більша колона. Тільки що мотоциклів не було попереду. Дехто вже почав хвилюватися, кажучи, що генерал замість мотоциклів танки послав наперед. Та раптом донісся новий гуркіт з шосе. Мотоциклі! Жвавіше забилося серце, приплила кров до скронь.

За мотоцикллями дудніла важка колона, що складалася з вісімнадцяти автомашин, переповнених ССами. Крилатий не пам'ятає, чи був який сигнал до бою, чи ні. Він пам'ятає лише, як застрочили кулемети, задзижчали кулі і як посеред дороги вибухнула в'язка гранат, підкидаючи догори уламки авт, зброї, людей. Німці билися завзято, але перемога була за командиром Вовчаком. Побачивши, що Люце впав, поцілений в голову, командир Вовчак вважав головний бій закінченим. Він зарядив по лінії відступ і кожен з командирів, що брали участь у цій акції, помалу відводили своїх людей, майже не переслідуювані німцями, що лишилися в живих.

Крилатий виразно пам'ятає події того дня і тепер, дивлячись на фотовідбитки в „Берлінер Ілюстрірте Цайтунг”, говорить про себе: — „Чи її справді „випадкова катастрофа”, пане генерале?”

9. КОМАНДИР КУБІК

Коли командира Вовчака вибрали до штабу УПА, його сотню перебрав командир Кубік. Він з нею рейдував з місця на місце. Сьогодні сотня Кубіка мала голосний бій з німцями на Ковельщині, чи Володимирщині, ще не вщухли балачки про цей бій, он дивись, ім'я командира Кубіка знов вихваляють за те, що розбив великий большевицький табір аж над Прип'яттю. Коли штаб „Турів” переводив якусь більшу акцію з'єдиненими відділами, то сотня Кубіка завжди займала в ній одне з найнебезпечніших становищ. Стрільці і підстаршини молилися на свого командира і до кожного бою йшли певні перемоги.

Восени 1943 року сотня командира Кубіка понад три тижні вела завзяті бої на півночі Волині з большевиками. Большевиків розбили там в пух і прах, але й самі відчували втому. Змучені, невиспані, обдерті вернулися переможці до Ковельщини, де мали відпочити.

Їдучи з півночі, командир Кубік, сам ранений і змучений, жартував:

— Ми мусимо так вибирати дорогу, щоб менше через села проходити. Бо наші „мундири” трохи вже вим'ялись, та й чоботи не дуже блищать, он хіба що в друга Цигана...

А ті „мундири” вже добре обносилися, а Циган і справді „блищав”, тільки... голими п'ятами.

Та мимо перевтоми, недоспаних ночей, затяжних боїв, настроїв у стрільців був піднесений. А командир Кубік зготував для всіх несподіванку. Як прийшли до Скулинських лісів, на кожного стрільця чекав новий „виряд”: короткі кожушки, теплі штани, рукавиці, шапки, шкарпетки, светри. Тут нашвидко всі переодягнулися і в новому виряді вступили на другий день до села Доротиці. Там думали відпочити від недавніх боїв. В околиці було спокійно. Вже

більше як пів року сюди не заглядали німці, а червоні партизани були тепер ген-далеко.

Як тільки сотня розквартирувалася по хатах і командир Кубік вступив до призначеної йому хати, на подвір'я в'їхав вершник.

— Друже командире! До села Облапи ідуть німці!

Кубік аж свиснув:

— Чи не казалися дурні?! Та ми відпочити мусимо, а вони лізуть знову. Га, певно почули про Кубікову сотню, знайомитись ідуть... Ну, що ж, жаль мені хлопців, але вони мені вибачать. Нічого не зробиш, ідуть, то доведеться зустрічатися. А звідки вони йдуть?

— З Берестя Литовського, але їх так багато, що аж страх. Машина за машиною, і кожна повна німаків.

— А ти, чи не злякався часом?

— Та ні, друже командире, тільки робіть щось...

Командир Кубік розсміявся і вже кликав чотових, щоб збирали сотню. Не пройшло й пів години, як сотня була готова і маршувала бойовим порядком до села Облапи. Звідти вже донесли, що німці залишили авта по той бік села і тепер грабують мешканців.

Підійшовши лісом до самого села, Кубік наказав одній хоті відкрити по німцях вогонь. Німці поставили навіть сильний спротив, пробували наступати на ліс. Чота трималася, але стріляли не дуже густо. Це підбадьорило німців і вони пішли в наступ, думаючи, що мають до діла з якимсь малим відділом. Але як тільки німці зайшли в ліс, впала команда командира Кубіка:

— Вогонь!

Ціла сотня відкрила вогонь зі всіх наявних родів зброї. Німці крутнулись назад:

— Ні, голубчики, не так скоро! — кричить Кубік і зриває всю сотню за німцями. З окликом „Слава!” бігли стрільці за втікаючими німцями. А ті вже не дбали про заграбоване майно. Лишили все, що могли, щоб тільки скоріше добратися за село до своїх автомашин.

Прогнавши німців ген далеко за село, Кубік з сотнею

вернувся до села Облапи. Там на нього чекала сумна вістка: в бою загинули три вояки з чоти Галюди і один вояк був поранений. Німці залишили своїх 14 вбитих і двох важко ранених.

Вчувши про смерть своїх стрільців, командир Кубік спитав:

— Хто з наших впав сьогодні?

— Липа, Грізний і Яструб.

Кубік скинув шапку, провів шорсткою долонею по за-
смаленому обличчі і з болем сказав:

— Земля їм пером.

— Друже командире, — промовив чотовий Галюда, — сьогодні ми здобули один важкий кулемет, один гранатомет, одинадцять крісів і один револьвер.

— „Здобули”, „здобули”! — сердито сказав командир Кубік. — А он людей своїх то втратили, — дорікав він Галюді, неначе б той був винний у смерті своїх стрільців.

Але Галюда знав свого командира. Ще довго буде він пам'ятати поляглих і в кожному новому бою шукатиме відплати за їх смерть.

10. БІЙ ПІД РАДОВИЧАМИ

В штабі групи „Тури” чергова нарада. Сидять біля столу заклопотані старшини з усіх відділів груп, а командир Рудий схвильованим голосом говорить:

— Видно, ці „панове” ніяк не хочуть прийти до розуму і усвідомити собі, що ситуація цілком змінилася. Що сьогодні не можна безкарно напасти на українське село, пограбувати його дощенту, вимордувати населення, спалити... Всі спроби порозуміння з поляками в цій справі були марні. Та й не дивно. Адже це не новина, що польські „пляцуфки” являються чистим большевицьким продуктом. Большевицькі партизани польськими руками роблять свою роботу, нищать неприхильно наставлене для них українське населення. Сьогодні ми дістали наказ з Головного Штабу УПА запланувати відсічну акцію. Для цього я й скликав вас, друзі командири.

В цей час знадвору донісся якийсь рух. Адьютант командира Рудого підвівся від столу і вийшов з кімнати. За хвилину повернувся і потихо щось доклав Рудому. В міру того, як адьютант продовжував розмову, обличчя командира суворіло і брови сходилися все вужче і вужче.

— Просіть його сюди, — сказав до адьютанта і, підвівшись, чекав.

За ним повставали всі інші і з цікавістю дивились на двері.

Адьютант вернувся з якимсь селянином. Уже немолодий був, розхристана на грудях сорочка була в крові і пошарпана. Волосся клоптями в безладі поприлипало до спітнілого чола. Він важко дихав, зраджуючи втому і недавно пережиту якусь пригоду.

— А що там, батьку, — лагідно звернувся до нього Рудий, — звідки Бог привів до нас?

— Ой, рятуйте бідних, бо життя вже немає, — залентував селянин. — Вночі напали на село засмицькі поляки разом з большевиками. Забирали, що бачили, чи в скрині, чи в коморі. Брали худобу, а хто боронився, то стріляли.

Поява селянина була ніби ілюстрацією до вступу командира Рудого. Сумнівів не було. Наказ Головного Штабу вимагав негайного діяння.

В першу чергу вирішили унешкідливити польсько-большевицьку „пляцуфку” в Засмиках. Знаючи про силу ворога, командир Рудий наказав стягнути декілька відділів „Турів” з північних теренів.

Акція мала розпочатися ранком 8 вересня 1943 року.

Вже день раніше дев'ять сотень УПА стояли замасковані недалеко Засмик. Наступом мав провадити командир Рудий. Та несподівано до штабу „Турів” прибула інспекція з Головного Штабу УПА, — командири Клячківський і Омелько. Рудий, зайнятий у штабі, передав командування своєму заступникові, — командирові Вовчаківі.

Командир Вовчак був у курсі всіх справ. Він вважав за доцільне відразу заблюкувати шлях Ковель-Радовичі, звідки поляки все змогли б дістати підмогу від своїх поліцейних відділів. На той відтинок відійшов командир Байда з своєю сотнею.

Після 4-ої години по полудні командир Байда надіслав до штабу повідомлення: — Дорогою посувається колона військових німецьких авт. Їдуть по збіжжя і худобу. Який наказ?

Командир Вовчак відповів:

— Зайняти становища. Ждати на мене.

Прибувши на становища сотні командира Байди, він нашвидку верхом на коні об'їхав їх.

— Ну, Байдо, видно непогано тебе вчили в Червоній Армії, становища позаймав якнайкращі.

Командир Байда вдоволений. Зрештою, вони приятелі. І знають один одного, як добрих військовиків. Та жартуючи, нераз згадують, чи то польську армію, звідки вийшов

Вовчак, чи то червону, в якій Байда був старшим лейтенантом.

Контролюючи становища, командир Вовчак не перестає жартувати з стрільцями:

— Чую, хлопці, що цим разом буде війна не з червоними, як збиралися, а з німаками.

— Та нам байдуже, друже командире, якого він кольору той ворог, вже ми його зустрінемо якслід!

Гуде шлях. Командир Вовчак спішується, передає коня, щоб відвели десь далі, а сам залягає при дорозі посередині відділу.

— Друже Байдо! Я сьогодні у вас стрілець. Давайте накази.

Вдоволення блискало Байді з очей, коли він витягнений „струнко” віддавав почесть командирові Вовчакові.

Ворог все ближче і ближче.

— Вогонь! — паде наказ, і десятки кулеметів відкрили свої ненаситні пащі.

Ворожа колона затрималася, авто за авто летять під усік. Рвуться гранати, вибухають міни, горять авто. Німці рванулися до бою. Позіскакували з авт і посунули, сиплячи поперед себе градом куль у напрямку стрілів.

Побачивши таку масу ворога, Байда дає наказ:

— Ліве крило, тримати вогонь. Праве крило, відступати.

За хвилину наказ міняється:

— Праве крило, вогонь! Ліве крило, відступає!

Сотня, маневруючи, відступає. 420 німців, бачучи це, впевнено сунуть вперед, а тим часом деякі недобиті авто вирвалися назад до Ковля.

Годину вже триває завзятий бій. Але щораз то рідше відзивається ворожий міномет. Щадять амуніцію. Командири Вовчак і Байда радяться:

— Якщо німці посуватимуться наперед, середина відступає, а боки — по два рої, залишаються на місцях.

Через годину німці посунули вперед і попадають у перехресний вогонь лівого і правого крила повстанців. Це

для них несподіванка, тому вони вже перестають стріляти і падають на землю. Командир Вовчак з середньою чотою переходить на праве крило. Хвилина спокою. Німці, не чуючи стрілів, зриваються і починають тікати.

— Вогонь! — і знов застрочили кулемети. Вже майже без опору дві повстанські чоти женуть курінь німців, що втікає в напрямку Ковля.

Та ось ззаду чути нові стріли.

Командир Вовчак дає наказ:

— Стій, залягти!

Залягли, наскоро окопались. Командир Вовчак рукою прикликав вістуну Славка, щоб летів з поштою до командира Кубіка.

— „Негайно поміч в силі одної сотні! Вовчак”.

**

Командир Кубік стояв на поготові і рвався до бою, та не було наказу. Тепер, діставши наказ, сотня Кубіка підійшла на зайняті позиції і замінила стомлені попереднім боєм дві чоти командира Байди. Німці знов рвонулися вперед. Веселий командир Кубік тільки сказав:

— Голубчики, ви напевно не сподівалися тут зустрітися з Кубіковою сотнею. Ану, Галюдо, сипни їм з міномета на початок, щоб знали, що ми не спимо.

Німці побачили, що новий прорив не вдасться, почали поволі відступати.

Командир Кубік тільки головою крутнув, скаржився своїм стрільцям:

— Ми б їм дали, ми б їм показали, але що зробите, хлопці, наказ є не наступати!

Десь далеко позаду час до часу обзивався кулемет. Пізніше виявилось, що це окружені чотою Байди німці хотіли прорватися до своїх. На пропозицію здатися німці не погодились. Тоді командир Байда наказав відкрити вогонь. За якийсь час хтось із стрільців помітив, що з ворожого табору повіває біла хустка. Один з повстанців, підвівшись на ноги, попрямував туди, але раптом впав, поцілений воро-

жою кулею. Ясно, що німці не думали здаватися, хотіли лише дотягнути до ночі, щоб скористати з темряви і вирватися з оточення.

Командир Байда, розлючений втратою одного стрільця, наказав відкрити вогонь. Тоді білих хустинок появилось більше і на заклик „генде гох” німці піднесли руки догори.

Забравши полонених і ранених німців, командир Байда відійшов у напрямку Свиначина. Сотня командира Кубіка збирала трофеї і шукала за своїми раненими і вбитими.

Вечором почався допит полонених. Німці відповідали на всі поставлені питання.

— Так, вони з „вермахту” Майже рік школились біля Гамбургу. Переважно молодь від 17-ти до 25-ти років. Після вишколу були на східньому фронті. Сюди привезені для відпочинку. Годували негано, але „майн Гот”, Україна ж така багата! В „Ортскомандантурі” сказали, що годували б їх ще краще, якби не „партизани”. Якщо хочемо щось кращого, то можемо собі забрати на селах. Нас зібралось 420 осіб по масло, яйця, сало, хліб. Може б вислали до Німеччини трохи. Там люблять діставати пакунки з України. Хто думав, що тут можуть бути „партизани”. Тут навіть лісів нема. Це була несподіванка.

Дізналися від полонених також про всі військові частини, розташовані в Ковлі, але це не було новою.

А тим часом, місцеве населення оточило хату з полоненими, вимагаючи розправи над ними:

— Дайте їх нам! Ми хочемо розплатитись за спалений Туличів, за замордованих людей. Зробити з ними те, що вони з нашими роблять!

Коли юрбу повідомили, що полонених не вони судитимуть, бо це справа військових органів рішення про їх долю, вона незадоволено гула, але поміж голосами було чути й такі:

— Там є Олексій Шум, по їхньому Вовчак, він має голу добру. Все доведе до порядку, по закону. Залишім йому ту справу.

— Та воно так і має бути. Вони бились, вони й судити мають. То військо, як не кажіть.

І помалу розходились, радіючи з нової перемоги відділів Української Повстанчої Армії, — їхнього певного захисника й оборонця.

Була вже ніч. Потомлені боями і пережитими пригодами минулого дня, стрільці спокійно спали. Вартові мірно ходили, підслуховували нічну тишу, стежили. Десь далеко-далеко ледь чутно доносився гул кулеметів, автоматів, а потім і те затихло.

Раптом небо освітила ракета. Одна, друга.. У відповідь десь далеко заклацав знову кулемет. Вартовий, що стояв біля штабу, закликав командира Вовчак і показав йому, в якому напрямку летіла ракета і звідки чути було кулемета. Командир Вовчак розгорнув карту, положив компас, а за хвилину обізвався:

— А ти, може злякався тут сам?

— Е, ні, друже командире, а де то є?

— Та виглядає десь на переїзді залізниці Ковель-Рівне.

— А, то певне наші випробовують свої кулі на німецьких „дотах”.

Командир Вовчак вернувся до хати. В хаті було десяток старшин, схилених над столом. Командир Голобенко міряв на ній щось циркулем. Командир Вовчак прислухався до розмови своїх командирів. Кожен мав інший плян, але мета зводилась до одного: ліквідації Засмик.

Дехто радив вже ранком наступати. Інші радили негайно звідси відійти, затерти всякі сліди, бо німці можуть завтра приступити до відплатної акції, в якій вживуть танків, літаків. Командир Вовчак мовчав і лиш слухав. Та ось він випрямився і всі стихли, чекали останнього рішення.

— Друзі, сьогодні бій виграли ми. Ворог поніс великі втрати. Залишив на полі своїх побитих, полонених, амуніцію. Він напевно завтра прийде з відплатою і ми мусимо зустріти його гідно. Моя думка така, що якщо ми завтра знову розіб'ємо німців, — Засмики самі розлізуться. Про-

шу швидко пильно. Займаємо становища довжиною 9 кілометрів. Командир Голобенко з куренем займе праве крило. Командире Шука, ваше становище з лівого боку. Моя сотня займає центр. А позаду нас сотня важка: гранатомети, гарматка. Вишкільна сотня підстаршин з гарматками — позад, правіше лівої сотні, між Голобенковим і моїм куренем. Командир Розважний, до „максимів” дати ленти з запальними і бронебійними набоями і стріляти лише до ворожої моторизації на шляху Ковель-Радовичі. Становища зайняти, окопатись вже до години шостої тридцять ранку і чекати дальших наказів. Зрозуміло? Запитання є?

— Зрозуміло, та й що тут питати, завтра будемо знати всі відповіді — відповів за всіх командир Кубік.

Командири розійшлися до своїх відділів, а командир Вовчак гукнув до сусідньої кімнати:

— Явір! Заклич мені господарчого!

— Так е! Закликати господарчого!

За хвилину господарчий був перед командиром.

— Друже господарчий! Негайно треба приготувати сухих порцій на два дні для дев'яťох сотень. Зрозуміло? Якнайскоріше роздати все бунчужним всіх сотень.

— Так е! — відповів господарчий, якому такий наказ зігнав останній сон з очей.

Командир Вовчак ще довго сидів над картою, щось креслив по ній, виписував. За яку годину перед ним лежала гора „грипсів”.

— Калина! — гукнув у сусідню кімнату.

— Я тут, друже командире! — заспано обізався той.

Вовчак засміявся — Та знаю, що тут. На, ось маєш, слішна пошта. Негайно в дорогу.

Вістун взяв пошту і розглянув адреси: Рудий, Назар, Яворенко, Православний, Біла.

— Чи можу відійти, друже командире?

— З Богом.

Була вже пізна година, як у вікні командира Вовчака загасло світло. Ще тільки благословилося на Божий день, як дев'ять сотень, стягнених для особливого завдання ко-

мандиром північної УПА, стояли на ногах. Кожен стрілець поспішно мився і їх гарячий сніданок, який кухарі приготували вночі. Сотня за сотнею помаршували в напрямку Радович займати свої становища.

О годині 6.30 командир Вовчак на своєму вороному коні оглядає становища. То тут, то там заговорить до якогось стрільця, зажартує, підбадьорить. Ось під'їхав до командира Голобенка. Зліз з коня, щось жваво обмірковують. Знову очі бризгають сміхом... Скакає на коня і їде далі.

Командир Голобенко приклав до очей далековид. Оглянув навколо, а тоді закликав свого ад'ютанта:

— Друже Швайка, я з Крилатим ідемо до сусідньої хати по молоко. В разі потреби — кличте.

— Добре, друже командире.

— Ідемо, Крилатий!

В долині видніла гарна волинська хата. З комина вився високо до неба стовп сизого диму і Крилатого потягнуло до тої хати, мов до рідної.

Собак не було. Зайшли до хати.

— Добрий день вам!

— А, добрий день! Може щось перекусите, сідайте. Ми ось збираємось десь далі на села, бо видно буде великий бій?

— А хто його знає, може буде, а мо' й ні.

— Та ви то знаєте, бо бачу, що навіть „старшой” му-сита бути, напевно сотник, або ще й більше.

— А чому так, мамо, думаєте?

— Та „оружіє” таке, як у нашого Василя, але він не має такого „бінокля” і торби, як у вас.

— А хто ж то такий, той Василь?

— Та син наш, син. Він також є в УПА, як і ви, — з гордістю в голосі промовляла господиня, ставляючи на стіл хліб і молоко.

Випили молоко. Закусили. Відпочивали. А нараз командир Голобенко попросив води, щоб випарити свої ноги. Він мав мозолі, які йому часто докучали.

Господиня принесла гарячої води, дала рушника і Голобенко почав роззуватися.

— Ну, Крилатий, тепер німці напевно прийдуть.

Крилатий здивовано подивився на Голобенка.

Сміючись, командир Голобенко почав оповідати:

— Колись ми стояли біля Троянівки. Здавалося, все спокійно навколо. Ну, думаю, давай випарю свої мозолі. Тільки роззувся, коли приганяє сотенний Залізник: — „Друже командире, німці їдуть, вже недалеко.” — І що ж, воювали тоді з ними.

— А вдруге в Вільці Галузійській. Знов тільки я всадив ноги в воду, а тут чую: Тррр...т-р-р-р... „Що за чорт” — думаю, — „скрізь застави, ніхто нічого не повідомляє, але ж стріляють”. — Я скоро чоботи на ноги, за фінку, та надвір! Бачу, ведуть якогось з червоною зіркою на лобі...

Не скінчив Голобенко оповідати, як до хати вступив вістун і зголосив:

— Друже командире, в далековид запримітили в селі Ключьк куряву, а Швайка казав, що бачив авта і людей, що возами втікали на Туличів. Ліве крило напевно знає все докладно.

— А що, не казав я, друже Крилатий? — Значить, треба поспішати.

Вернувшись до відділу, Голобенко почав спостерігати в далековид.

Підійшов командир Вовчак і повідомив, що німці вже в селі Ключьку. Щось ще говорили, показували руками то на захід, то на схід, тоді потиснули один одному руки і командир Вовчак від'їхав до свого відділу. Ось уже і голим оком можна було бачити військову колону. Чорною гадюкою тяглася вона шляхом. Спереду їхала танкетка, а за нею два панцерні авта. Далі йшли звичайні тягарові авта, яких то випереджували, то пропускали наперед мотоциклі. По дорозі був невеличкий чагарник. Танкетка з панцеркою обстрілювали його. Отже німцям не було відомо про заставу. Може вони взагалі не ждуть опору? Німці чуються дуже непевно. В кожному корчі, з-за кожної хати,

клубі виглядають „партизани”, що стріляють мітко, а часто ще й заржавілими кулями, які несуть певну смерть.

Сигналом до наступу на німців мав послужити вистріл з гарматки та мінометів, а тоді, як ворог буде цілком близько, — бити по ньому якнайцільніше.

Ворожа танкетка все ближче і ближче. За нею густа лава авт. Довжелезна, кінця їй не видно. Повстанські стрільці і кулеметники лише пересувають мірники на крісах. Цівки „Максимів” голодно заглядали по ланцюгах танкетки.

Нарешті! Гарматчик прицілився. Гаркнуло дві гармати, а вслід декілька мінометів, їм підспівували „Максими”.

Ворожа колона затрималася і залягла. На відстані дев'яти кілометрів кипить бій. Ось уже горить ворожа танкетка, десь далі палає автомашина, два мотоцикли без їздців полетіли з насипу дороги.

Командир Голобенко затирає руки і радісно гукає:
— Добре, справді добре!

Німці ніяк не могли з початку бою відкрити становища повстанців, тому стріляли навмання. Ворожі гранатомети били раз за близько, то знов задалеко. Лише за деякий час почали „нащупувати” наших „максимів”, кинувши туди декілька мін, які не зробили жадної шкоди. Напочатку бою німці ввесь вогонь скерували на праве крило. Командир Вовчак прислав спитати, чи не потрібно підсилення. Але Голобенко був певний, що дасть раду сам. Зрештою, німці в наступ не пішли. Голобенко також не вважав за потрібне залишати становища. В обід взагалі затихло. Німці обідали. Дістали свої сухі приділи і упівці. Невеликий боханець хліба, добрий шматок сала, ковбаса. Хто хотів, той міг мати цибулю, часник. Невибаглива їжа, зате поживна і сита. Та біля години 4-ої бій почав набирати більш поважного характеру. Командир Вовчак повідомив, що він буде наступати. Ліве крило мусить посилити вогонь. Зелена ракета означатиме початок атаки Вовчака. Повідомлення було передано по лінії. Кулемети стояли заправлені свіжими дисками. Всі чекають.

І ось звилася високо вгору зелена ракета, а одночасно

ліве крило сипнуло по ворогові скісним вогнем. З криком „Слава” кинувся відділ командира Вовчака до наступу. Але німці відповіли завзято. Ще одна команда командира Вовчака, і заговорило ліве крило і посунуло вперед. Тоді знов командир Вовчак зриває свій відділ наказом: — Вогонь! Вперед!

Німці не витримують і починають відступати. Але тут ліве крило опинилося під сильним артилерійським вогнем. Пізніше виявилось, що з Ковля над'їхав панцерник по залізничій лінії Ковель — Володимир Волинський і затримався між Турийськом і Боблами. Ліве крило, хоч під великою небезпекою, але тримається завзято. Командир Вовчак наказує Голобенкові зайняти попереднє становище. Центр лінії займають командири Кубік і Байда, а Вовчак з сотнею відходять на ліве крило допомогти сотні командира Щуки. Поява біля них командира Вовчака оживила стрілецтво лівого крила. Скориставши з мовчанки броневика, командир Вовчак, під прикриваючими стрілами, відводить ліве крило назад. Німці, зрозумівши це, як загальний відступ, кинулися вперед. Та відійшовши трохи назад, командир Вовчак наказує знову: — Займай становища, вогонь!

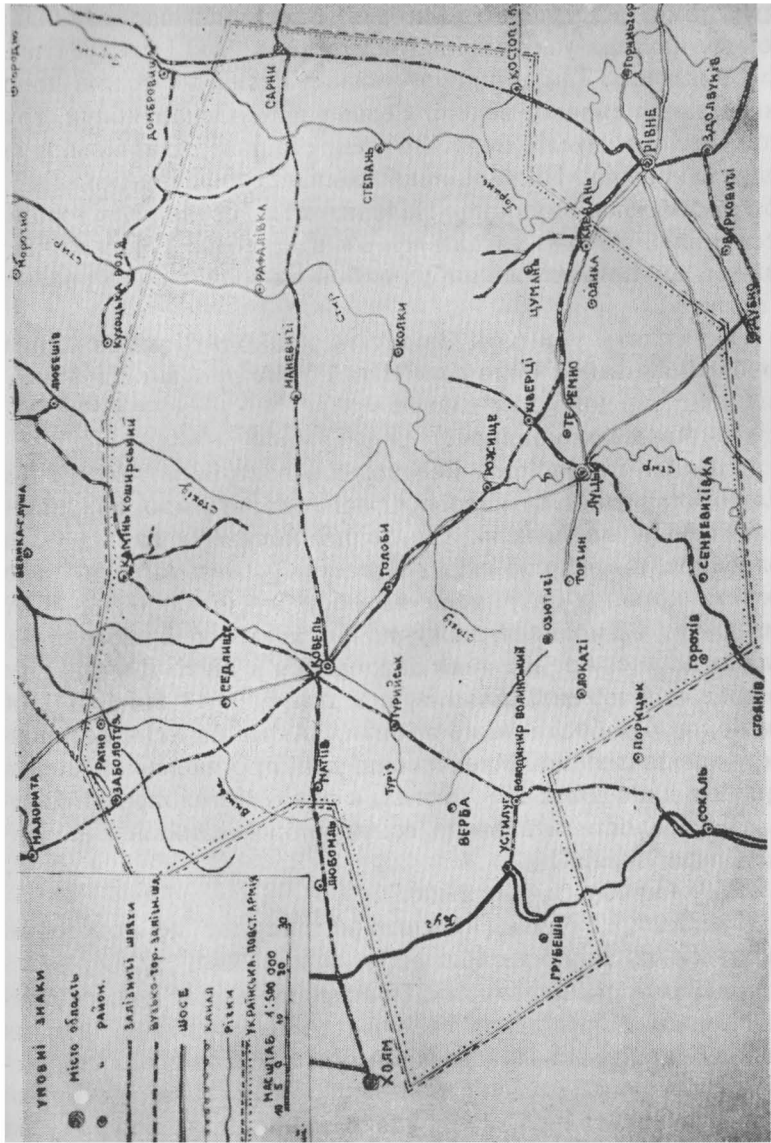
І знов, як тільки застрочили кулемети, почав бити німецький панцерник, та тим разом бив він своїх, що встигли зайняти позиції лівого крила. Ворог був у пастці. По ньому бив власний броневик, а позаду рвуться без перерви повстанські міни. З ліва й права січуть кулемети. Знов командир Вовчак дає наказ наступати.

— Вперед! Вогонь! Вперед!

Пішли в наступ. Німецький спротив було зломано і ліве крило завзято гнало відступаючих німців. Вогонь був такий сильний, що німці на полі лишали своїх ранених, без жадної допомоги. Становища, в яких недавно були німці, виглядали жахливо: трупи, уламки зброї, шоломи і воронка біля воронки, вириті німецьким броневиком.

Бій тривав далі, палали хати, вибухали в небі кольорові ракети: червоні, зелені, білі...

Западала ніч. Під прикриттям вогню, з великими втра-

Герен дій УПА-Північ у 1943 році. (Рис. В. Крилатий).

тами, німці відступали до Ковля. За якийсь час командир Вовчак наказав зняти всі відділи з поля бою і скерувати їх до Свиначина. Там курилися польові кухні, а з котлів доносився запах смачної вечері. Селяни понаносили яблук, грушок, молока, масла, меду. Змучені стрільці відпочивали по селах і хуторах. По бойовищі ходив „трофейний відділ” і збирав зброю, амуніцію. Палали хати, стодоли. Страшна несамотива заграва сягала ген аж під небеса... Час до часу нічну тишу пронизував вибух набоя чи гранати, що рвалася в вогні.

Не сплять у штабі. Звідусіль приходять звідомлення. Треба повідомити Головний Штаб УПА про вислід бою.

З Ковля доносили слідуєче:

— Друже командире!

Німці в переполосі. Все місто в гострім поготівлі. Ковель обставлений артилерією і всі говорять про можливий наступ УПА на Ковель. На двірці посиленна варта. Один транспорт, що їхав на схід з Берестя Литовського на Рівне, місцева команда затримала на оборону міста перед УПА. Транспорт відмовився, кажучи, що нічого спільного з заплілям не має. Але все таки затримався в місті. Дівчина, що працює при німцях, донесла, що дня 8. 9. 43 виїхало 1200 німців, щоб забрати лише побитих. Акція на УПА передбачається, але пізніше. Маємо точні дані про людські німецькі втрати в двох днях. 208 убитих, є ранені і полонені. Подруга „Зірка” доставить скоро всі потрібні медикаменти.

Слава Україні!

8. 9. 43 року година 22.00.”

Командир Вовчак, перечитавши вголос це донесення, звернувся до командирів:

— Знову ми перемогли. Правда, ми також маємо втрати. На полі бою віддали своє життя 16 хоробрих, ідейних юнаків. Українська Повстанча Армія здала ще раз свій іспит зрілості. Від імени Головного Командування Групи „Турів” я висловлюю вам, друзі командири, подяку, яку ви передаєте своїм стрільцям, за те, що не посоромили ще раз української зброї.

-- А тепер, що далі? Іти на Ковель? В першу чергу мусимо похоронити своїх поляглих друзів. Якщо німці не прийдуть до того часу за своїми, треба буде виділити чоту для поховання і німців...

— Я не думаю, щоб німці хотіли тепер нового бою. Але мусимо бути готові до всього. Нашим бійцям також треба відпочити. Тому завтра ми бою не зав'язуємо, але, командири, будьте готові до нього кожної хвилини.

Коли всі розійшлися до своїх відділів, командир Вовчак розстелив похідну паланку, накрився шинелею і ліг відпочити і собі.

Навколо царила мертва тиша. Світало. О годині 7-й рано життя в військовому таборі знов кипіло. Стрільці всі були на ногах, по сніданні чистили зброю, обговорюючи бурхливий вчорашній день. З щирим жалем згадували поляглих друзів, приготувлялися до поховання їх, як належить ховати тих, що впали на полі бою.

Була вже 12-та година, як біля церкви вишикувалися в бойовому порядку курені Української Повстанчої Армії. Бунчужні здавали звіти сотенним командирам. Надходив командир Байда. Він був без шапки. Білість бандажу відбивалася різким контрастом від його смуглявого лиця, осмаленого в боях вогнем і вітром.

Стрільці любили свого командира, який не раз виводив їх переможцями з боїв з ворогом. Сьогодні кожен з ніжністю поглядав на нього, знаючи, що вчора ранений в голову, він залишився з ними до кінця бою. Командир Байда виснажений, блідий, але підтягнений і напружений, як струна.

Падає команда:

— Цілість, на мій наказ, струнко! Направо глянь!

— Друже командире, голошу слухняно, Північний курінь Української Повстанчої Армії готовий на ваш наказ!

Командир Байда, вислухавши звіт, поздоровив зібраних:

— Слава Україні!

— Слава! — покотилося луною. Надійшов і командир

Вовчак. Його постать, затягнена в добре допасовану шинелю, перетягнена чорним паском з невеличкою кобурою збоку, в чорній смушевій шапці з тризубом, робила добре враження.

Вислухавши звіту командира Байди, командир Вовчак провів очима по цілому курені і рівним вояцьким голосом гукнув:

— Слава Україні!

— Героям Слава! — чітко відбиваючи кожний склад, котилося лавою і неслоя ген далеко, аж за село, пролітаючи над полем вчорашнього бою...

Разом з командиром Байдою пройшли повз відділ. Стрільці шнурочком підривалися на струнко. Кинувши кілька слів Байді, командир Вовчак відійшов.

Командир Байда подав команду:

— Цілість, струнко! На плече кріс! Праворуч, вперед, ходом руш!

Прямували до цвинтаря. Тут уже все було готове до Служби Божої. Над великою братньою могилою служили два священики, місцевий і військовий. Усе доросле і мале населення села було на цвинтарі. Урочисто лунали селом молитви і гарно, дуже гарно співав, крізь сльози, церковний хор. А як почали „Вічну пам'ять”, схилилися всі на коліна, тільки чота повстанців по-військовому прощала вірних друзів. Плакали дівчата і молодіці, притихлі діти несміливо тулилися до матерей і суворі й нахмурені були обличчя у мужчин.

— А ще вам кажу: ніхто не має більшої любови, як той, хто душу свою віддасть за ближнього свого... — почав прощальне слово військовий капелян о. Лев.

А люди, один-по-одному, уважно ловлячи кожне слово, кидали грудку чорної волинської землі, прощаючи тих, що впали в її обороні. Землі, що не раз поїлася і ще буде впиватися своєю і ворожою кров'ю.

Всі були під враженням похорону і коли по обіді пролунав наказ: — До зброї!, — не одному вирвалося сердите:

— Ну й шваби кляті, ще їм мало!

Але німці, які появилися на шляху Ковель-Радовичі, йшли, виглядало, тільки по те, щоб забрати своїх убитих. Все ж відділ зайняв вигідні становища і був готовий кожної хвилини дати відсіч напасникові. Зо дві години тривала така напружена ситуація. Аж тут засвистало в повітрі одне, друге, третє гарматне стрільно.

— Ну, як так, — каже командир Вовчак, — то й ми відповімо. Ану, хлопці, пішліть їм пару наших стрілен!

І дві гармати сипнули по німцях! Це допомгло, бо німці замовкли на добре і поспішно, забравши своїх мертвих, відійшли.

Через кілька днів відділ рушив у напрямі залізниці Ковель-Сарни.

Відпочилі стрільці йшли легко, жартуючи і сміючись, і коли командир Вовчак, що йшов разом з сотенним Кубіком та командиром Назаром, гукнув: Хлопці, пісню!, — на цілий ліс залунало:

Задзвонить дзвін,
Луною він
Охопить усю Україну,
Народ наш піде,
Бандера поведе,
До перемог, до чину!

11. БУДОВА ЗИМОВОГО МЕДИЧНОГО ТАБОРУ

„Заграва небо червонить,
Гримлять гармати, сталь дзвенить...
Чи скоро вільні будем знов, —
Розсудить меч, розсудить кров!

В такт вояцького кроку неслася дзвінка маршова пісня. Це сотня спеціального призначення поспішає поліськими дорогами до виконання нового завдання. Гостре осіннє повітря, насичене пахощами живиці, несло пісню далеко-далеко і викликало на вулиці усе населення сіл і хуторів, що лежали на шляху сотні.

Сотня була підпорядкована Крилатому, що був виховником у відділі командира Чутки. Одного дня, діставши наказ з'явитися до командира групи „Турів”, там довідався, що враховуючи військові кваліфікації командира Чутки, які він виказав у бойових акціях, його відкликають до генерального штабу, як оперативного старшину. Сотню, на доручення командира генерального штабу Рудого, має перебрати він, виховник Крилатий. Після формального перебрання сотні, Крилатий дістає доручення зайнятися будовою зимового медичного табору для військової округи „Тури”. Штаб групи „Турів” був приміщений у низькорослому сосновому лісі, на місці колишнього постою большевицьких партизан. Вибивши їх з цієї місцевости, упівці розвалили і зрівняли з землею землянки, що стояли там, а на їхньому місці побудували великі просторі бараки, де і розмістилися — штаб, шпиталь, магазини, варстати, кухня. Великий просторий барак 25x10 метрів був призначений для постою військового відділу, що охороняв штаб. В просторий, ясній і чистій світлиці у вільний час стрільці розважалися грою в шахи чи шашки, дискутували, чи слухали доповіді на різні теми.

Подібний табір доручено збудувати і Крилатому. Властиво, завданням сотні Крилатого було тільки допомагати в будові, бо основну технічну працю мала виконати саперна чота, яка саме кінчала свою працю у Володимирщині. Перед Крилатим розгорнули теренову карту і командир Яворенко докладно подав плян нового табору. Будівельний матеріял лежав готовий у селі Несухоїжі.

Прибувши на місце будови, сотня Крилатого розтаборилася серед лісу. З запашного соснового віття робили собі стрільці настїя для снання, а деякі, вигадливіші, поспинали з них цілі шатра. Другого дня приступили до копання великої ями, розмірами 25x10 метрів. Праця була нелегка. Треба було зрізувати дерева, вирубувати кущі, корчувати коріння. Щоб мати потрібну величину бараку, треба було викинути вручну, лопатами, понад 375 кубометрів землі. Коли земляні роботи були виконані, дві чоти поїхали до села Несухоїжі по матеріял. Там уже чекали на їх прибуття вісімдесят заладованих возів. Щоб не розконспіровувати місця нового табору, прибулі стрільці посїдали на вози і самі повезли ладунок. Дорога була не близька, понад 26 кілометрів. Щойно в обїд прибули на місце. Дали коням відпочити, нагодувавши і напоївши їх, а там знову потягнулася валка, цим разом вже порожніх возів до села Несухоїжі, щоб звернути вози і коні господарям.

Прибула й саперна чота і, не гаючись, приступила до будови бараку. Впродовж одного дня стояв просторий барак, а мулярї працювали біля будови печі. Командиром саперної чоти був білорус Зубенко, який добре знав своє діло. Праця кипїла. Одні заготовляли матеріял, другі підбирали, інші носили, а майстрї складали це все до купи, в'язали, ліпили. Скреготали пилки, стукали молотки. І не зчулися, як звели будову, настелили дах, поклали підлогу. І поки забивали останній цвях ззовні, всередині вже було все скінчене: стїни побїлені вапном, навіть шестеро великих вікон пишалися чистими новими шибамі. Замаскували барак в той спосїб, що на плоский його дах настелили грубу верству соломи, листя, прикидавши зверху землею і сос-

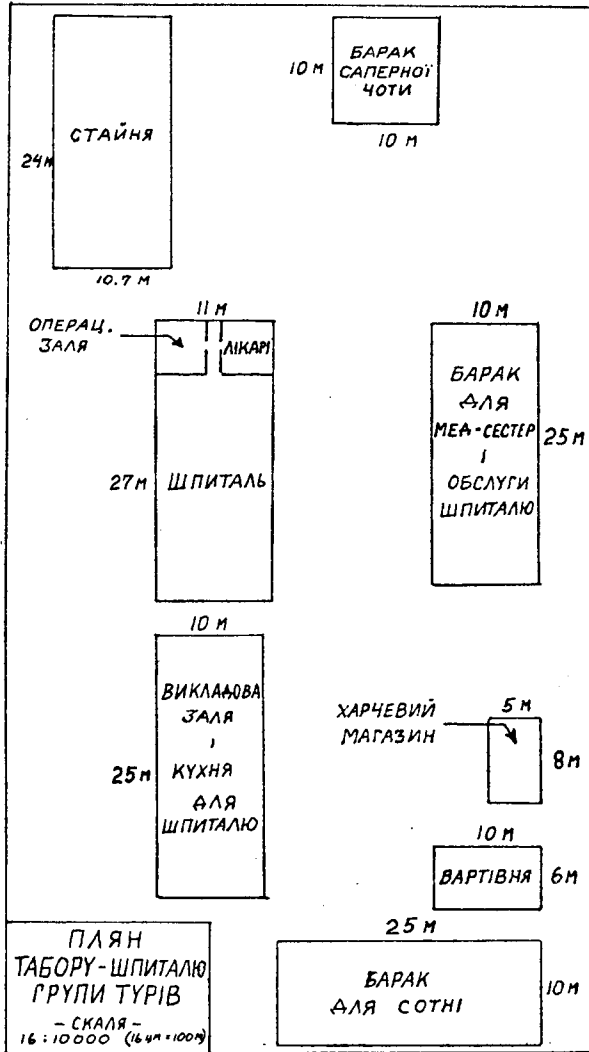
новими шпильками. А що він стояв у підніжжі піщаного насипу, то тільки підійшовши цілком близько, можна було зауважити в ньому вікна. Двоє великих дверей були в протилежних стінах. Вже через тиждень не впізнати було місця, де так недавно кипіла жвава праця.

Новозасаджені сосни й кущі затерли всякі сліди будови.

Всередині кожний стрілець дістав своє місце і по дві плетені солом'яні мати, які покищо мали служити за ліжка. До накривання кожен мав широке, в паски, рядно. Курення в бараці було заборонено і були заряджені дуже строгі санітарні приписи.

Праця на цьому не скінчилася. Це збудували тільки приміщення для самих будівничих. Перед ними стояло ще велике завдання — збудувати ще три подібних бараки, в яких мали приміститися: шпиталь, медичний персонал, кухня, викладова зала. Щоб не перемучувати стрільців важкою фізичною працею, час до часу робили військові вправи. Їх переводили молоді старшини й підстаршини, які щойно цієї весни закінчили свій військовий вишкіл.

І не раз після таких вправ, при тяжкій праці можна було чути веселі розмови стрільців, які згадували, як то їхній чотовий Струк хитро обійшов відділ десятника Сірка, а підхорунжий Січовий перехитрив їх обох. В таких умовах праця посувалася швидко, на „кашоварів” не нарікали, а ті казали, жартуючи, що не знати, як там з сокирою, але ложкою то ці сапери орудують справно. Так жартуючи і працюючи разом, скоро викінчили основний шпитальний барак, який відразу перебрали медсестри і завели там таку чистоту і порядок, що цього міг їм позаздрити любий шпиталь. Рівно настелена підлога з виструганих дощок блищала чистотою, стіни свіжо побілені, широкі вікна, обрамлені гарними фіранками (дарунок для медсестер із штабу „Турів”) — усміхалися привітно. Спеціально була приготована за вказівками лікаря-хірурга операційна кімната. Незабаром прибуло і влаштування шпиталю: ліжка, столики, медикаменти та медичні інструменти.

Плян табору-шпиталю Групи „Турів”. (За рисунком В. Крилатого).

На чолі цього шпиталю стояв лікар — жид Білий, якого всі любили і шанували і якому ввіряли життя ранених і хворих. До допомоги Білому приділено шіснадцять медичних сестер.

При праці не забували і про політичне виховання. Відзначили день Першого Листопада та роковини Базару. Після реферату, хористи проспівали „Думу про Базар”. І врочисто лунали її слова, неслися поліським лісом до могили Героїв, як запевнення їм, що загинули не марно. Що ідея, за яку вони боролися, — жива і їхні месники грядуть!

Одночасно з викінчення будови табору ішло й закінчення фортифікації його. Підхорунжий Січовий, хорунжий Струм і чотовий Розважний виробили плян окопів довкола табору, обкрутили його в два ряди колючим дротом, на всіх можливих дорогах, стежках і стежечках поставили ряди перешкод, навалили дерев, замінували. Тільки за посвідченням із штабу „Турів” можна було пройти ці всі застави і проникнути до середини табору.

Коли Крилатий зголосив до штабу про виконання дорученого йому завдання, звідти прислали спеціальну комісію для перевірки. Прислана комісія висловила свої спостереження з найвищим признанням.

Вже на початку грудня сюди були направлені перші хворі і ранені. Господарський відділ табору примістили в окремому куті. Там побудували велику стайню для коней і возів. Забезпечились сіном і оброком на цілу зиму. Десятого грудня 1943 року Крилатий одержав новий наказ:

„Вважаючи, що з покладеного на вас завдання збудувати зимовий медичний табір ви і ваша сотня вив'язалися якнайкраще, штаб групи „Турів” висловлює вам подяку. В залученому листі для вас нові розпорядження. Табір передати командирові Розважному. Слава Україні! Героям Слава!

Командир групи штабу „Турів” Рудий.”

Залучений лист говорив про новий вишкіл для Крилатого, на який він так довго просився. З часом до штабу стягнули й командира Розважного, призначивши до охо-

ронн табору командира Заболотного і молодого здібного хоруного Січового, який був в таборі від самого початку його будови. Вже немолодий сотник Ващенко, учасник Другого Зимового Походу, був властивим господарем цілого табору. Час до часу приїжджали сюди на візитацію командири штабу „Турів”: Рудий, Вовчак, Яворенко та командири генерального штабу УПА: командири Карпенко та Омелько. Всі були вдоволені з доброї господарки сотника Ващенко, а усміхнені лица хворих самі говорили за себе про добрий догляд лікаря і сестер. І дійсно шпиталь відповідав всім вимогам польового шпиталю. Був строго законспірований, добре загосподарений, з сумлінним фаховим медичним персоналом. Чисте соснове повітря вливалось в хворі легені і допомагало скоріше видужувати, а цього прагнули всі. Хоч як було добре в шпиталі, хоч які були привітні сестри, але кожен пацієнт щодня допитувався, коли він знову зможе відійти до своїх. Бо це ж були вояки, а там були їхні друзі, що може якраз тепер без них ідуть у нові бої, там були їхні командири, — їхнє життя. Шпиталь з його білою тишею не приманює до себе молодого повстанця, його вабить ліс і на нього чекає зброя, яку не раз він мусів здобувати собі в бою.

12. СТАРШИНСЬКИЙ ВИШКІЛ ГРУПИ „ТУРІВ”

Дванадцятого грудня 1943 року до штабу групи „Турів” прибувають і прибувають нові люди. Чути щораз нові привіти, дружні вигуки, стримані розмови і уривки дзвінкого сміху. Це зустрічаються давно знайомі командири, старшини, знайомляться ті, що знають про себе тільки зі слухів.

— Люди добрі, покажіть же мені нарешті того Мазепу! — гукає командир Козак. — Бо мої стрільці тільки про нього і говорять. Аж заздрісно нераз, їй же Богу!

— Друже Мазепо, ось командир Козак хоче Вас бачити, — обізвався Крилатий.

Від гурту, що стояв трохи осторонь і щось живо дискутував, відділився невисокого росту старшина років тридцяти п'яти, з приємною усмішкою на обличчі, і пішов у напрямі Крилатого. Привіталися.

— Напевно, друже, уявляли собі мене інакшим, — жартував Мазепа, знайомлячись із командиром Козаком. — А про вас, командире Козак, я чув багато від свого вістуна Мороза. Він у вашій сотні колись був. От не нахвалиться своїм колишнім командиром!

Крилатий і командир Козак вибухнули сміхом, а Мазепа здивовано глядів на них. Крізь сміх Крилатий пояснив Мазепі:

— Та ось щойно командир Козак нарікав, що його стрільці згадують про вас, командире Мазепа, — і вже сміялися всі три.

— Кубік, Кубік!.. — почувися голоси. З дверей штабу вийшов командир Кубік, якого знали і любили майже всі.

— Здорові, командири! — гукнув він, — це я заходив до командира Чутки, щоб він не дуже муштрував нас на

вишколі. І знаєте, що сказав? — притишив голос, а з очей блискав сміх, — сказав, що вже завтра побачимо!

Він аж заливався, так сміявся. Сміялися і інші, бо знали, що ніяка вже муштра йому, колишньому лейтенантові червоної армії, не страшна. І всі знали, що з командиром Чуткою їх лучить найщиріша дружба і що вони разом виробляли увесь вишкільний плян курсу старшин.

Може й були такі, що мали надії на свої старшинські ступні, що їх менше „муштруватимуть”, але дуже скоро вони занехаяли їх. Тут усі були старшини! Вже на другий день підірвав їх зі сну свисток — рання зоря. Всі швидко помилися, приготувались до молитви. По сніданні до залі зайшов командир Чутка і заповів збірку. Миттю стоїть вишикувана лава.

— Цілість, на мій наказ, струнко! До правого рівняй. Прямо глянь! Спочинь!

— На стан! — відчисли!

— П'ятдесят четвертий, — зголосив останній в лаві.

— Спочинь! — падає наказ.

І вже забули всі, що ще вчора самі давали накази. Сьогодні пильно вслухаються в накази вишкільного старшини і намагаються сумлінно виконувати їх. Вони ж не рядові стрільці, вони ж — командири.

З невеличкого будинку, замаскованого гіллям соснини, вийшов командир Рудий в асисті командирів Вовчака, Яворенка, Голобенка-Острізького та Яреми.

Падає нова команда:

— Струнко! На плече кріс! Крісом почесть дай! Направо глянь!

— Друже командире, збірка командирів у складі 54 особи готова на Ваш наказ!

— Слава Україні! — гукнув командир Рудий.

— Героям Слава! — понеслося у відповідь луною.

Командир Рудий пройшов повз ряди і наказав усім перейти до викладової залі. Розмістившись у лавках, зібрані прослухали привітання і звернення до них командира Рудого. В ньому з'ясовано ціль і потребу такого вишколу

старшин. Командир Рудий підкреслив, що не зважаючи на те, що всі бойові дії кожного відділу є заплановані головним штабом, часто є потреба самому командирові відділу брати на себе важливі рішення. Такі є умови підпільної боротьби.

— Вишкіл цей не буде довгий, — говорив командир Рудий, — але це буде **вишкіл**, — сказав він з притиском на останньому слові і провів очима по уважно слухаючих командирах. При кінці подав галузі вишколу і назвав старшин, що перепроводжуватимуть їх:

Голобенко-Остріжський — організація відділів і праця при штабі.

Чутка — Тактика.

Ярема — Міновання, саперна ділянка.

Яворенко — Картознавство і партизанське виготовлення та використання їх.

Хмурий і Терешко: Політичне виховання.

І хоч на вишколі не відчувалося „капральщини”, але в усьому панував військовий дух. Щоденно визначалося двох чергових по відділі. Ранню зорю робив черговий. Скінчивши миття і прибирання, всі ставали до молитви. По сніданкові — вимарш у поле. Теренові вправи не були довгі, найбільше дві години, щоб не перемучувати вишкільників і щоб вони могли добре пройти теоретичні виклади, які відбувалися у викладовій залі. Уважно ловили кожне слово викладача, занотовували у своїх конспектах, а вечором ходили по таборі і виучували все напам'ять. Крилатий, сам виховник, жадібно вслухувався в кожне слово штабових виховників Хмурого і Терешка. Командир Ярема виводив курсантів по всіх шляхах і дорогах вишкільного терену. Не один, незважаючи на те, що це вже був грудень, скупався нераз у якомусь рукаві ріки Стохід, будуючи мости, переправи, плоти. Опанували штуку міновання. Мінувального матеріялу було досить. Під час відступу большевиків, місцева сітка ОУН віднайшла його недалеко села Маневичі і в кількості двадцяти підвід передала пізніше штабові групи „Турів”.

І так у серйозній і пильній праці вишкіл наближався до кінця. Аж ось одного дня, 24 грудня, в обідню пору: — Алярм!

Відділ готовий до бою, хоч ніхто не знає, що сталося. Командир Рудий повідомив, що на село Черемошно напали німці і грабують селян. Курсанти мають змогу перевірити свої знання в бойовій акції. Черговим командиром був якраз командир Верниволя, а його заступником — Чардаш.

Швидко в бойовому порядку пішов відділ до села Черемошно. Не було тільки командира Кубіка, який лежав хворий у шпиталі. Підходили під саме село, як наздігнав їх вершник. Які ж були всі здивовані, як почули голос Кубіка:

— Е ні, без мене не вдасться! І не сором вам лишати бідного Кубіка в ліжку, а самим вибиратися на німця?

За горою горіло село. Лунали стріли. Підійшовши ближче, відділ відкрив вогонь. Для німців це була несподіванка і вони почали втікати. За селом стояли їхні підводи. Німці дібралися до них і від'їхали до станції Маневичі. Весь бій тривав дуже коротко. Німці, сполохані стрілами, залишили награбоване: п'ятдесят штук худоби, яку гнали з села, і три закривавлені мішки, в яких виявилися кури... з відкритими головками.

Селяни щиро дякували курсантам за їхню допомогу, за те, що своїм скорим прибуттям перешкодили грабіжникам наробити більшої шкоди. Відділ повертався на місце постою. Командир Кубік був просто лютий, кляв і вигукував цілу дорогу:

— А бодай би вас ясний грім побив, та ж бідний Кубік з ліжка встав і подумати тільки: на те, щоб курячих злодюжок відігнати! Тху, паршивці, курочок захотіли. Та хоч би котрий був відважний, та зачекав на нас. Он з бабами, то вони яку стрілянину зняли, а як почули наші стріли, то тільки підосви блищали. Фріци! — закінчив зневажливо і плюнув з пересердя.

Вишкіл тривав далі. Тридцять першого грудня прибули командири УПА — Охрим, Карпович, Омелько та Ве-

решака. На святочному бенкеті, що відбувся на честь прибувчих командирів і на честь успішного закінчення вишколу, крайовий військовик Карпович виголосив гарну промову, в якій зложив подяку від імені генерального штабу УПА всім учасникам вишколу. Командир Рудий говорив докладніше про справи терену і про вишкіл. Тоді ж відзначив двох наймолодших командирів: Думку і Крилатого, за їхню сумлінну працю в рядах УПА. І особливо торжестенно звучали його слова:

— „Старшини і підстаршини, друзі! Зближається дванадцята година. Ми стоїмо на порозі нового року, на переломі нових подій, на грані нової епохи. Може ми будемо тими щасливцями долі, що ввійдемо в неї своїм вояцьким кроком і диктуватимемо їй свої закони. На своєму шляху ми не самі. Перед нами йшли інші воїни Великої Ідеї, вони не дійшли...

Всі присутні встали і мовчанка залягла німа.

За хвилину командир Рудий продовжав знову.

— „Тепер ідемо ми!” — сказав він твердо. — „А якби і ми впали на шляху, то дарма. За нами прийдуть інші, надтхнені тою самою ідеєю, готові до Великого Чину!

З Новим Роком вітаю вас, друзі!”

13. МАЗЕПА

— Друже Мазепа, знайте, що у вашому районі ще нема відділів УПА, а большевицькі партизани знають, що ви в УПА. Так бережіться.

— Так, я знаю, але вірю в те, що ці відділи будуть не тільки в нашому районі, а по всій Україні. Тепер все лиш у стадії організації, а початки все важкі.

Командир вирішив відпустити Мазепу додому. Пізно увечорі попрощався Мазепа зі своїм командиром. Він набрав повну торбу літератури, різних відозв, і пішов у свою рідну місцевість. Здавалось, що Мазепа пішов на манівці хуторянської політики, але сталось інакше. В районі Ратно було повно большевицьких партизанів. Він пробирався до ріжками, багнами, очеретами і добрів у район Ратна. Відвідав свою родину і кинувся у вир праці. Цілими ночами не спав, ходив, радився, чогось шукав, щось робив.

Ночами збирав поліщуків і говорив їм про наші відділи УПА. Роздавав літературу, пояснював все, оскільки було в його змозі. Пробрався до міста Ратна, де ще була українська поліція. Майже всі йому знайомі. Починає говорити, що недавно вся поліція й інші відділи обернули зброю проти окупанта. В лісах рідні ряди УПА. Молодь слухала Мазепу, неначе сподвижника казкових оповідань. Він дав їм декілька листівок, закликів тощо. Поліція вирішила йти в УПА. Мазепа сказав, що він мусить вертатися до села, а повернувшись, він разом з ними піде в ліс.

На селах району Ратно було повно большевицьких партизанів. Вони грабували села, гнали самогонку і п'яні робили різні бешкети. Тамбовські русаки, яких виховав Сталін, були готові на все. Вони гвалтували дівчат і жінок. Грабунок і садизм переходив будь-які межі. Невдовзі село так зненавиділо большевицьких партизанів, що багато мо-

лоді повтікало в підпілля, готуючись до спротиву. Мазепа використав цей пригожий момент. Він їде в Ратно і після невеликої підготовки виводить всю поліцію з міста. До неї долучається молодь із сіл. Зброї на Поліссі було подостатком. Відступаючи, червона армія в 1941 році залишила безліч зброї. Щоправда, частина цієї зброї попала німцям у руки, але багато затримало в своїх руках і Полісся. Після довгої підготовки, яку провів Мазепа, однієї ночі виросла бойова сотня. Коли вся молодь із зброєю в руках була разом, відділ закватував на одній гаївці. Мазепа, як організатор, промовив до відділу.

Новобранці в УПА. Дереворит Ніла Хасевича із серії „Волинь у боротьбі”

— Друзі! Вже два місяці тому, як я довідався, що наша українська молодь схопила зброю в свої руки і стала в обороні своїх рідних прав. Я залишив свою родину і пішов на південь Полісся, щоб побачити ті перші українські відділи. Перебуваючи там місяць, я брав участь разом з відділами в боротьбі проти німців і большевиків. Наші відділи УПА мають на меті підійняти увесь український народ до боротьби проти наїзників. Тепер, щоправда, все в стадії організації, чи сказати інакше, перші початки. Наш терен не сміє бути останнім, ми мусимо влитися до них, органі-

зуватися в бойові революційні ряди. Ми мусимо боронити в першу чергу наше Полісся. Як бачите, на ньому жирують наші вороги німці і большевики. Ми не допустимо до того, щоб комунарі знущалися над нашими жінками. Кому дорога родина, кому дорога воля, хто любить свій рідний край, Батьківщину-Україну, цей мусить себе посвятити великій боротьбі. Нас тут зібралася ціла бойова сотня, сотня поліщуків, яка стає в обороні Полісся, в обороні прав України. Ми всі однакові, ми всі рівні, тепер мусимо обрати в-поміж нас командира сотні, чотових і ройових. Щастя нам, Боже!

Сотня молодих поліщуків в один голос проголосила Мазепу своїм командиром. Він довго вагався, відмовлявся, але коли всі настоювали, то він згодився. Чотових і ройових призначили з поліції, молодих хлопців, що вже брали участь у боях з большевиками. Молоді поліщуки почали кликати Мазепу „сотником”. Але Мазепа пояснив, що він ще не є сотником, бо сотник, це військова ранга. Мазепа говорив:

— Я лише наразі сотенний командир, але ранги військової ще не маю.

Молоді поліщуки кликали Мазепу „Друже сотенний”. Він довго не міг з тим погодитися. Звертав увагу десятки разів, щоб його кликали „Друже Мазепа”, але поліщуки мало розуміли, що значить слово „Мазепа”. Воно їм було якесь дивне. З них мало хто знав історію України, і вони не розуміли тієї великої постаті Мазепи. Вони думали, що як кликатимуть його сотенним, це буде краще, він буде пишатись більшим авторитетом.

Сотня звела декілька боїв з большевиками і два бої напочатку з німцями. Молоді поліщуки кидалися одчайдушно в вогонь, для них не було жадних небезпек. Вони були скрізь переможцями. Незабаром слово „Мазепа” наганяло жах большевицьким партизанам. Мазепа зліквідував всі лінії зв'язку большевицьких партизанів, і большевики почувалися в терені вже чужими. До нього почала приєднуватися молодь. Відділ зростав. Кожний рій мав куде-

мета, а чотові і ройові, роззброївши ворога, — большевицькі „фінки”. Навіть сам Мазепа, убивши німака із свого австрійського кріса, здобув собі „фінку” (ППД). Відділ мав згодом два невеликі міномети. Мазепа робив кілька засідок на німаків. Горіли і в тріски летіли борти німецьких автомобілів, поліський пісок червонів від німецької крові. Мазепина сотня набрала широкого революційного розмаху.

До штабу групи „Турів” приходили нечувані вістки. Всі говорили про якусь сотню українських партизанів, що зводить бої з німцями і большевиками. Команда штабу зацікавилась. Ніхто навіть не думав, що це той самий Мазепа, що залишив тому місяць сотню в Камінь-Коширщині.

Мазепа, провівши декілька удалих боїв, зібрав сотню на площі і почав говорити:

— Друзі! Дотепер ми вели бої на власну руку, але так далі не сміє бути. До нас доходять чутки, що УПА зводить бої по всіх наших волинсько-поліських теренах, а можливо навіть по всій Україні. Про нас ніхто не знає, а в отаманщину бавитись не час. Отже, ми мусимо долучитись до якогось відділу, ми мусимо підпорядкуватись якомусь „більшому” командирові. Нас мусять прийняти до УПА. Бо тепер ми є українські партизани.

Ранком, другого дня, всі бійці вирушили в дорогу. Вони прямували в район Камінь-Коширськ. По дорозі зустрінулися з большевиками, а чим далі на південь, то большевиків не було вже й видно. Тут місцеві відділи зліквідували увесь червоний рух. Мазепа довідується, що недалеко стоїть загін УПА під проводом командира Яреми, і прямує з відділом до курінного. Під захід сонця він з піснею на устах приходить до села, де стояв курінь. Ярема, вже поінформований, виходить назустріч новоорганізованій сотні.

Мазепа подає команду, відділ стоїть на „струнко”, він здає звіт курінному і просить, щоб той прийняв сотню під свою команду. Командир куреня був заскочений такою несподіванкою.

Мазепа довго оповідав про те, як він організував

сотню поліщуків. Він просив, щоб курінний повідомив штаб групи „Турів” і щоб сотня рахувалась бойовою одиницею групи „Турів”. Мазепа говорив:

— Я свій святий обов’язок виконав, могу тепер бути навіть фірманом коло кухні. На мою думку буде добре, як призначите нового сотенного командира. Щоправда, мене вибрали тимчасово мої друзі, але я не хочу бути самозванцем. Я передаю відділ до УПА і сам остаюсь при відділах. Команда нехай вирішає про все.

Курінний довго говорив з Мазепою, а пізніше з його стрільцями. Всі були вдоволені, що їх так радо прийняли. Штаб групи „Турів” був про все поінформований. Прийшов наказ, що сотня зарахована до відділів УПА, а командиром остається nadalьше Мазепа.

Сотня почала оперувати за вказівками оперативного штабу. Мазепа довершив ряд славних походів на північно-західньому Поліссю. Стоячи в районі Кримле, він просив декілька разів команду куреня, щоб дозволили йому з сотнею піти на річку Стохід в „червоне царство сатани”. Команда не хотіла згодитись, бо плянувалась загальна акція на червоних. Але Мазепу годі було переконати. Він настоював на своєму, а сотня його думку підтримувала. Годі було далі переконувати, і він дістав дозвіл.

Мазепа з сотнею прямує на Пнівенську Вільку і пізно увечорі переправляється через ріку Стохід на північ від села Березичі. Він був вийнятковим одчайдухом, його завжди забив ризик у небезпеці. Сотня йшла бойовим порядком. Але Мазепа зробив великий гріх. Замість післати розвідку вперед, він з трьома стрільцями підходить до села. Сотня позаду. Вони втрьох підійшли до невеликих корчів, яку були недалеко села. Нараз з корчів заклацали замки кулемета, крісів і фінок. І пролунав голос:

— Стой, хто ідьот?..

— Свої, отряд Дяді Петі, — сказав Мазепа.

— Пароль?..

— Да что растаку твою... українські націоналісти под-

готовляють переправу через реку Стоход, а ти спрашівляєш пароль!

Мазепа спокійно підходить до становищ. Перелякани стрільці ідуть за ним. Большевики повірили і вся застава, дев'ять осіб, вилізла з корчів. Мазепа підійшов, привітався і почав закурювати. Всі большевики стояли півколом. У Мазепа фінка (ППД) на шиї, навіть замок відтягнутий. Він робить невеликий півоборот, так, що цівка ППД сягає крайнього большевика. Залунала довга серія стрілів. Сім трупів на місці. Двох ранених починає втікати. Мазепа хапає большевицького кулемета і навздогін втікаючим большевикам посилає декілька серій. Обидва большевики згнули одразу. Мазепа кидає ракету на большевицький табір і кричить до хлопців:

— Бий сатану з кулемета!

Сам пускає декілька серій з ППД. Обидва його друзі стріляють: один зі здобутого кулемета, другий зі здобутої фінки. У большевицькому таборі паніка. Большевики в кальсонах втікають, хто куди може. Десятки розсідланих коней втікають у болота. Большевики не ставлять жадного опору, а стараються вирватися чимскоріш із табору.

— Бий! Хай знають, що Мазепина сотня б'є!..

Насправді била не сотня, лиш три особи.

Та ось розвинулась сотня і гураганом, разом з Мазепою, кинулась навздогін за большевиками. Мазепа забирає увесь трофей і вертається назад до командира куреня. Після цього випадку стрільці ще більше любили свого командира. Вони були готові віддати своє життя за Мазепу.

Незабаром був обплянований похід на червоних. Участь у боях мали взяти декілька куренів. Сотня Мазепа, на його бажання, взяла найнебезпечніший відтинок фронту. Розпочалася акція. Відділи УПА зводили запеклі наростаючі бої. Вже сотня Мазепа після довгих боїв здобула всі для неї призначені точки. Були останні дні акції. Мазепа має перед собою ще один ворожий пункт. Під захід сонця він атакує Любишів. Червоні бороняться, як лише можуть. Але перед сотнею Мазепа ще ніхто не вдержався. Сотня

вірять у те, що вона здобуде цей останній ворожий пункт. Падає знову команда: „Вперед!” Неначе грім з небесних просторів, Мазепина сотня летить вперед. Після останнього наступу доносять Мазепі, що ген десь далеко на його правому крилі чота відступила і вже долучилася до нього. Він хоче центром ударити на большевиків. Пізніше доносять, що кулеметник Лев остався на правому крилі ранений в ногу і своїм кулеметом прикриває праве крило бою. Мазепі донесли, що Лев вистрілявши набої, розірвав гранатою себе і кулемета. Після цього він ще запекліше кинувся на ворога. Мазепа з декількома своїми друзями вже підсунувся до дверей великого „кляштору” в Любишеві. Відчиняє двері і випускає на першій поверх довгу серію. Доходить до страшного бою за кожний будинок, за кожную кімнату, за кожне вікно будинку. Під час останніх хвилин бою ворожа куля звалила Мазепу на долівку. Його жовта шинеля німецького партійця, якого він сам раніше забив, червоніє. Червоніє плече, кров стікає, робиться червоний рукав. Він не вбитий, лише ранений, підводиться і гукає далі:

— Бий червоного сатану! Бий московського наїзника! Друзі!.. Бий!..

І при цих словах йому почорніло в очах, і він упав на скривавлену підлогу. Його фінка вся в крові. Лице залите кров'ю. Найближчі друзі кинулися до командира і відтягають його назад. Він розкриває очі, скрегоче зубами, затискає кулаки і ще кричить:

— Бий!.. Друзі!.. Бий!..

Пізно увечорі сотня долучилася до курінного Назара. На возі лежить командир Мазепа. Він у гарячці, якось дивно дивиться своїми чорними очима і кричить:

— Бий!.. сатану!..

Лікар і сестра порізали шинелю, сорочку і роблять перев'язку. Плече прострілене двома кулями. Сумує сотня, дехто аж плаче за своїм командиром. Лікар потішає, що рана не страшна, лише командир стік кров'ю. Його перевозять до шпиталю. Всі відділи довго перепитувались, кожний хотів знати, що є з командиром Мазепою. Сотня Ма-

зепи зводила бої далше, але всі нетерпляче чекали на поворот командира.

Пройшло два місяці. До відділу прийшла радісна вістка: Мазепа здоровий, вертається до відділу. Сотня нетерпляче очікувала свого любимого командира. На шляху появился віз і декілька вершників. Всі вони наближалися до села. Чотовий, заступник Мазепи, робить збірку. Сотня стоїть на „струнко”. З воза зістрибує командир Мазепа. Його заступник зголошує відділ. Мазепа, вислухавши, глянув на сотню, усміхнувся і гукнув:

— Слава Україні!

— Героям слава! — дружньо гримнула сотня.

Мазепа підходив до кожного стрільця і вітався. Сотня повстанських вояків міцно тиснула руку свого улюбленого командира...

Мазепа командував своєю сотнею в дальших боях. І коли німецько-більшевицький фронт зблизився до річки Прип'яті, сотня Мазепи перша проривається в большевицьке запілля. Він починає вести бої вже лише з одним ворогом. Мазепа розбиває НКВД в селі Пнівне. Опісля славою вкрився, розбиваючи большевиків коло села Верхи. Мазепа і його сотня осталися невмирущими. Вони вкрилися славою на Поліссі. Він і його сотня — це найбільша гордість Полісся, яка своїми хоробрими боями проти московського окупанта вписала гарячою кров'ю славу сторінку в героїчну історію української нації.

14. ПІД КЛЕВАНЕМ

Леська чи Андрія знали всі в загоні. Середнього росту, чорнявий, з круглим обличчям і ясними очима. Мовчазний і сумний був завжди. Нераз, було, сяде в лісі серед зелені, зведе очі в якусь точку і сидить так годинами, щось думаючи. Мав добрий голос, та співав чомусь завжди одну і ту саму „Думу про Лопатинського”. Таким він був у підстаршинській школі, таким залишився і в лісі.

Відділ стояв на хуторі. Лесько сидів з товаришем у клуні і мовчки перечитував нове видання „Ідея і Чин”. Читав, поки було видно, а як почало смеркати, ліг горілиць на запашному снізі, підклавши руки під голову, вп'ялив очі в соху, що підпирала кладку, і думав. Його товариш, що і раніше робив спроби розговоритись з ним, обізвався знов:

— Про що ти думаєш, Андрію?

— От так, собі, про все...

— Ні, ти певно тужиш, думаєш про рідних, про неї...

Лесь повернув до нього голову, глянув сумними очима і попросив тихо:

— Друже Крилатий, залиши мене в спокою ще трохи, хоч хвильку...

В його голосі було стільки болю, що Крилатому зробилося теж сумно. Він вийшов на двір, закурив цигарку і замилувався красою весняного вечора.

Сонце вже сховалося, але на дворі було ще видно. Надійшов господар з косою на плечах і рядном під рукою.

— Ви куди, по траву, чи що?

— Іду по конюшину, як хочете, то ходіть зі мною, це недалеко, — відповів господар і подав калитку з тютюном. Крилатий подякував, кажучи, що щойно курив, і пішов за господарем. Прийшли на широку ниву, вкриту буйною зеленою конюшиною. Господар косив, а він залюбки загри-

бав за ним. Працюючи, розмовляли. Від балакливого господаря Крилатий довідався, що за часів большевицької окупації в нього стало переховувались члени ОУН. Син його, Микола, тепер також в рядах Повстанчої Армії, а й дочка не відстає. Ось і тепер десь пішла.

Вже почало темніти, як до них підійшла господарева дочка Галя.

— Я думала, що ви самі, тату, і прийшла вам допомогти, а ви й без мене маєте помічника.

— Як бачиш, дочко, „войсько” помагає.

— Тату, а чи ви бачили того вояка, що в клуні? Не впізнали його?

— Ні, не впізнав, а хто ж то?

— Та я його добре знаю, він з Олики. Разом до школи ходили з ним, та тепер він чомусь не впізнає мене.

Крилатий зацікавлений почав допитуватись. Дівчина твердила, що Лесь таки з Олики і вона навіть знає, з якої хати.

Як рушили до хати, Крилатий взявся нести рядно з конюшиною. Галя не давала йому, кажучи, що це її щоденний обов'язок.

— Та відпочинь вже цим разом, дочко, в тебе ноги і так болять. До Вольової ж бігала з поштою нині.

— Тату, де ж так і говорити про це, а ще й хвалилися, що „Декалог” знаєте, а от забули, що „про справу не говори...”

— Та знаю, знаю, — засоромлено перебив старий і пробурмотів: — Ота вже мені ваша політика!

— „Наша?” А хіба вона, тату, не „ваша” також?

Старий мовчав і тільки підсміхався про себе.

Зайшли на подвір'я. Господар пішов порати худобу, Галя вскочила до хати, а Крилатий знову вернувся до Леська. Застав його в тій самій позиції: лежачого горілиць, задивленого в соху. Почувши Крилатого, Лесько не повертаючи голови, спитав:

— Крилатий, чи ти був коли в Києві?

Питання було таке несподіване, що Крилатий засміявся.

— Ой, Леську, невже ж ти цілий день ото, глядячи на соху, думав про Київ? — Був, а як же. Хочеш, розповім тобі про Київ, Дніпро. Але слухай, перше тебе щось питаю. Чи то правда, що твоя родина недалеко звідси? Тому і сумуєш певно, хочеш, підемо до них, провідаємо?

Чути було, як Леськові раптом обірвалося дихання. Він мовчав довго, а потім сказав сумно:

— Це неможливе. Наша хата якраз недалеко замку, в якому повно німців. Можна напоротись на них.

Розмову перервав господар, просячи до хати вечеряти.

Коло столу звивалася Галя, носячи і прибираючи страви. Господиня щиро припрошувала їсти, та все згадувала про свого Миколу, якого може в цей час частує чужа мати.

За вечерею Лесько розговорився з Галею. Вона підтримала думку іти до його села.

— Піди, сину, піди — казала господиня, — сьогодні ви близько, то й провідай своїх. А завтра, хто знає де буде.

Лесько вперся не брати з собою Галі. Говорив про небезпеку, німців. Почувши це, в Галі заблищали очі і вона кинула сердито:

— Оце так! Та хіба ж я їх не зустрічала ніколи? Друже Крилатий, візьміть мене з собою. Не пожалієте, я тут всі стежки і доріжки знаю.

Крилатий засміявся і почав обговорювати дорогу. Галя дійсно знала тут кожну стежку. Вона повела їх понад лісом, а потім межами, через поля, вони вийшли на шлях. В далечині чорніло місто.

Побачивши контури рідного міста, Лесь неначе проснувся.

— Друже Крилатий, отак просто зайдемо аж до замку, а там якось обійдемо його і будемо в хаті.

Та Галя заперечила. Їх же тільки троє, як наскочать на заставу, буде біда.

— От ув'язалася! Чого йшла з нами, як боїшся?

— Та не за себе боюся, Леську, а за всіх. Чого самим лізти на рожен?

Лесько якось злісно засміявся і сказав:

— Ну, коли так, то й підемо просто. Ми вже дещо бачили і страшніше, — махнув рукою в напрямку якоїсь вулички. — Сюди підемо.

Вулиця була ціла зруйнована. Будинки стояли без вікон і дверей. Ішли, спотикаючись на купи грузів. Минули ще одну вулицю і почали зближатися до головного шляху. Ступали обережно, надслухували час до часу в темноті. Як переходили шлях, несподівано, зовсім близько біля них, впало різке: — Гальт!

Блискавкою всі троє були по другий бік шляху і припали там до розваленого муру. Посипались кулі. Лесько відповів серією стрілів і всі троє побігли далі. За ними стріляли.

— Друзі, я кидаю гранату, — прошептала Галя.

За хвилину граната розірвалася по другому боці дороги. Лесько з Крилатим сипнули ще декілька серій з автоматів і побігли вулицями далі. Раптом темряву освітила ракета. Одна, друга, третя... Затріщав кулемет і запальні кулі почали літати у всіх напрямках. Та троє друзів були вже далеко поза полем бою.

— Я не думав, Галю, що ти така відважна і бойова дівчина. Якби не твоя граната, то хто знає, як воно і було б.

— Ну, не хвали мене, не хвали. Ліпше поспішімо звідси, бо ті „герої” готові витягнути панцерника і можуть ще раз пересікти дорогу.

Заувага була слухна. Розглянувшись довкола, подалися далі.

Скоро Галя показала Крилатому рукою. Доходили до цілі. Лесько легенько відчиняв хвіртку і зайшов у садок.

Обережно підійшов до крайнього вікна, застукав. Миттю з хати обізвався жіночий голос:

— Хто там?

— То я, мамо, Лесько...

Двері відчинилися і вибігла Леськова мати:

— А ми не спимо. У місті щойно була така стрілянина, що не дай Господи, — говорила зачиняючи за ними двері. В хаті було темно, вікна заслонені і тільки в кутку, під образами, блимала маленька лампадка.

— І не боялися ото ви в-двох іти? — сказав, вітаючись, батько.

— Як же в-двох? Нас трое, тату! — засміявся Лесь, оглядаючись. Галі в хаті не було. Хлопці вискочили на двір. З-за рогу хати підійшла Галя і шепотом спитала:

— Чому так скоро? Вже йдемо?

— Ні, ми шукаємо за тобою, де ти поділася? Чому не зайшла до хати?

— А вартувати комусь же треба? Чи ж мають нас за-скочити зненацька?

Таки добре засоромлений, Крилатий запропонував, що він лишиться на варті, а Галя піде з Леськом.

— Я при своїх родичах, щодня їх бачу. А за Леськом вже стужилися добре. Вас, друже Крилатий, вони також привітають, як сина, то я вже краще тут побуду, тільки лишіть мені свого пістоля.

Крилатий пробував ще її умовляти, але дівчина трималася свого.

В хаті і плакали, і тішилися разом. Лесь спитав за сестрою. Мати зітхнула і тільки рукою махнула. — Там де й усі. На якомусь вишколі, усі дівчата пішли.

Батько розпитував про знайомих хлопців, що також були у рядах УПА.

Завтра таємничо перекаже до їхніх батьків, що їхні сини живі і здорові.

На припічку зашкварчала яешня, залоскотав ніздрі запах смаженого сала.

Сіли до вечері. Батько і пляшку дістав, та обидва хлопці значущо похитали головою: — Ні!

А в цей час знадвору донісся гомін. Хлопці з пістолями вискочили на двір. Галя різко когось питала:

— Хто йде?

— Ялина, — відповів жіночий голос, в якому Лесь відразу впізнав сестрин.

— Галю, це Ялина, моя сестра.

В хаті був переполох. Думали, що це німці вислідили Леська і як побачили на порозі Леська з сестрою, не хотіли вірити своїм очам.

Мати то плакала, то всміхалася, припадаючи до сина і до дочки.

— Мої діти любі, як же мені не тішитись вами, як же мені не плакати за вами?

Знову сіли до столу. Розмова була жива, піднесена. Час плив непомітно. Крилатий пішов змінити Галю. Ледве вмовив її, що мусить трохи відпочити, підкріпитися.

Уже світало, як почали пращатися. В широко відчинених дверях стояли батько і мати, виражаючи сина. Мати поцілувала його в чоло і поблагословила.

— Хай Бог благословить тебе, моя дитино.

А батько тільки тяжко руки положив на плечі синові, а потім легко струснув ним і сказав:

— Ну, ідіть вже, час.

Разом з ними відійшла і Ялина. Пройшовши трохи, Крилатий оглянувся. На порозі стояли Леськові батько і мати і дивилися то в один бік, куди пішов їхній син, то в другий, — де зникла дочка.

Другого дня довго спали, аж прийшов господар будити обідати. Після обіду Лесько з Крилатим покинули хутір і подалися до свого відділу, що був у лісі. В лісничівці командир відділу Узбек повідомив їх, що в місті Клевані двісті п'ятдесят українців чекають на нагоду, щоб перейти до УПА. Чи не пішли б Лесько з Крилатим до них і не розвідали про це все?

Нараду перервали прибулі вершники, які повідомили, що шляхом до лісу суне якась валка війська. Відділ командира Узбека був невеликий, всього сімдесят осіб, але командир вирішив належно зустріти ворога. Миттю сімдесят осіб були у бойовому поготівлі. По короткій розвазі, ко-

мандир Узбек вирішив зайняти становище в глибині лісу, в долині. Не минуло і години часу, як до лісу долинув великий вибух. В небі стояв великий стовп чорного диму. Горіло село. Як тільки німці зблизилися на віддаль стрілу, командир Узбек гукнув:

— Вогонь!

І градом куль сипнув відділ на німецьку колону. Для німців це було несподіванкою. Вони починають тікати, залишають вози, коні і зброю.

Та за деякий час, опритомнівши, залягли край дороги і почали відстрілюватися. Лесь з Крилатим були на правому крилі, яке перше пішло в наступ, атакуючи ворога. Бій затягався, до німців з Клевая поспішала підмога. Та командир Узбек передбачливо заблюкував їм дорогу, поставивши там надійну заставу. Перші ворожі автомашини, які їхали на допомогу, були знищені.

Їхня залога втікала в паніці назад до Клевая. До відділу надходив з поміччю командир Палій зі своєю сотнею. Густий повстанський вогонь не давав німцям змоги зорієнтуватися в чисельності повстанців і вони почали відступати, а командир Узбек ще довго переслідував їх.

Після цього бою підбрали ворожі трофеї: кулемет, рушниці, пістолі. Німці навіть не забрали своїх побитих. На полі бою лишилося вісім німців. Відділ також мав свої втрати: трьох убитих і двох ранених. Санітарі зайнялися раненими, перевезли їх на хутір, де упівський лікар зайнявся ними. Спершу підійшов до тяжко раненого. Обережно зняв бинти, наложені санітаром, оглянув рану.

Ранений терпів страшний біль, але був притомний. Він просив, щоб його винесли надвір. Лікар дозволив, а підійшовши до командира журно похитав головою. Командир зрозумів: рятунку не було. Не відповів нічого, відвернувся і пішов вздовж подвір'я.

Догоряв день. Сонце спускалося нижче і нижче. В садку, під деревами лежав ранений вояк і тяжко стогнав.

Коло хати сиділи жінки і мовчки витирали фартухами сльози. Молоді дівчата благально дивилися на лікаря і пи-

тали, чи не можуть чимось допомогти. Навіть малі діти, відчувши важливість події, не пустували як звичайно, а сиділи тихесенько, злякано поглядаючи в бік раненого.

Командира повідомили, що стан другого раненого задовільний. Це трохи його підбадьорило, бо тяжко було бачити смерть тих, для яких він був другом і батьком. В садку щебетали пташки. А соловейко аж заливався, тьохкаючи в кущах. Синіми-синіми очима ранений вдивлявся в небо, стежачи за останніми соняшними проміннями. Сестра, що сиділа над ним, запримітила в його очах жаль. Легенько погладила спітніле чоло, підбрала волосся від очей і, ніби малій дитині, сказала:

— Не сумуйте так дуже,... все буде добре.

— Сестричко я буду вмирати. Я знаю... мені так тяжко...

— Ні, ні, ви виздоровієте, будете жити..., як можна таке говорити?

Ранений не сперечався і не продовжував цієї розмови. Хто знає, може перед ним уже помалу відслонувалась таємниця смерті і він бачив і розумів те, що може зрозуміти лише вмираючий?

— Попросіть... командира — прошептав.

І як над ним схилилося поважне знайоме обличчя любимого командира, перемагаючи втому, вистогнав:

— Хочу ... всіх друзів... бачити,... я... Боже мій. — Заспівайте,... хай... заспівають мені „Заповіт” ...Ох...

Командир не знав що робити, а потім послав скликати всіх найкращих співаків з відділу. Півколом оточили раненого його друзі, з якими ще так недавно говорив, жартував, поруч яких він ще сьогодні бився з ворогом. В головах сиділи медсестра, лікар і командир. З другого боку, трохи осторонь, сиділи зажурені сільські дівчата. Усі мовчали. Зібравши останні зусилля, ранений повернув голову до командира:

— П-і-с-н-ю...

Командир дав знак головою. І спочатку несміливо, вриваючи слова, ковтаючи сльози, почали тихо-тихесенько:

„Як умру, то поховайте
мене на могилі...”

Друзі співали, а ранений, не відриваючи очей з небесної блакиті, щось думав. Раптом підвівся на руки, оглянув усе навколо і звалився.

Лікар підскочив до нього. Довго тримав за руку. Мовчав. А пісня тихо і тужно бривіла далі.

До мертвого товариша підходили по черзі, хрестилися, віддавали останню почесь. Молоді дівчата заливалися сльозами. Тільки командира і Леська не було тут. Вже пізно вночі зауважив хтось чорну постать, що бовваніла на рові. Спершись на ППШ сидів їхній командир і сльози текли по суворому, осмаленому боями і вітрами, обличчі.

— Ми всі були в боях. Кожен готовий був умерти. Нераз бачили ранених і трупів. Але такої смерти я не бачив. Він мусів страшенно терпіти, а тим часом тримався і навіть не стогнав. А ця пісня... Лишіть мене ще трохи, друже Крилатий. Часом командир, як ніхто не бачить, також може заплакати...

Леська Крилатий віднайшов аж на другий день. Вірніше, він сам прийшов і схвильовано сказав:

— Друже Крилатий, обіцяй мені, що як тільки буде нагода відомстити смерть товариша, то ти мене візьмеш, — проговорив це одним духом, видно продумавши над цим цілу ніч. Крилатий йому пообіцяв, не підозріваючи, що нагода трапиться так скоро.

Минуло чотири дні після бою під селом Мительно. Відділ командира Узбека таборував у лісі недалеко Нового Жукова. Крилатий з Леськом подалися до села. По дорозі вступили на хутір до знайомого господаря.

Якось так склалося, що господарі, запросивши хлопців до хати, мусіли їх залишити самих. Лесько з Крилатим господарили, як дома. Помилися і сіли до столу. А тим часом в село зайшов відділ СД в складі сімдесяти осіб, щоб користаючи з того, що кілька днів не було чути про відділи УПА, пограбувати населення. Під час таких „рейдів” німці

не гордували нічим. Тягли худобу, стріляли до курей, гусей, шукали за маслом і яйцями.

Лазили також по скринях і забирали все, що їм сподобалось. Награбоване добро пакували і відсиляли до Німеччини своїм родинам, як дарунок „з дикого завойованого сходу”. Якось сталося так, що німцям вдалося зблизитись до самого села неспостережно.

Обідаючи і розмовляючи спокійно та весело, Лесько з Крилатим чулися безпечно, як нагло — зовсім близько пролунав вистріл. Лесько миттю кинувся до вікна:

— Німці! — крикнув він і, озброєний, біг до дверей. Німці запримітили вояка і пустили за ним декілька серій з автомата. На щастя, до лісу було не більше десяти метрів і Лесько за мить був вже за деревами. А Крилатий, бачучи, що відступ через двері неможливий, вибивав вікно, що виходило на ліс. Не глядячи, що робиться на дворі, скочив і... попав просто на німця. що замахнувся, збираючись кинути у вікно гранату. Може й відрухово, Крилатий сипнув йому межі очі серію стрілів, а сам, перескакуючи невисокий тин, за хвилину був у лісі, де зустрівся з Леськом. Підбадьорені таким щасливим боєм, обидва рішили і далі підтримувати вогонь, розраховуючи на те, що командир Узбек негайно поспішить з підмогою. Та командир Узбек чомусь не вважав за потрібне ув'язуватись в цей бій. І хлопці дві з половиною години відбивалися самі. Перебігаючи з місця на місце, сікли вогнем по німцях, що наближалися до лісу. Німці відповідали кулеметним вогнем, але, боячись засідки, до лісу не входили. По двох годинах стрілянини Лесько з Крилатим побачили, що треба щадити набої.

Як втих вогонь в лісі, німці поставили вартового біля своїх побитих, забрали ранених і відійшли сердиті до недалекого села за поживою. Скоро звідти донеслися крики селян, рев худоби, гавкання собак і поодинокі стріли. Крилатий з Леськом вирішили знову відтягнути увагу німців та їм бракувало набоїв. Обережно, прикриваючись кущами, Лесько поліз в напрямку побитих німців, біля яких валялася зброя. Вартовий німець помітив рух і почав стріляти по

ньому, та Крилатий одним пострілом поклав німака. Хлопці, поспішаючи, почали збирати розкидану зброю і набої. Німці, почувши нові стріли, покинули грабунок і повернулися назад. Хлопці знову сховалися до лісу. Німці відкрили сильний вогонь. Як добігали до лісу, ворожа куля влучила Криланого в руку. Затискаючи другою рукою кров, що скоро червонила рукав, Крилатий біг далі. За ним, спотикаючись під тягарем, біг Лесько, несучи свою і товаришеву зброю. Як зупинилися, Лесько розірвав персонального пакета і, як умів, перев'язав другові руку. Обидва були дуже вдоволені і в піднесеному настрою. Хоч рана і боліла, та було видно, що вона не серйозна. І на обличчі Крилатого можна було побачити, що він дуже задоволений з себе, задоволений з бою і хто знає, може і задоволений, що його ранили. Вже ж тепер він хрещений справді у вогні, в бою з ворогом в обороні рідного народу.

Бувають же такі щасливі дні, багаті в пригоди! На тому не скінчилося. Ще тої самої ночі, поспішаючи до місця постою відділу, наші друзі наскочили біля польської колонії Покута на військову заставу. Видно, почувши на дорозі рух, схований вартовий крикнув: — Стуй!, і вистрілив у їхньому напрямкові. Хлопці миттю скочили з воза, залягли в придорожньому рові і почали стріляти в напрямі голосу. Вив'язався знову бій. Крилатий, не зважаючи на ранену руку, строчив з недавно здобутого на німцях кулемета. Лесько кинув гранату, а їхній фірман, — цивільний селянин, — без перерви палив з рушниці. Як тільки противник замовк, друзі пішли і забрали порозкидані в різних місцях рушниці і пістолі. Не маючи відваги переслідувати ворога, поїхали далі своєю дорогою.

В штабі командира ніхто не хотів вірити, що двох боеків доконали таких див. А тим часом все промовляло за тим, що все це було правдою. Вже на ранок розвідчики принесли звідомлення про великий бій „якоїсь частини УПА” біля села Новий Жуків. Селянин був свідком бою під Покутою, та й трофеї говорили самі за себе. Крилатий, лікуючи рану в шпиталі, довідався, що три німецькі бойові

літаки напротязі двох годин бомбили ліс відплачуючи за свої втрати. На цю вістку Крилатий тільки свиснув протяжно.

Шкода було старого лісу, що так гарно захистив їх тоді з Леськом. Та рана гоїлася добре. І він був певний, що вневдовзі буде нова зустріч з німцями і тоді вже він пригадає їм і про даремно знищений ліс.

15. ПОЧАТОК „КОЛКІВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ”

В трикутнику Ковель-Рожище-Чорториськ оперував відділ командира Голобенка. Невеликий складом, всього один бойовий курінь, проявив себе у боях з німцями. Німці вирішили стягнути собі поповнення у цей терен і на початку червня дати відділові Голобенка нищівний удар.

Довідавшись про такі німецькі заміри, генеральний штаб УПА вирішив перекинути командирові Голобенкові на лівий беріг ріки Стиру невелику підмогу. Переправу через ріку Стир зорганізувало місцеве населення. Доставили потрібну кількість човнів, поромів, і серед білого дня відділ українських повстанців в кількості двох сотень чоловік переправились до Борович.

В Боровичах нараджувались прибулі командири: шеф штабу „Турів” — командир Клим і його помічник командир Богун. Якраз в тому самому терені появилася большевицька боївка, зорганізована з місцевих комуністів і скерована проти некомуністичного українського населення. Зліквідувати цю боївку не було тяжко.

На хутір, на якому стояв большевицький штаб, несподівано наскочили повстанці і розбили червоних в пух і прах. Большевики втікали вглиб Полісся, залишаючи зброю. Тільки той, хто брав участь у повстанських бойових частинах, знає вагу здобутого від ворога зайвого кулемета, рушниці, набоїв. Тим цінніші були такі здобутки для українських повстанців, які, для того, щоб існувати, мусіли здобувати свою зброю у боях. Для них не скидали її з літаків, не привозили в спеціально запакованих скринях, як це було з партизанкою большевицькою і польською.

Розправившись з большевиками, відділи УПА якийсь час маневрували по терені. Одна чота під командою Гармаша мала завдання підійти непомітно до міста Колок. Коли

чота підійшла до хуторів коло села Копили, командир Гармаш дістав повідомлення, що в напрямку Колок посувається якась німецька частина. Слідуюче донесення уточнило, що це тільки невеликий розвідчий загін.

Командир Гармаш, нашвидку розглянувши околицю, вирішив залягти за горою білого поліського піску, що лежав якраз понад шляхом.

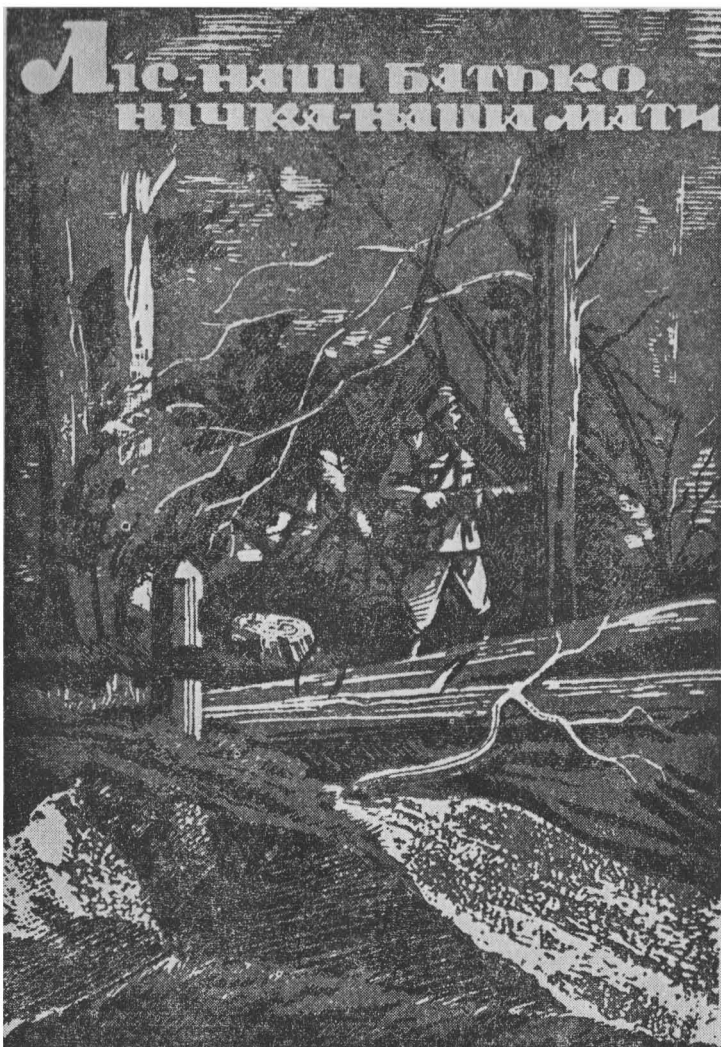
Надійшло перше авто і командир Гармаш дав наказ стріляти. Від першого стрілу зупинилася автомашина, а німці зіскочили і почали відстрілюватися. Але перевага була по боці повстанців, які були приготовані до бою і, прикриті піском, могли цільно стріляти. Німецький розвідчий відділ знищено. Ніодин із нього не повернувся до Колок. Тільки дим із підпаленої автомашини сповістив німців про долю їхніх розвідчиків.

А все ж німці не вийшли до бою. Вони тільки пригтовлялись зривати міст на ріці Стир, якби УПА наступала на Колки.

Отаких кілька малих боїв були піби підготовкою до справжнього рішального бою. Командири відділів УПА, що оперували в цьому терені, мали вже опрацьований плян наступу на місто. Але після розмов із місцевим населенням, відклали його, боячись, що німці у відплату сплять усе місто. Німецька розвідка мусіла мати дуже великі очі, бо в Колках панувала велика паніка, усе було наставлене на евакуацію міста. Для цього треба було мати перехід через ріку Стир. Німецька розвідка, яка шукала за таким переходом, попала просто в руки командирові Рубашенкові, що вже нудився довгий час без діла.

Довідавшись, що німці вирішили виїхати з Колок у напрямку станції Маневичі, а звідти вже поїздом до міста Луцька, сапери командира Гармаша заблюкували їм і той шлях. Врешті, всеж таки, двадцять четвертого червня їм вдалося продертися дорогою на Рожище в напрямку на Луцьк. А в той час частина УПА, в складі трьох сотень, під командою командира Рубашенка, вступає до міста Колки.

Гей, хто підслушає стук сердець українських вояків, що

„Ліс — наш батько, нічка — наша мати”. Дереворит Ніла Хасевича із серії „Волинь у боротьбі”.

почули свій чіткий крок на брукові міста, вулиці якого вже стільки років топтали різні окупанти? Хто збагне, відтворить їхню гордість вояцьку, що це якраз вони, поліщуки, в яких, здавалося, уже віками заколисані всі пристрасті і державні амбіції, збудилися нарешті і прийшли по своє?

А поруч них, рука в руку, крок в крок: волиняк, галичанин, полтавець, кубанець. Всі вони в одному ряді. Всіх їх єднає спільна мета, ріднить братерство зброї.

Налякані недавніми боями, мешканці міста виглядають неспішно, дивляться і очам своїм не вірять. Та хіба ж це можливе? Невже оці здисципліновані, бойові, відважні юнаки — це їхня Українська Армія? Армія, що повстала в підпіллі, що школилась у лісах, що гартувала себе в боях з найбільшою бойовою армією Європи?... І ще вище підносились голови свідомих українців, а слабодухі — набирали певности і відваги.

Штаб куреня примістився у великому гарному будинку. Приміщення німецької жандармерії лишилося в руках жандармерії, але повстанської. Скоро повстала нова поліція, яку очолив командир Гонта. Першою акцією командира Рубашенка у місті було перебрання амуніційного складу, де знайшовся великий запас амуніції до большевицьких 45-міліметрових гарматок, яких у відділі командира Рубашенка було аж три. Великі магазини збіжжя, приготовані до вивозу в Німеччину, передано потребуючим селянам. Понад три дні сотні селянських підвід забирали заграбоване у них збіжжя до своїх комор. Не минуло і тижня, як місто змінило цілковито своє обличчя. Колківська молодь взялася до активної праці в усіх ділянках. Чимало зголосилося до рядів УПА, до боївок, до поліції. Дівчата-повстанці: подружки Вишня, Буря, Зірка працювали серед жіноцтва. Було влаштовано санітарний вишкіл, закипіла праця Українського Червоного Хреста. Вечорами в театрі ішла жвава підготовка до святкування річниці проголошення відновлення УССД, що їй відбулося 30 червня. На інспекцію до Колок прибули старшини генерального штабу УПА: Клим, Рудий, Богун, Князь і інші, і вирішили zorganizувати тут

підстаршинську школу. Навіть повстала сотня кінотчиків, яка переводила щоденні вправи їзди на конях. Вулицями міста маршували вишкільні відділи, а українська пісня лунала дзвінко з кінця в кінець Колок, перекликаючись, змагаючись.

Місто відродилося й економічно. Для потреб армії і населення працювала м'ясарня, щоденно переробляючи багато м'яса, яке частинно магазиновано для пізнішого вжитку. До молочарні кожного ранку під'їжджали з молоком підвода за підводою з доколичних сіл. На повну пару працював млин, були відчинені їдальні. Час до часу військової частини зводили успішні бої з наступаючими ворогами і забезпечували місту спокійне життя.

На кінець червня була очищена від ворожих частин велика територія трикутника Ковель-Рівно-Сарни.

Так повстала так звана „Колжівська республіка”.

16. РОЗВІДЧИКИ В ХАЛЕПІ

Чотирикутник Ковель-Сарни-Рівне-Луцьк був цілком опанований військовими відділами УПА. Там стояла група „Турів” з командиром Рудим.

Щоб забезпечитись перед самотнім можливим нападом ворога — з повітря, командир Рубашенко, що стояв у місті Колки, стягнув туди протилетунську гармату. Знайшлися досвідчені зенітчики, які день і ніч пильно зорили небо, сподіваючись побачити там ворожі літаки. Стрільці з інших частин, може трохи з заздрістю, жартома кидали пераз:

- А не відкрийте там стрілянини по воронах часом!
- Та як, не бачиш, що льорнету мають.
- Та бачу, бачу. Тільки мені здається, що не тим боком до очей її прикладають.

Зенітчики нічого собі не робили з тих кпин, бо знали, що це лише звичайні вояцькі жарти. Без них було б сумно і пусто.

Якось довідались, що червоні, які стояли в Цуманських лісах, мають намір захопити Колки. Негайно змобілізовано групу, яка вдарила на наступаючих большевиків. Було розбито большевицьке гніздо і, здобуто ворожі позиції, а ворожі недобитки втікали аж на Білорусь, щоб там долучитися до своїх. Большевицький наступ на Колки відбито, але в тому бою згинули курінний Мельник і сотенний Батько. Свіжі могили з березовими хрестами немов стверджували законність української влади в місті Колки.

Та цього не могла стерпіти Москва. Колки були сіллю в її очах. Негайно, після того, як українські повстанці розбили перший большевицький наступ на місто, Москва дала наказ послати туди новий, добре озброєний відділ, який за всяку ціну мав опанувати „республіку”. В той самий час

інші подібні відділи мали розпочати наступ в інших теренах Волині і, так посуваючись і винищуючи УПА, мали б зайти аж до Галичини, захопивши її під свої впливи.

В Колках ішли приготування до нових зударів з большевиками. Одного ранку розвідчики принесли вістку, що большевики перейшли ріку Стир і зайняли село Кульковичі. Командир Олег взяв з собою один з відділів УПА, що стояв недалеко міста, і вирушив у напрямку села Кульковичі.

На краю лісу зайняли становища. Дві невеликі гармати, добре замасковані, стояли скеровані на село. Трохи вбік лежав хутір. Було тихо. Треба було довідатись, що замишляють большевики. Скрадаючись межами і ровами, побігли розвідчики до села і хутора. Розвідчики, що пішли на хутір, перші наскочили на большевицьку заставу. Перевага була на боці большевиків, але повстанці вирішили вступити в бій. Большевики скоро побачили, що це лише невеличка розвідча група і почали кінно окружувати наших. Кільце щораз затискалося все більше і більше. Щоб зберегти запас куль і не вистрілювати їх намарно, молоді упівці підпустили ворога на віддаль стрілу. В моменті, коли большевики зблизилися на добрий приціл, їх зустріла злива куль. Декілька большевиків злетіли з коней, решта почали втікати. Крилатий, що командував шісткою розвідників, вихопив гранати і, відбезпечивши їх, кинув одну по одній за ворогом.

— До відділу! — гукнув друзям.

Ще кілька стрілів, і здавалось, що шістка сміливців вирвалась з оточення. Та большевики дістали підкріплення і знову кинулись вперед. Розвідчики боронились, як могли. Та ось ворожа куля поцілила одного. Ще декілька кроків, — впав другий. Біля Крилатого пролунав вистріл. Це дострілився ранений товариш. Втрюх підбігали до недалеких корчів. Хоч невисокі, та густі, можуть бути добрим прикриттям. Шугнули туди і сховалися. Большевики брели слідом лавою, стріляючи навмання. Якась куля ранила ще одного розвідчика в плече, розбиваючи його кріс. Рана була невелика і Крилатий з другим товаришем підхопили ра-

неного і потягнули далі. Несподівано провалилися по пояс у багно. Швидко вибралися на суше і щойно тоді відчули страх. Десь недалеко хлюпала вода, тріщали корчі і доносились огидна московська лайка. Навколо непрохідні поліські багна. Ранений, немов читаючи думку товаришів, вихопив у Крилатого гранату і хотів нею розірвати себе, щоб не бути їм на заваді.

Крилатий вдарив його по руці і подивився на нього так, що той тільки очі закрит. Без слів рушили далі. Та зробивши кілька кроків, опинилися знов у воді, тим разом по саму шию.

Та-та-та-та, — тріщать ворожі кулемети, над головами свищуть кулі.

З раненого плеча струмком біжить кров і запікається навколо.

— Василю, треба перев'язати раненого, — спохватився Крилатий.

Вдвох вправно наклали биндаж на плече і ранений почувся краще.

Треба було щось робити. Але що? Як вийти з цих боліт? Почали прислухатися, від лісу обізвалися гармати. Ага! Наші вступили в бій, боронять від большевиків Колки.

Нараз зовсім близько, залящала „фінка”. Одна серія, друга, третя.

Сумніву не було, що це большевики, але вони стріляли десь в іншому напрямку, бо не чути було свисту куль. Друзі притаїлися і пильно зорили корчі. Раптом цілком близько побачили рідку лаву червоних, що, з корча на корч перескакуючи, просувалися в їх сторону. Рішили причаїтися і не зачіпати їх, лиш у випадку, якби були замічені большевиками, вистріляти всі набой і тоді покінчити з собою.

Завмерли, тримаючи готову до стрілу зброю. Большевики скакали вперед. Ось уже зрівнялися. Між ними і упівцями всього яких п'ять кроків. Здається, вся кров зібралася в висках і стукає неначе молотом. Руки спазматично вчепилися за зброю, та стріляти не можна. З ними ранений друг...

Минули...

Як вже не чути було плюскання води під ногами большевиків, Крилатий з Василем витягнули з води раненого і положили на купину. Викрутили його одяг, а ласкаве сонечко, що виглянуло зза хмари, пригріло і осушило його. Десь там недалеко йшов завзятий бій. Друзі рвалися душею туди до своїх, але знали, що їхній обов'язок допомогти раненому. Боляче стискалося серце на згадку тих трьох, що впали.

Як трохи спочили і заспокоїлись, відчули страшний голод. У Василя в торбі знайшлося кілька сухарів, але їх без вагань віддали раненому, самі ж вдоволилися водою, якої було багато навколо. Ранений під'їв сухарів, попив водою з Василевої шапки і спокійно заснув. Западала ніч. Потроху вщухав бій. Щораз рідше доносились стріли, а там і зовсім все затихло. Лише птацтво, сполохане за дня стрілами, тепер ожило і на всі голоси обмовляло між собою такі незрозумілі їм події.

Друзі рішили якось вибратися з боліт. Помалу, крок за кроком, прямували туди, де гасла заграва заходячого сонця. За якийсь час до них донеслося гавкання собак. Житло! Ноги почали скоріше рухатись. Ще трохи, і до них крізь корчі виблиснув світляний промінь. Ранений просив не залишати його самого і чомусь особливо налягав, щоб з ним залишився Крилатий.

Отже на Василеву долю випало дістатись до тої хати і розвідати, чи до неї безпечно зайти.

За якийсь час Василь повернувся назад з приємною новиною. Червоних на хуторі не було і можна було сміло туди йти. Хуторяни зайнялися раненим як рідним сином. Перебрали його в чисте сухе білля, перев'язали рану, наложивши якісь свої „масті”, нагодували і положили відпочити. Крилатий з Василем теж обсушилися, повечеряли і трохи відпочили. Хатня дівчина тим часом метнулася до села і скоро звідти прибуло двох друзів з підводою. Від прибулих довідалися, що червоні не зламали опору відділу командира Олега, не здобули Колок, як хотіли, і що там тепер спокійно.

Ще тої ночі від'їхали до Колок. Віддавши раненого до санітарної частини, поспішили до командира Олега.

— Друже командире, зголошую слухняно, що розвідча група, яка в складі шести осіб відійшла вчора в напрямку хутора, мусіла прийняти бій. Трьох друзів впало, а двох здорових і один ранений повернулися й готові на ваш наказ!

Командир Олег тільки головою хитнув і запросив Крилатого сідати.

Довго оповідали один одному про події минулого дня. Крім втрат розвідчої групи, були ще втрати й у відділі. Того дня впали на полі бою з большевицькими зайдами ще дев'ять молодих бійців.

Другого дня в селі Кульковичах виросла висока братня могила, як ще один доказ готовости поліщуків боронити свою землю перед ворогом. Большевицькі втрати були багато більші. Як розказували очевидці, червоні аж на чотирьох підводах повезли своїх побитих кудись у глибину Цуманських лісів.

ІВАН

Даремні, кате, всі турботи,
Не змориш нас і не уб'єш.
Не піде молодь на роботи,
В фольксдойчі нас не заманиш!
(Партизанська пісня)

На початку липня 1943 року до с. Новосілок, близько м. Чорторийська, прибула сотня, якою командував Залізник.

У довколишніх селах чути революційні пісні. Все прокинулося з довгого сну. Населення вітало своїх синів. Тут знайдете буковинця, галичанина, волиняка, наддніпрянця. Між ними немає різниці. Вони сини українського народу, сини однієї матері. Щоправда, в них різний однострій: советський, німецький, мадярський. Однострій і зброя всіх воюючих держав. Але дух, віра і мета в повстанців одна: боротьба за Українську Самостійну Соборну Державу.

На сільському майдані — небувалий рух. Тут навчається дві сотні молодих хлопців, що мають поповнити військо УПА. Дівчата прибирають могилу загиблих братів. Вони вже не бояться ворога, бо його близько немає. На сторожі стоять озброєні відділи УПА. На високій бані старовинної церкви майорить синьо-жовтий прапор. Внизу, по другий бік церкви, стоїть стрілець з далековидом у руках. Він пильно вдивляється в далечінь і бачить рух повстанських загонів, що кілька днів тому звільнили від німців районове місто Колки. А ще бачить стрілець, як до міста ідуть селяни, дівчата й жінки, не боячися, що їх там заберуть на каторжну працю до Німеччини — в місті стоять повстанці.

Заходило сонце. Сотня стояла на відпочинку вже цілий тиждень, після довгих перемінних боїв з німцями. Німці за-

лишили терен і трималися лише при залізничних шляхах та в більших містах.

На шляху, що йде за Комарів до Новосілок, стояв вартовий у німецькому однострої. Він натягнув шолом, закинув рушницю на плече і час-від-часу дивився в далечінь.

На шляху він запримітив двох осіб, що наближалися до села. З цікавістю приклав до очей далековид і розглядав подорожніх. Вони були ще зовсім дітваки. Вартовий спокійно проходжувався. Він бачив їх дуже добре навіть без далековида. Ішли поволі. В одного через плече перекинута торба, другий щось ніс у руці. Подорожні наблизилися і, побачивши вартового, стали, неначе вколані, а через хвилину кинулись у кущі. Вартовий помітив, що це не „тутешні” і крикнув:

— Стій! Не втікай, бо буду стріляти.

Але хлопці зникали в кущах. Вартовий наскрізь проїдав очима зелені кущі, і шукав невідомих гостей. Раптом він запримітив їх, ще раз крикнув „стій” і двічі вистрілив угору. На постріли прилетів рій кіннотчиків. Вартовий доповів їм і вони кинулись за втікачами. Всі потонули в зелені. Чути було, як хтось закричав: „Стій! Стій!”

Незабаром вояки виходили з кущів, ведучи коней за повіді, а між ними двох хлопців.

Одному було приблизно 11, а другому 13 років. Вигляд їх був жахливий — обдерті, в брудних сорочках. Вони були налякані. Ідучи повз вартового, вони ще більше підозріло й ненависно зиркнули на нього. Вартовий, придивившись зблизька, сказав:

— Агей, братіку, ти чого втікав? Від нас не втечеш!

Минувши вартового, один з них мішаною українсько-російською мовою сказав:

— Вот, панімаєш, і братом називає, і говорить даже не плохо понашому.

— А може якраз і брат, хто його знає. А ви звідкіля?.. Та кажіть бо, до лиха! — викрикнув один з кіннотчиків.

— Німець нам ніколи братом не буде.

— Він же не німець!

— Да, ви то не німці, тільки служите їм.

Кіннотчики засміялись, питали далі, але обидва хлопці шперто мовчали. Всі разом зайшли до хати, де стояв сотенний. Йому все доповіли.

Сотенний, провівши оком, всміхнувся і сказав:

— Поговоріть, друже, з ними, бо я не маю часу.

Всі вийшли з хати. Лишився лише виховник, черговий і два подорожні.

— Сідайте, хлопці, — сказав виховник.

Вони сіли і налякано дивились по кімнаті.

— Голодні чи ні, кажіть!

— Голодні, — обізвались обидва разом.

— Друже Калина, принесіть дві вечері, — сказав виховник.

За хвилину друг Калина приніс дві вечері: зупу, буханець хліба, добрий шматок ковбаси.

В хлопців засвітилися очі і вони, не довго думаючи, сіли за стіл і почали смачно їсти вечерю.

Виховник щось читав. Йому було, ніби байдуже. У хлопців відходив страх. Виховник зорієнтувавшись, що це за хлопці, вийняв з торби велику карикатуру, на якій був намальований повстанець, що б'є німців. Поклав на стіл і розглядав, неначе перший раз бачив. Хлопці зиркнули оком і непомітно усміхнулись. Виховник почав говорити.

— Ви нічого не бійтеся, ми не німці і їм не служимо, а той вартовий, якого ви налякалися, такий самий повстанець-партизан, як і всі інші. Тепер скажіть, звідкіля ви йдете, що ви за одні і звідки з дому?

Старший, набравшись відваги, сказав:

— Ви скажіть, що ви за люди, що за партизани і кого б'єте?

— Німців, большевиків, усіх ворогів наших, — сказав виховник.

— Да, заварачиваєш. Самі партизани і большевиків б'ють.

— Та ми не большевицькі партизани, а українські, то-му й б'ємо без різниці як большевиків, так і німців.

— Може й так. Ми вже чули, але мало.

— Ну, то не бійтеся. Скажіть, свідки ви йдете?

Хлопці, заспокоївшись, почали говорити.

Оповідав старший:

— Ми самі з Харкова. Нас забрали на роботу і везли в Германію і, коли вчора вночі поїзд став перед вокзалом, ми втікли. Ідемо і самі не знаємо куди... Згодні навіть у пекло, аби тільки не в Германію.

— Добре, ви, бачу, браві хлопці. Тепер не бійтеся. Вас ніхто туди не повезе. Якщо хочете — лишайтесь в селі і будете працювати, а колись може повернетесь додому. Ну, тепер скажіть, як вас звати?

Хлопці, незважаючи на щирі розмову, переморгнулись.

Старший сказав:

— Я називаюсь Іван, а він — Хведор.

Виховник зрозумів у чому річ, усміхнувся і дав хлопцям спокій.

Хлопцями заопікувалась місцева сітка ОУН. Кушовий перебрав їх, віддав до добрих людей на праць, але все таки не спускали з них очей. Виявилось, що хлопці були надзвичайно задоволені.

... Прошло досить багато часу. Сотня вдруге вернулася до села.

Обидва хлопці шукали виховника. Незабаром, відшукавши, попросили, щоб їх прийняли до сотні. Виховник, засміявшись, сказав:

— А що ви в нас будете робити?

— Німців і большевиків бити!

— Дивись, які відважні стали... Вам не погано, то й сидіть собі спокійно.

— Я хочу до сотні, — настоював старший, Іван.

— Ну, добре, я поговорю з сотенним, може десь вас і причепимо.

Виховник пішов у хату і за хвилину вернувся разом з сотенним Залізником. Він, побачивши двох юнаків, засміявся і сказав:

— Витри, он у тебе на губах...

Менший шурнув рукавом по лиці, дивлячись збентежено на сотенного. Іван, догадавшись, засміявся.

— А що, не правда, що в тебе на губах ще материне молоко не висохло, а вже хочеш до повстанців? — Призначте їх до кухні, нехай чистять картоплю, — сказав сотенний.

Обидва хлопці були задоволені. Їздили по воду, чистили картоплю, різали м'ясо. Так минав час.

... Сотня йшла в похід на північ. Разом з нею пішли й Іван та Федір. Іван стрілою літав на коні, і був досить відважний та рішучий. Федір — більше спокійний, і тримався радше кухаря.

Одного разу сотня вирушила на акцію проти червоних. Кухня цілого куреня залишилася десь ззаду. Повстанці ведуть бій. На лінії між стрільцями лежить і виховник. Раптом він дивиться і своїм очам не вірить: поруч нього лежить Іван. Він вишкірив свої білі зуби і сміється до виховника.

— Ти чого сюди прийшов? Іди до кухні, бо пропадеш, як собака на ярмарку.

— Командір, не серчай. А як тебе пуля ранив, то хто перев'язку зробить? А я ось дивись — бинта мах! Я буду з тобою.

Не було часу говорити, сотня йшла в наступ. Поруч з виховником йшов Іван.

Минав час. Іван зовсім став інакший. Він не давав жити виховникові й завжди говорив:

— Ну, слухай, командір, дай винтовку — криса по-вашому.

— Не по-вашому, а по-нашому.

— Та нехай буде навіть по-єврейському, але дай.

— Треба здобути, Іване. Нам ніхто зброї не дає.

— Здобути, здобути... Харашо.

Іван цілими днями сидів і щось думав. Виховник це за примітив і почав його розважати. Але Іван, неначе нічого не чув. Ходив задуманий.

Прошло кілька днів і за Іваном слід пропав. Усі питають, шукають, — немає Івана. Незабаром довідався і сотенний. Обережно взяли на допит Федора, але малий бо-

жився-клявся, що нічого не знає про Івана. Лише на третій день Іван вернувся сам.

Виховник допитувався, де він був, але Іван уперся на своєму: пішов до лісу і заблудив. У виховника було підозріння, що він говорив неправду, але дав спокій і вирішив поговорити з ним іншим разом. Пізня ніч поклала всіх спати. Не спали лише вартові. Рано всі повставали, умилися, проспівали молитву, поснідали, але якось ніхто не запримітив, що Іван знову „пропав”. Довідався сотенний і ламав голову, що, власне, з Іваном. Почав говорити виховникові:

— Я казав, треба було добре перевірити, не дивитись, що діти. Діти теж можуть багато лиха накоїти. Хто знає, чи він не німецький „чижик” або советський розвідчик. Втік і все. Навіть пропав мій ракетник у возі. Напевно, він забрав з собою. Адже в нас не було ще крадіжок. Це вперше. Ех, друже виховнику, ну й виховали ви...

— Годі, друже командире! Здавалося, що Іван справді добрий хлопець. Я його не раз мав на оці в бою. Кричу: — „Вертай!” А він вишкірить зуби і не відходить від мене.

— І полетів, тільки невідомо куди, — сказав сотенний.

В околиці було цілком спокійно. Лише третього дня прийшла пошта, де говорилося, що недалеко від станції хтось убив німця. Це було буденне явище. Ніхто на нього навіть не звернув уваги.

Сотня обідала. Раптом з поза хат приходить Іван. Всі його обступили. Допитуються, де він був і що робив. Хлопець нічого не казав, лише хотів знати, в якій хаті перебуває сотенний. Він знав, що там буде й виховник. Допитавшись, він пішов до хати. В хаті сидів сотенний, бунчужний, виховник і ще декілька осіб. Вони обідали. Побачивши Івана, всі зробили великі очі, а Іван, ставши струнко, доповідав:

— Друже сотенний, Іван-дезертир вернувся з походу.

Потім підійшов до столу і поклав ракетника й нового пістоля. Всі ще більше здивувалися. Лишили обід і допитувались, а він, глянувши гордо виховникові в очі, сказав:

— Здобув.

— Молодець, але скажи, де і як?

— Перший раз, коли я „пропав”, ходив у розвідку і розвідав, що німці ходять по хатах недалеко від залізниці по молоко, яйця, а може й до дівчат, — то не моє діло. Все ж таки розвідку я провів. А, вернувшись назад, я взяв вашого ракетника й пішов. Заложив ракету, сів коло пере-лазу і жду. Бачу, підходить німець. Тільки він нагнувся, а я з ракетника баз йому під ніс. Мало себе не вбив. Німака впав, я його ракетником ще раз по голові, а потім за ре-вольвера і хода. На тому й скінчився мій похід. Зброю здо-був. Тепер я вже справжній повстанець. Давайте їсти, бо я таки голодний.

— Молодець, Іване, сідай і будемо їсти з одної миски,
— сказав виховник.

Іван сів до обіду.

18. НА ПОЛІСІ

В той час, коли творилися перші відділи УПА на Поліссі і Волині, син Полісся — „Волошко” пише заклик своїм братам:

ПОЛІЩУКАМ

Все має назву, ім'я, матір:
Рослини, тварини, народи,
Лиш ти один, убогий брате,
Живеш безбатченком на сміх.
Одвіку в спадщині убогій,
Облитий потом, у ярмі, —
А не здобув ім'я собі,
Уперто орючи облоги.
В пропасницях, у ковтунах,
Гатив болото, рив канали,
Сльозами й кров'ю засівав
Убогі ниви. Піт кривавий
Котився градом. В личаках,
Ловив звірину, рибу, птицю,
І ніс її жидам, панам,
Свою останню кривавицю.
А пан й дивитись не хотів,
В передпокоях батом краяв,
Подарки бравши, не глядів,
Та ще й по-панськи брудно лаяв.
Усяк по-ріжному тебе христив:
„Тутейшим”, „хамом”, — скільки сили!
У твою кров, у твої жили
Покори мертвий сон вщепив!
Тебе сурма не раз будила,

Нераз будила сталь мечів
І тіні предків із могили
Молили, кликали вночі.
А ти все спиш і все куняєш,
Оброслий мохом, у багні . . .
Чого ж ти ждеш? На що чекаєш,
Убогий брате рідний мій?
То ж кров одна, душа і віра,
І пісня, мова та звичай!
Чому ж ти палко так не вмієш
Кохать, любить свій рідний край,
Як волиняк, як наддніпрянець,
Як верховинець, чи гуцул?
Чого ж ти в дрімоті шукаєш
І ім'я ріднее забув?
Хіба ліси тебе приспали,
Дурман розквітлої лози?
Чи повінь рік заколисала,
Болот, мочаріє та низин?
Чи ти не вмієш, чи боїшся,
На ката руку підійнять?
Моє убогеє Полісся,
Приспане, кволеє дитя,
Устань, кохане, пробудися,
Прокинься, ріднее, умийся,
В своє минуле углибися,
У душу й серце й дивись!
Заглянь в історію народу,
У побут довгих поколінь,
Яких батьків, якого роду,
Сем'ї, родини і крові?
Чийми трудами і потом
Налита рідная земля,
Та на оцих твоїх болотах —
Чия могила розмовля?
Про що співають молодиці,
Дівчата, хлопці у маї,

І тихо стрункії ялиці
Таємно шепчуть у гаї?
Про що говорять темні бори
І плеса рік і запах піль,
І шум і шелест, спів діброви,
І назви міст твоїх і сіл?
Яких же доказів ще треба,
Яких доводів ще ти ждеш?!
Та хіба грім з ясного неба
На твою голову спаде
Й тоді пробудить?!...

Брате, брате

Убогий, рідний, уставай!
Чи чуєш сурми? Рвуться крати,
Кайдани лускають. Весь край
Стає до бою. Б'ють гармати.
Із пущ поліських по Кубань
Знамена рідні підняті!
Дуднить, здригається земля,
Вкраїно рідная, поглянь!
Повстанський рух кругом розрісся.
Мій рідний, я тебе благаю,
Прокинься, чуєш? Уставай!
Бо б'є дванадцята, мій брате,
Бо суне той дев'ятий вал,
Якого годі переждати!...

Полісся, 1943 р.

Вночі з 12-го на 13-тє липня 1943 року відділ УПА, в силі трьох сотень, перейшов залізничний шлях Ковель-Сарни. Ці простори Волині були опановані большевицькою партизанкою. Большевики, крім сталого грабування і так убогих сіл, займалися ще посилено агітацією проти українського самостійницького руху.

Чого тільки не говорили большевики про „бандеров-

Повстанці на Поліссі. Дереворит Ніла Хасевича.

ців"! Малювали їх як грабіжників, убивців невинних жінок і дітей, як бандитів.

Саме ж населення цих районів ніколи не зустрічалось з відділами УПА і не дуже то протиставилось тим балачками. То ж, побачивши відділ УПА, що після короткого бою з большевиками зайняв село Вовчиська, селяни з недовір'ям, а подекуди і зі страхом, дивилися на це, нове для них, „войсько”.

Пропагандивний гурток, що був при відділі, почав роз'яснювальну роботу. Але говорити не було до кого. Більшість хлопців поховалися і не показувалися ніде.

В селі відчувалася нужда. Та й не диво, бо ж большевики тягнули з нього все, що попадалося під руки чи на очі. Хати світили пустокою. Всі ліжка були голі, скрині порожні. Побачивши такі достатки вбогих мешканців села, упівці не могли зрозуміти, чого ж ще люди ховаються, за що бояться. Адже брати вже не було чого.

І не одному камінь тяжкий стискав серце і тяжкі думки облягали чоло. Як же так? Большевики забрали все, що тільки було у цих нещасних, нераз катували, знущались над

тими, що пробували боронити своє майно, а от на вістку, що йде рідне військо, поліщук слухає большевика і ховається перед своїми...

Але вже під вечір, майже половина населення була вдома. Отець Лев, військовий капелян, ходить від хати до хати, говорить з людьми, розпитує, розповідає.

Кожен стрілець відчув на собі велику відповідальність. Своєю поведінкою, своїм відношенням до населення, військовою дисципліною, кожен намагався здобути замкнену душу мовчазного поліщука, переконати його, що це справді прийшли „свої”.

І це допомогло. В приспаного віками поліщука відізвався зов української крові. Він відчув і зрозумів, що перед ним відкривається щось нове, яке кличе і будить його до нового життя. Він побачив, що це прийшли рідні брати. Прийшли не брати, а боронити. Прийшли, щоб нарешті і він вслухався в гомін, який лунає по всій українській землі, і щоб став в одну лаву з іншими братами до боротьби за її волю.

На другий день, хоч це були жнива, ніхто не пішов у поле.

— Це буде празник у нас! Гето такий день великий у нас! — казали.

Вечором, на сільському майдані відбувся мітинг. Повстанський хор, під керівництвом друга Дитира, виконав ряд повстанських і революційних пісень. Виховник Крилатий своєю промовою зумів знайти дорогу до сердець слухачів. І не одна жінка втирала непрошену сльозу фартухом, а заслуханий поліщук забував про свою люльку в зубах...

Як здивувалися і зраділи селяни, коли довідались, що десь там, на Волині, є штаб УПА, який, знаючи про їхнє скрутне становище, послав цей відділ, щоб прогнав большевиків!

Та не довго затримався тут відділ. Треба було відходити туди, де ще господарили большевики. З жалем прощало населення відходячих воїнів. А як ті заспівали пісню, замаяли в повітрі білі хустинки і довго ще стояли гуртами

люди, дивлячись, як у куряві зникав дим польової кухні, що замикала похід.

Без перешкод підійшли до польської кольонії Оптова. Попереджене більшовиками населення опустило село. Вступивши в село, командир Голобенко дав наказ зайняти бойові становища. Як уже стемніло, на греблі, що вела до села, почувся скрип воза. Хоч були певні, що це їдуть більшовики, існувала можливість, що це наздоганяє наш відділ господарська частина з сухими харчами, що мала надійти з Голобського району.

Коли віз в'їхав на міст, застава гукнула:

— Стій! Кличка?

— Какая „кличка”? — зарепетував на возі п'яний більшовик.

— Кличка! — ще раз повторив командир застави.

У відповідь більшовик ригнув лайку, яка розвіяла всякі сумніви щодо приналежності людей на возі. В ту ж мить затріщав наш „Максим”. Це так заскочило більшовиків, що вони без жадного стрілу почали втікати. Командир Голобенко кинув ракету. В її світлі було добре видно утікаючих більшовиків.

Цілу ніч тривала невеличка перестрілка між відділом УПА і більшовиками.

Ранком командир Голобенко вислав на розвідку одну чоту. На греблі знайшли побитих більшовиків. Біля них лежали „фінки”, гранати і кулемет. Кулеметчик, видно, був ранений і, не діставши в час допомоги, помер від впливу крові. Ті більшовики, що повтікали, не подбали про те, щоб дати поміч раненому. На березі паслося п'ять коней, залишених більшовиками. Знайшли там ще один, характерний для більшовиків, трофей: апарат до виробу самогону.

Чотовий Лісовий, діставши наказ, вирушив до недалекого хутора в розвідку. Хутір лежав близько залізничного шляху.

Просуваючись до хутора, зустрілися з більшовиками, які зав'язали бій. Скоро більшовики були розбиті, але нім-

ці на станції, почувши стрілянину, почали обстрілювати з міномета ліс, якраз там, де була чота Лісового.

Командир Голобенко нервово поглядав на ліс і все чекав якогось повідомлення від чоти. Нарешті надійшов вістун Хміль і повідомив, що чотового Лісового поранено в бою.

Лісового дуже любили всі стрільці і командири, тому, зачувши таку вістку, щиро засмутилися.

Скоро прибула ціла чота, а з нею і Лісовий з забандажованими обома руками. Раненого хотіли відіслати до шпиталю на відпочинок, але він ні за що не хотів відійти.

Незважаючи на те, що довший постій в Оптові не був дуже вигідний і безпечний, командир Голобенко, по нараді з іншими старшинами, вирішив залишитися тут ще на одну ніч. На випадок ворожого наскоку забезпечились надійними стійками. Та ніч минула цілком спокійно. Командир Голобенко знав, що большевики в цих околицях почуватимуться сильними і будуть за всяку ціну намагатися затримати їх за собою, тому сподівався сильнішого спротиву з їхнього боку. Зваживши всі „за” і „проти”, командир Голобенко вирішив не чекати на большевиків, а наступати самому.

Провівши докладну розвідку, командир Голобенко рішив вдарити на найбільшу заставу червоних в селі Галузії. Він розділив свій відділ на дві групи. Перша з них мала атакувати большевицьке кубло зі сходу, заблюкувати шлях Маневичі — Більська Воля і так унеможливити ворогові відступ. З цією групою мав іти сам командир Голобенко. Друга група, яку вів командир Залізник, мала вдарити на червоних з півдня.

Рано вирушили обидві групи. Довго йшли поліськими лісами і пісками. Підійшовши недалеко Галузії, стали мов зачаровані. Усе навкруги було вкрите білим, сліпучим як сніг, піском. Лиш де-не-де зеленів кущик карловатої сосни. Між стрільцями, які ніколи не бачили подібної картини, почулися вигуки здивування:

— Хлопці, куди це ми зайшли? Вийшли літом, а ось сніг спіткали!

— Та хіба то сніг? То ж цукор! — обізвався котрийсь.

— А ти вже лизав? — відрізали йому.

— А де ж їхні поля? — бідкався ще один, а жартун Михайло підхопив відразу:

— Чи чуєте, друзі? За землею питається! Ти що, жєнитися тут думаєш, чи що, Андрію? — Дивись добре, бо земелька тут не волинська.

Отак в півголоса розмовляючи й жартуючи, підійшли до села. Хоч ніхго не хотів показати свого напруження, та всі чекали на умовлений час наступу. Але скоро виявилось, що в Галузії порожньо. Большевики, довідавшись про наступ УПА на них, втекли.

Мешканці Галузії в переважаючій кількості були штундистами. Для дольшевиків це була вигідна обставина, бо членам тої секти було заборонено вживати зброю, отже вони були певні, що серед них не матимуть впливу ОУН-івські гасла за творення УПА.

Роздавши серед населення летючки, розписавши по селі свої кличі й відпочивши трохи, з'єднані відділи УПА командира Голобенка і Залізняка рушили далі в напрямку села Колодія. Там старші господарі з хлібом і сіллю вийшли назустріч вітати своє військо. Хлопці і дівчата не відходили від упівців. Весело і жваво пливла розмова. Не хотілося вірити, що тут так довго господарили большевики. Населення було дуже свідоме, завдяки добре зорганізованій сітці ОУН. Селяни відразу похвалилися, що з їхнього села пішли також хлопці до УПА.

На другий день командири зарядили відпочинок. Стрільці поралися біля зброї, чистили, направляли одяг.

Дівчата енергійно зажадали видати їм брудну білизну до прання.

— Та ж ви осоромите нас на цілу Україну, як підете звідси в брудних сорочках, — казали.

Всі дороги були під наглядом. Коло години 10-тої ранку зі східної сторони, від Рафалівки, на шляху заманячило

трьох вершників. Їхали спокійно, наближаючись до села Колодії. Командир застави на тому шляху, друг Качан, дав наказ усім стрільцям зняти з шапок тризуби, залагти в рові й чекати його наказів.

Під селом вершники зупинилися і щось радили між собою. Далі спокійно, нічого не зауваживши, рушили до села. З рову, прикриваючи собою кулеметчика, вийшло трьох повстанців. Підійшовши до вершників, побачили на їхніх шапках великі польські орли, а під ними ще більші червоні зірки. Ясно. Польські комуністи. Хоч це була до деякої міри несподіванка, та друг Качан не розгубився. Він підійшов до вершників і гукнув:

— Стой! Кто ідьот?

— Сваі. Аряд Кастюшкі.

— Куда? Аткуда?

— От Петі, в штаб Нікалая!

— Вот і харашо. Пашлі вместе! — закінчив розмову Качан.

Це був польський зв'язок якогось дальшого загону, який нічого не підозрівав. Поки Качан вів з ними переговори на заставі, до командира Голобенка побіг один стрілець повідомити про „гостей”. Коли Качан з поляками прибув до командира Голобенка, біля хати стояв уже стрілець з великою червоною зіркою на шапці. Двох інших зайнялися кіньми прибулих, а третій повів гостей до „штабу Нікалая”.

В хаті червоні засалютували і всі як один гукнули:

— Здрастуйте, таваріш камандір!

— Дзень добри! — спокійно відповів Голобенко, також з зіркою на грудях.

Прибулі, почувши привітання в польській мові, розкрохмалилися цілком. Познімали з себе зброю і поставили в куток. Командир Голобенко попросив їх до столу, а в той час інші присутні старшини зайнялися зброєю гостей. Коли вже всі сиділи, ад'ютант командира Голобенка — Швейка підніс ППШ і наставив на гостей. Командир Голобенко гукнув:

— Ренце до гури! — і спрямував свій револьвер на поляків.

Ті, нічого не розуміючи, піднесли руки догори. Їх розсадили по кутах і заборонили між собою говорити. Особиста ревізія, крім пошти, нічого не виявили. Поляки були переконані й далі, що вони в большевицьких руках, але їм чомусь не довіряють.

До хати увійшло двох стрільців у німецьких одностроях, а один у поліційному. Червоні тоді почали говорити, що большевики забрали їх силою до лісу.

Пізніше їх, по одному, допитував командир Голобенко. Говорили лише двох, третій вперто мовчав. Забравши від них зброю, червоних партизанів під охороною доставили до штабу групи „Турів”.

З допитів большевицьких зв'язкових було відомо, що більші ворожі сили стоять у селах Галузійська Вілька і Більська Воля. Командир Голобенко постановив наступати на ці села. Але большевики вивтікали звідти, як вчули про наступ на них. Стрільці з сотні командира Голобенка жартома нарікали, що їм стріляти відучаться, як так триватиме далі.

А тут наспів і гінець зі штабу з наказом закінчити похід. Через Карасин, Нову Руду, Малий Обзир, Великий Обзир, Верхи, Майдан, Карпилівку — лежав новий шлях для відділів.

В обідню пору все було готове до вимаршу, як з застави привели якогось селянина, що злякано лебедів не перестаючи:

— Стріляйте, стріляйте мене... Не забили ті, то ви заб'єте...

— Та чого б ми до вас, дядьку, стріляли? От тільки скажіть толком, чого лізли сюди в село?

— До командира вашого ведіть, а тоді вже й стріляйте...

Ревізія при ньому, крім тютюну, люльки та кресала виявила в шапці якогось листа.

Селянин вчепився в того листа і мов божевільний твердив одне:

— До командира заведіть..., я мушу письмо... я не можу вам..., мушу до командира..

Його повели до командира. Цілу дорогу бідний чоловік молився, хрестився на всі чотири сторони, падав на коліна, цілував землю.

Ніхто не міг зрозуміти, що з ним діється, і думали, що він таки „не при собі”.

Командир Голобенко поглянув на листа. Там стояло, чітко виведене:

— „Командиру Бандеровских отрядов”.

Отже селянин цей — післанець большевиків, тому й боїться так. А сам може дійсно невинний ні в чому, тільки заляканий, затурканий, служить сліпим знаряддям для большевиків.

Командир Голобенко відкрив листа, пробіг його очима. Нахмурич чоло і зловісно засміявся. Ще раз перечитав:

— „Командир Отряда!

Приказиваю вам немедленно опустить нашу территорию. В случае неисполнения нашего приказа, будем наступать нашими батальонами.

Командир красних партизан.”

Голобенко аж скипів зі злості. Махнув рукою на свого ад’ютанта:

— Відкликати вимарш відділу. Лишаємось тут на постій!

А тоді звернувся до хлопців з застави:

— Заберіть цього „листоношу” і виведіть за село та порадьте, щоб у-друге з такими листами не ходив.

Селянин, вчувши, що за нього мова, приступив ближче:

— Напишіть „ответ”, бо інакше вони подумают, що я не віддав вам „письма”.

— Ну, голубчику, нашого „ответу” ти в шапці не сховаєш. Як схочуть, то прийдуть по нього. А тобі вже й сором, чоловіче, — від чортів ідеш до своїх людей, а поводишся так, якби тебе тут живцем мали з’їсти.

Селянина вивели за село і наказали скоро йти звідки прийшов.

Командири обмірковували лист большевиків. Чи й справді задумують наступ? Але нікому і в голову не прийшла думка, що треба відійти, хоч на справді, вже не мали чого тут лишатися. Приготувались до зустрічі з большевицькими „батальйонами”. Чекали на них чотири дні, але так і не дочекалися. Щойно п'ятої ночі, далеко в небі заблисла ракета, потім друга. Умовний знак? Рушили большевики свої „батальйони”?

Відділ УПА в Галузійській Вільці насторожено чекає ворога.

О годині 1-ій ночі з південно-західної сторони почулося кілька серій з „фінок”, які все наближались до села. Коли большевики були вже цілком близько, командир Голобенко наказав відкрити по них вогонь. Большевики трохи відступили, але до самого ранку перестрілка не вгавала. Як трохи розвіднилось, в тому напрямку, звідки стріляли червоні, подалася невеличка розвідча група.

Сходяче сонце відкрило перед розвідчиками невеликий хутірець. Вирішили зайти до хати, може вдасться щось довідатись.

На поклик не відповів ніхто. В кухні — порожньо. З готовою до стрілу зброєю зайшли до світлиці. Звідти доносилось потужне хропіння якогось сплячого. Під стіною, на ліжку, в чоботях, підклавши руки під голову, спав большевик. Коло ліжка стояв спертий автомат, а на ньому шапка з червоною зіркою. Обережно підійшов до ліжка один з розвідників, забрав автомат, а тоді почали будити сплячого. Це виявилось нелегкою справою. Большевик був мертвецьки п'яний і ніяк не міг усвідомити, що від нього вимагають. Щойно як вилягли на нього відро холодної води, він відкрив очі і зрозумів, що з ним прикоїлось. Так мокрого й доставили його до штабу.

Переночували ще одну ніч в селі. Большевики мовчали. Треба було виконувати наказ командира групи „Турів” і вирушати назад.

Два тижні маршував відділ командира Голобенка пісчаними поліськими дорогами, зеленими лісами. Проходили село за селом, хутір за хутором. Люди висипали на дорогу, привітно зустрічали вояків, запрошували до себе на спочинок. Та перед ними були дороги, нові завдання, до яких вони й спішили.

19. РЕЙД НА ПІВНІЧ

Надворі смеркало. Біля відчиненого вікна, сперши голову на руки, сидів задуманий командир. Очима слідив за рухом на подвір'ї. А там кипіло життя. Вояцтво насолоджувалось спочинком після недавнього бою і маршу. До командира доносились веселі молоді голоси, відгмін пісні і час до часу вибухи сміху. Співали десь далеко по той бік ріки Стиру. І хоч слів не розбирав, та мелодія була стара, знайома. Нараз біля самого вікна пролунав дзвінкий голос:

„І знову хмари потемніли,
А з моря йде туман...
Скажи, скажи, чого задумавсь.,
Скажи, наш отаман..”

Пісня увалася раптом і одночасно до дверей застукали.

— Друже командире, для вас пошта!

Командир неначе збудився зі сну. Стрепенувся і випростався на рівні ноги. Це був високий, поставний мужчина, років двадцять вісім-тридцять. Обличчя з високим чолом, обрамлене легко кучерявим волоссям, було приємне і рішуче. Примружуючи очі, незвиклі до світла, поглянув на конверт: — „Рудий. Дуже пильне”.

Відрухово оглянув ще раз листа і тоді відкрив. За хвилину підійшов до мапи, що була розложена на столі, і щось там шукав, ніби звіряючи з написаним. По знищенні донесення, попросив покликати до себе Башотина і Жабу. Коли післанець відійшов, командир Рудий знову вернувся до мапи. Вибираючи щось з неї, одночасно писав на тонкому папері дрібно-дрібненько. Ще перед приходом Жаби на столі лежав готовий „грипс” з написом: „Вовчак. Пильне”.

Стукнули закаблуки і перед командиром виструнчився Жаба.

— Що нового, Жаба?

— Нового?

Здивований підніс той брови. Він сам приготувався почути якусь новину, бо бачив, як до командира заходив післанець.

— Та у мене нічого нового, друже командире, хіба, що як ще трохи затримаємося тут, то — пропаду! Друже командире, — притишив голос, — женити мене завзялися.

— Ха-ха-ха, — засміявся голосно командир. — Невже ж аж так?

— Так є, — відповів той сумно.

— Ну, бачиш, то ти вийдеш і цим разом з біди. Ось — сказав, вручаючи йому пошту, — негайно вирушай в дорогу. Зійди їм з очей, — додав ще раз жартома.

— Готовий, друже командире! — і поспішаючи відійти, ударився в дверях з Башотиним.

— Чи ти не диви! Жаба з ніг збиває, то щось мусить бути важного!

— Друже Башотин, почот і один рій мусять бути негайно готові до дороги. За чверть години рушаємо. Можете запрягати.

Башотин пішов виконувати доручення, а командир Рудий почав і сам збиратися в дорогу. В хату зайшла господиня, старенька бабуся.

— Куди це ви збираєтесь, в дорогу, чи що?

— Так, бабусю, в дорогу...

— Та чого ж його проти ночі, та ж не вечеряли ще, ось я зготую зараз, — бідкалася старенька.

— Для нас, бабусю, немає ні дня, ні ночі. Коли треба, тоді і йдемо. Тай не голодний я, не турбуйтеся.

Старенька його не слухала, щось бурмочучи собі, поспішила з хати, а за хвилину повернулася з білим вузликом.

— Ось візьміть, хлібець ще теплий, і сала з часником кусок, щоб перекусили в дорозі.

Командир і справді не був голодний. Та не міг вже відмовити бабусі і, беручи вузлика, схилився до порепаної сухої руки, що пахла свіжим житнім хлібом і часником...

— Хай тебе, моя дитино, Бог береже, — благословила старенька.

На вулиці, біля хати, стояло п'ять возів, запряжених в добрі коні, а осідлані нетерпеливо били копитами під своїми вершниками. Командир Рудий, кинувши пакунок на воза, сів поруч районового, що вже там сидів. Перед тим як рушати, прикликав ще раз до себе Башотина. Той з'явився верхом на коні і вже намірився пересідати на воза, як командир сказав:

— Ні, верхи женіть наперед у напрямку села Кашівка, ранком мусимо переправитися через залізничний шлях Ковель — Сарни.

— Так є, друже командире!

Вершники помчали вперед, а за ними затарабанили колесама п'ять возів із стрільцями. Відпочилі коні бігли шпарко. Минали село за селом. Башотин, що їхав попереду, попереджував місцеві охоронні пости, що це їдуть свої, і тому проїжджали без зайвої затримки. Над самим ранком прибули до села, що було перед залізничною лінією, яку треба було перейти. Коло переїзду на них чекав місцевий провідник, що сказав, в якому місці найкраще зробити переправу. Залишивши вози, підійшли до самої залізниці і там розділилися на дві групи. Одна по цей бік дороги, — а друга протилежний. Залягли.

Стояла мертва тиша. Обережно, віз за возом, переїхали шлях. Тепер їхали поволі, щоб не перевтомлювати коней. На сході почало червоніти. Де-не-де гавкали собаки, співали півні і скрипіли журавлі коло колодязів. З коминів високо під небо вився сизий дим. Починався новий день. А як зійшло сонце, загін під'їжджав до маленького хутора.

— „Отут і спочинемо ми і коні.”

Підїхали до найближчої хати. Господар, впізнавши їх, вже й ворота відчиняв. Привітавшись, як годиться, нічого не питаючись, запросив всіх до хати, а сам пішов до коней.

— Стій, козаче! Хто ж то гарячого коня напуває? Ти його витри спершу, дай сіна, хай прохолоне, а тоді вже й напувай. Та це вже, дайте, я сам попораю, а ви, хлопці,

їдять спочиньте, — говорив господар весело до стрільців, що кинулись, було, поїти своїх коней.

А в хаті було весело і гамірно. Молода господиня поспішно готовила сніданок, та все виправдовувалась, що „хай вибачають,” не приготовлена вона як слід. А сама все носила та носила на стіл. Браве вояцтво, збуджене подорожю, уминало весело і свіжий запашний хліб з салом чи маслом, і сир з сметаною, попиваючи молоком.

Командир Рудий вніс до хати бабусин вузлик і положив на стіл. Так, крім хліба і сала з часником, було щось в горняті, зав'язане білим папером.

— Хлопці, мед!

І горня з медом пішло з рук до рук, викликаючи явне незадоволення господині:

— Господи Боже наш, чи ж то в мене їсти немає чого, що з своїм возитесь? Чи моє мо' не в смак вам?

— Не журіться, тіточко, ми впораємося і з вашим і нашим. Хлопці ми добрі, кривди не робимо нікому, — зажартував один стрілець.

По сніданню, перехрестившись до образів і подякувавши господині, встали з-за столу. Треба було трохи прилягти, простягнути ноги, заснути хоч на годину. Господиня почала діставати подушки, чисті рядна. Та ті тільки засміялися і подалися до клуні. Перевіривши варту, командир Рудий з задоволенням простягнувся і собі на запашному сніні. На подвір'ї затихло. Тільки господар порався біля коней, підкидаючи їм сіно, даючи обрік, напуваючи. Робив це все спокійно і в кожному його русі відчувалася відповідальність і гордість:

— Ось, дивіться, сусіди, не до вас, а до мене заїхали!

А сусіди і справді дивилися. Як тільки рух на подвір'ї завмер, до господині прибігло кілька дівчат, щоб допомогти зготовити обід.

Сонце було вже ген високо, як збудився командир. Від неспрочної ночі чувся розбитим, боліла голова. Пішов до криниці, щоб освіжитися холодною водою, помитися.

Господиня, думаючи, що повставали вже всі, гукнула до чоловіка:

— А йди но, старий, та клич хлопців обідати!

— А що вже готовий, хіба?

— Та ще як сонце було на чотири коцюби, то був готовий...

Повстанці на хуторі в гостині. Дереворит Ніла Хасевича із серії „Волинь у боротьбі”.

Командир Рудий, вчувши таке оприділення пори дня, усміхнувся про себе, а господині сказав:

— Та хай спочинуть ще трохи, а я попрацюю в спокою.

Розгорнув карту на столі і докладно розглядав її, записував щось до свого записника. Потім дістав листок па-

перу, густо записаний цифрами, положив перед собою і, зиркаючи то на цифри, то на мапу, щось старанно писав. Видно праця ця була напружена, бо не чув як підійшла господиня і тільки як обізвалася, стрепенувся здивований.

— От дивлюся на вас і бачу, які ви втомлені. Щось, певно, на душі лежить у вас тяжкого, бо дивитесь у вікно і нічого не бачите.

Командир Рудий усміхнувся привітно у відповідь і, забравши те, що писав, вийшов на двір. Закурив. Маленькими кільцями, що пливли одне за одним, поволі випускав дим. І слідив за ними очима, як вони розпливалися, немов мала дитина за мильною банькою, яку видмухує з соломини. А тим часом думки його були скупчені довкола зашифрованого донесення, над яким працював у хаті. Кінчивши курити, вернувся до розпочатої праці. І тим разом вона пішла жвавіше. писав слово за словом, не відриваючись. Ось уже й скінчив. Перечитав докладно раз і другий, а тоді зібрав непотрібне і вкинув до печі, слідкуючи, як вогонь пожирав папір. Розгортаючи попіл, згадав про „чотири коцюби”. А в цей час обізвався господар:

— Друже командир, пора вже й обідати.

— А яка там коцюба тепер? — спитав весело.

— Е, то у моєї старої такий годинник, а в мене то тут, — поляскав себе по животі, — чую, що вже давно кишки марша грають. — Змінялася варта, як ішов будити хлопців.

— І коли ви відпочиваєте, друже командир? — спитав змінений стрілець. — Як ішов на варту, ви не спали, як іду з варти, — ви знову не спите.

— Е, що там спати. Як умерем, то виспимось за всі рази.

Та видно не всі поділяли таку філософію командира, бо в клуні вояцтво насолоджувалося сном і тепер. Поглянув на сонне братство і хоч жаль було, та наказав будити:

— Будить хлопців. Пообідаємо, та й в дорогу.

По смачному і ситому обіді, подякувавши господині і господареві, почали збиратися в дорогу.

— Башотин, їдь на Карасин, Карпилівку. Може наздо-

женемо командира Вовчака з відділом, а ні, — зустріне-
мось аж у Великому Обзирі.

— Так є, друже командир, — легко скочив на коня,
махнув рукою і п'ять вершників помчали, тільки курява
стовпом димилася за ними.

Гдибоко врїзаючись у пісок, скрипіли колеса возів, що
тягнулися за ними назустріч відділам, які очолював коман-
дир Вовчак.

II.

До села Верхи вступили опівдні. Сотня за сотнею мар-
шував курінь. Хлопці, хоч змучені довгим переходом, ще
далеко до села підтягнулися, вирівняли ряди і намагалися
чітко відбивати свій крок, проходячи головною вулицею
села. Гарцював кінь під усміхненим командиром Вовчаком,
що час до часу перекидався жартівливим словом зі своїми
старшинами.

Вгрузаючи по самі осі в сипучому піску, скрипіла важ-
ка гавбиця, за нею друга. А там вози з готовими до стрілу
максимами, знов гармати, і похід замикала невідлучна по-
льова кухня з своєю обслугою.

Ще перед в'їздом до Верхів до командира Вовчака при-
скакав вершник. Натягнувши вуздечку, різко зупинив коня,
витягнувся в сідлі, по військовому приложив руку до шапки
і спитав:

— Друже командир, стаємо на постій, чи їдемо далі?

— Проходимо далі. Постій аж у Великому Обзирі.

— Так є, друже командир, їдемо далі!

Знову салют, і вихром полетів вперед.

Провівши усміхненими очима вершника, командир Вов-
чак звернувся до свого супутника:

— Друже Голобенко, цей вістун, або з цього села, або
дівчину тут має, що так бундючно тримається на коні.

Командир Голобенко засміявся і собі:

— Ані одне, ані друге, друже командир. В моїй сотні
належить до обов'язку кожного стрільця вміти тримати
себе на коні.

Вступивши в село, третя сотня затигнула пісню. Її підхопили інші, і полилась вона далеко, далеко, відбиваючись луною аж коло лісу.

Гомоніла, гомоніла Україна,
Скаженів, лютився комунар.
Трупи, тюрми, скрізь сама руїна,
Розходивсь червоний Сталін — цар.
Надаремно лютишся, катюго,
Не вгасиш ти кров'ю цей пожар!
За Петлюру, за вождя повстання,
Мало помсти, мало буде кар!

Військо саме по собі, а пісня зокрема, стягнули на вулицю усе мале і велике населення села. Малі хлопчачки бігли, підскакуючи обабіч маршуючих, намагаючись схватити військовий крок.

З-поза тинів виглядали усміхнені дівочі лица, а відважніші вимахували білими хустинками...

Старші, зібравшись громадками, дивилися недовірливими очима і говорили:

— І де ото наші хлопці беруть усі ці „гарудії“?

— Не інакше, як якесь „государство“ їм присилає.

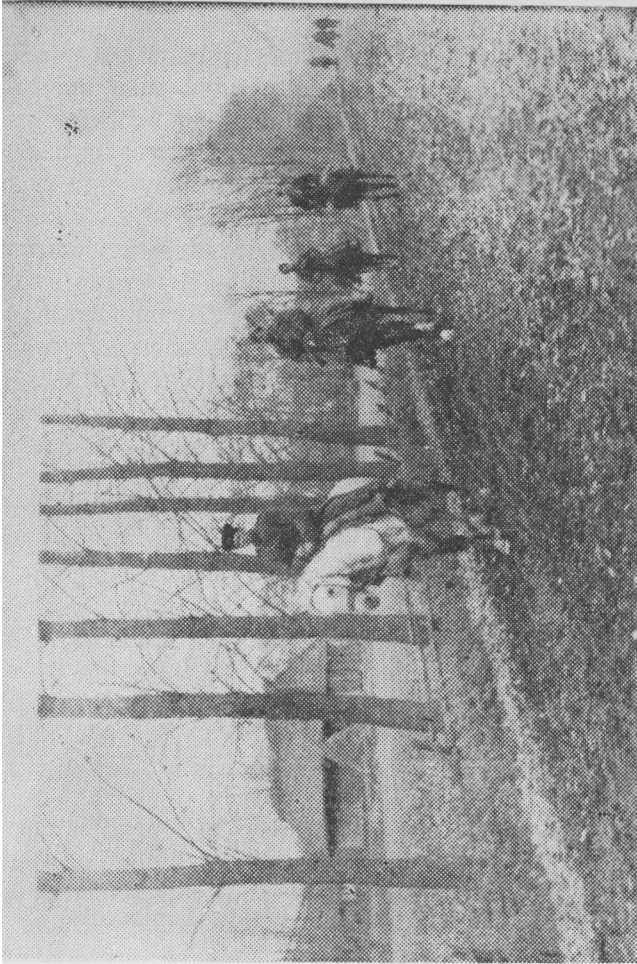
— А певно, що „государство“, — зажартував молодий господар, затигаючись „доморослим“, — і не одне „государство“! Це хлопці такі, що беруть, не питаючись. Не чули, як співали про комуну і Сталіна? А німці, як почули про УПА, то спершу тільки сміялися. А по кількох зустрічах з ними, то вже втікали, куди могли. Залишали і „гарудія“ і „лулімьоти“. То хіба б дурні були хлопці, якби не брали.

— А може то Америка задумала здушити і червоних і цих брунатних чортів і помагає нашим? — ще хтось піддав нову думку.

— Еге ж, жди, дурний, Америки! Вона тепер Сталінові допомагає. Казали ті, що бачили зброю і консерви, що лишилися по большевицьких партизанах. На всьому стоїть: „Made in USA“. От тобі й Америка!

Отак роздумуючи й розважаючи, провозжали „своїх хлопців“.

А ті перемаршували через село, не зупиняючись. А як

Кінна стежа УПА.

сонце вже спустилося до заходу, підійшли до місця постою — Великий Обзир. Це було велике, розлоге село, що розкинулось біля ріки Стохід. Якийсь час тут стояв відділ німецької поліції, та під тиском УПА мусів залишити цю місцевість.

Розквартирувалися в селі. Тому, що за рікою Стохід час до часу появлялися большевицькі партизани, були прийняті всі захоронні засоби. Кінний патруль об'їздив стійки, проглядав далі в терен. Артилерію замаскували під зеленими деревами, щоб не видно було з літаків.

Незважаючи на вечірню пору, село було оживлене. Вулицями ходили стрільці, оточені молодими і старшими. То тут, то там, чути було вибухи дзвінкого сміху і голосні пісні. Хто знав слова і мелодію, підтягував за ними. Курили, жартували. Ось знову кілька молодих голосів затягнули на мелодію тужливої, мрійливої „Гуцулки Ксені”:

„Наші розкоші минули,
Хоч два роки тільки й були.
Що ми там не їли,
Де ми там не спали,
Шейне фройляйн ми кохали,
А тепер прийшов капут.
То Бандера все накоїв:
Повстанці взялись до зброї
І від себе гонять равс.
Майне лібе партизани,
Змилуйтеся ви над нами,
Будем добрими панами.
А повстанці кажуть: — „Найн”!”

Всі присутні вибухнули сміхом.

— А може ще про того другого щось знаєте таке, як це?

— Про другого? Хлопці, а ну:

„Ходить, ходить батько Сталін беріжком,
Підганяє Україну батіжком, —
почав невеличкий, чорнявий Петро, стріляючи очима до дівчат. Його товариші підхопили:

„Іди, іди, Україно, в комуноу,
Продам тебе жидовині рудому,

Буде тебе рудий жидок научать, научать,
Як в колгоспі на москаля працювать.
Працювали у колгоспі двадцять літ, двадцять літ,
Аж нарешті рай советський всім обрид.
Це ж тобі, Сталіну, не мине, не мине,
Наш повстанець тобі боки ще намне, ще намне!"

Знову розлігся сміх по цілому майдані.

І були б жартували та сміялися так аж до ранку. Дарма, що змучені, одні цілоденним маршем, а другі працюю в господарстві, в полі. Бо ж не часто буває така нагода гостити своє рідне військо. Та прибув черговий старшина і наказав розхід. Помалу розходилися і скоро опустів майдан. Замовкло село. Спали господарі і гості. Лиш з вікон школи пробивалося світло. Там, схилившись над картою, обговорювали наступні дії командир Вовчак з старшинами, чекаючи на командира Рудого, що мав прийти.

На заставі, що стояла на шляху Обзир-Верхи, вже від довшого часу надслуховують. В далині, в п'ятьмі ночі, до них доноситься тупіт коней і скрип возів. Кулеметчик заліг з „максимом", тримаючи руку на дискові. Всі були насторожені. Коли перший вершник зблизився до застави, йому гукнули з-за рову:

— Стій, кличка!

— Свої, „Кріс" — відповів вершник і, почувши відклик „Київ", проїхав кілька кроків вперед і зліз з коня. За ним над'їхало ще декілька возів. Один з членів застави скочив на передній віз і поїхав показувати дорогу до штабу. В школі почули рух на подвір'ї, вийшли на ганок. Побачивши перед собою командира Рудого, що простував до нього, командир Вовчак, оточений своїми старшинами, віддав йому почесність і доложив про стан і прибуття його відділу на призначене місце. Привітавшись, зайшли до середини. Декілька разів біля дверей мінялися вартові, а в штабі все радили. Разом з першими півнями згасло світло у вікнах школи.

А в неділю рано, як обізвався церковний дзвін, разом з місцевим населенням поспішали до церкви і вояки УПА. Невеличка церковця не могла змістити всіх. Гуртки молоді

стояли кругом церкви, оточивши вояків, розпитували про військове життя, розглядали зброю з захопленням, а навіть і з заздрістю. Тут таки, на церковному цвинтарі, діти і собі затіяли забаву у „війну”. А там далі, за брамою, зібралися старші господарі. У святочній одежі і не менш святочному настрої, повагом, частуючи один одного своїм тютюнцем, курили, гуторячи. Подивлялися зорганізованість оцього своґо війська, дивувалися наявності артилерії і автоматичної зброї. Пригадували, як то було „за їхніх часів”, не раз ще „за японської війни”. Люди рушили з церкви, зробилося гамірно і людно. Та раптом натовп розступився, пропускаючи командира Рудого в асисті командира Вовчака, Голобенка, Чутки та інших. Стукали вояцькі закаблуки. Це стрільці салютували своїм командирам, що не затримуючись, простували до приміщення штабу.

По обіді ті, що не мали жадних обов'язків чи варті, пішли в село на дозвілля. І знову полинув сміх, жарти і пісня весела, нераз тверда, бойова... А їй, ніби наперекір, відзивалася десь на другому кутку села мрійлива і сумна — дівоча...

В штабі працювали. Відразу по обіді звернувся командир Рудий до своїх товаришів:

— Що ж, сідаємо до праці, друзі. Час іде, а в нас ще багато не розв'язаних справ.

Треба було опрацювати докладно операційний план для наступного бою.

Схилилися старшини над картами. І, дивлячись на задумані обличчя командирів, Крилатий подумав:

— З яких різних народніх верств вони повиходили! Різні військові школи покінчили, а ось зібралися тут за спільним столом і творять штаб українського війська. Одні здобули свої військові знання і ранги ще за часів перших визвольних змагань, інші — прийшли сюди, як старшини польської і большевицької армій, а ще інші — скінчили підстаршинську школу в УПА, а свої знання і досвід здобували в численних боях з ворогом...

Командир Рудий коротко сказав про большевицькі

партизанські загони, які проявляли себе грабіжом сіл, мордуванням свідомих українських громадян, провокуванням акцій, що стягали на невинне місцеве населення помсту німців. Справа була ясна, Українська Повстанча Армія мусить розбити банду. Для цього він, командир Рудий, з доручення Головного Штабу УПА і стягнув сюди оці всі відділи. Скінчивши говорити, запитав, чи є якісь запитання до цієї справи.

Запитань не було, і всі нетерпеливились почути щось докладнішого про сам наступ на большевиків. Командир Рудий підійшов до великої карти, що висіла на стіні, і червоним олівцем накреслив шляхи і напрямки, якими мають іти відділи. Донесення розвідчиків було неясне щодо стану мостів на річці Стохід. Сумнівним було, щоб вони могли витримати тягар гармат. Командир Вовчак щось перевірів на карті і обізвався:

— Я думаю, що немає потреби робити кріплення мостів і переправляти гармати на другий берег. Краще буде перевести їх до села Деревок і звідти взяти під обстріл ворога. Дивіться, маршрут наш міг би бути такий: Великий Обзир, Малі Голуби, а там далі і далі, аж до Деревка на Любешів.

— Дійсно, це не погана думка, але не забувайте, що це Полісся і всю дорогу треба докладно перевірити, — підтримав його командир Голобенко.

— Це ж ясно, що наперед треба послати людей, які б усе це взяли під розвагу, — обізвався командир Чутка.

— Кого б то послати? — радився командир Вовчак.

— Найкращі сапери і розвідчики в нас — це підхорунжий Січовий і десятник Сірко, — мав готових кандидатів командир Чутка, вдоволений, що така важлива місія припаде людям з його частини.

Адьютант куреня Швайка вийшов до другої кімнати, де чекали вистуни. Минуло кілька хвилин і свій прихід зголосили готові до дороги хорунжий Січовий і старший десятник Сірко.

Одержавши чітко окреслене доручення, відсалютували

і відійшли. За кілька хвилин з бічної вулиці села виїхав рій на чолі з молодими підстаршинами перевірити дорогу для просування гармат.

Тим часом до штабу наспіли зв'язкові з інших відділів, які не були тут, але мали брати участь у цій самій акції. Листовно повідомив про свою готовність командир групи „Заграва” — Дубовий. Командир Назар, не маючи змоги прибути сам, прислав двох людей, поява яких викликала веселий настрій. Річ у тім, що командир Вовчак, впізнавши прибулих, офіційно представив їх як „боярів від Хотишівського князя Назара”. — Командира Назара тільки так і називали. Навіть селяни про нього говорили „наш князь”.

— Ну як там ваш князь „всія Хотишева” — Назар проживає? Данину бере, чи з німцями воює?

— Та воює, ось щойно недавно мали бій...

— Ну й чия взяла?

— Та ж наша, наша. А тепер приготуємося до бою з червоними, бо щось вони заголосно про себе дають знати.

— А ви вже зустрічалися з ними?

— О, та більше, як хто. Як ті воші лізуть до нас аж з Білорусі. Вже пора б їм їхнє місце показати, нарешті.

— Ну добре, що ви там так бойово настроєні, якое воно буде. Тепер же ідіть та спочиньте. Бо ще сьогодні мусите вертатися до свого командира, — відправив їх командир Рудий.

**

Ніч пройшла спокійно. Ранком в селі закипіло життя. Селяни поспішали в поле жати, косити. Треба було поспішати з обмолотом збіжжя, щоб можна було сховати зерно перед грабіжниками. Бо не раз було і таке, що в село вскакували большевицькі партизани і, не дівавши підтримки для себе, підпалювали стирту з снопами та пускали з димом весь дорібок селянина.

То ж поки в селі стояли „свої хлопці”, треба було зроби́ти якнайбільше. Та й хлопці не дармували як попереднього святочного дня. Ще тільки сонце зійшло, як сапери

вже порались коло спаленого большевиками мосту. Праця йшла справно і до вечора через ріку Стохід стояв новий міст.

Взагалі кожний день у відділі був строго запланований. Були години праці, години навчання, військові вправи, чищення зброї, які зобов'язували кожного вояка. У вільних хвилинах кожен вояк намагався роздобути свіжий примірник „Інформатора”, який видало Головне Командування УПА, подаючи там свіжі звідомлення про події в світі і про операції УПА.

Під вечір прибуло ще декілька возів з стрільцями, які привезли два великих міномети. Штаб мав готовий докладно опрацьований плян акції. Згідно з цим пляном, увесь відділ поділено на три частини. Дві з них мали просуватися лівим берегом ріки Стохід на північ, а третя — мала переправитись через ріку. Цим з'єднанням керував командир Голобенко, а що воно стягало на себе найбільшу небезпеку, з ним пішов і командир групи „Турів” — Рудий. Як уже цілком смеркло, командир Голобенко зарядив переправу через ріку. Першою пройшла п'ята сотня, за нею декілька возів обозу, польова гарматка і міномети. Далі тягнулися друга і третя сотні. Так у бойовому порядку зайшли до села Малий Обзир, де й заквартирували. По всіх дорогах стояли зміцнені застави, довкола села ходила стежа. Розвідчий загін скоро відкрив большевицьку заставу в селі Натруска. Раннім ранком вирушив курінь повним бойовим порядком в напрямку большевицької застави. Большевики спочатку відкрили стрілянину, але скоро втихли і втекли далі на північ.

До командира Голобенка сотенний Гонта прислав перше звідомлення:

— „Після короткого бою з большевиками зайняли село Нова Руда.”

У відповідь командир Голобенко наказав сотенному Гонті зайняти становища в лісі з боку Лешнівки. Всі командири відділів, які мали брати участь у бою, знали докладно

годину, в якій мав розпочатися наступ, і всі напружено чекали.

Близько означеного часу командир Рудий з одною чотою вояків вирушив на заставу, що стояла над шляхом Лешнівка — Грива. Замаскувавши чоту в зелених придорожніх кущах, сам з чотовим залягли в найбільш відповідальному пункті, над самим шляхом. Стрілка годинника зближалася до умовленої години. Ще кілька хвилин... секунд... Нараз високо в небо звилася зелена ракета — умовлений знак, початок бою.

Заграли скоростріли, заляцали большевицькі „фінки”. Бій розгортається щораз ширше і більше. Червоні завзято боронять свої становища. Але ось у небі знову ракета, на цей раз червона. Командир Рудий зрозумів, що відділ командира Голобенка переміг і вступає в село. Червоні відступали у напрямку урочища Локозі, до села Гриви, де був у той час їхній большевицький штаб. Сталось якось так, що командант большевицької застави не відступав разом з усіма, а лише з другим большевиком гнали на конях шляхом до села Гриви. Застава командира Рудого з цікавістю стежила за большевиками, що наближались. Коли вони підїхали до самої застави, командир Рудий підвівся і хороней кущем легко „зняв” большевицького командира з коня, а інші схватили за повідь зляканого коня. Пачувши стріл і побачивши, що його командир забитий, другий большевик скочив з коня і почав тікати. За ним крикнуло кілька голосів „Стій!” і пустили кілька стрілів над головою. Він, бачучи безвихідність, підніс руки догори. Білий, як стіна, трясся з переляку і чистою українською мовою благав:

— Я не винен, я не винен, мене большевики силою забрали.

— А ти звідки, пташку?, — спитав командир.

— З села Волошок, Ковельського району.

— О, дивись, де земляка зустрів, — промовив підходячи ближче, один стрілець.

— А як давно ти вже служиш батькові Сталінові? —

продовжував допитувати командир Рудий. — Яке твоє становище у большевиків? Яку рангу військову маєш?

— Я рядовий. Йй-же Богу, рядовий і нічогосінько не знаю.

— Дивись, ще й Бога згадує! Може й віриш у Нього?

Полонений перелякано перехрестився і просив не вбивати, а він все розкаже, що лише знає. Його вирішили допитати докладно, а тоді відправити до родинного села на суд громади. Може справді чоловік не винний?

В селі вже було спокійно. Вислухавши звіт з бою від командира Голобенка, Рудий жартома сказав: „А ми вам земляка перехватили. Каже, що з Ковельщини. Ви там учителювали колись, може знайомі?

Голобенко поглянув на большевика і скривився:

— Ні, таких паршивців серед моїх учнів не могло бути!

Серед інформацій, які подав полонений, була також відомість про невеличкий магазин зброї, амуніції і харчів. Але в тому магазині найбільше виявилось самогону, який передали до військового шпиталю.

Домсвившись про дальші дії, командир Рудий з своєю чотою від'їхав назад за ріку Стохід до тих двох з'єднань, що лишилися на лівому березі.

На другий день прислав повідомлення командир Вовчак, що цього самого дня по полудні, важкий міномет, який стоїть по лівий бік Стоходу, випустить десять стрілен по таборі червоних, що стояв близько села Гриви. Десятий вистріл мав бути сигналом для виступу відділу командира Голобенка.

Після поспішного обіду весь курінь опустив село Люшнівку і пішов у напрямку села Гриви. Приблизно в половині дороги зупинилися. Не довелося довго й чекати. Десь за пів години вибухнуло перше стрільно, за ним друге, третє. Луна подвоювала, потроювала вибухи, а командир Голобенко напружено числив: — „П'яте, шосте, сьоме...” Стогнала земля, виривалися з корінням і летіли вгору пеньки, ламалися столітні сосни. Чути було людські крики і зойки... Але не чути було восьмого вибуху.

Командир підійшов до сотенного Залізняка:

— Коли б чого не сталося непередбаченого. Я чув ніби восьмий вибух, але не над ворожим табором, а десь там, — показав рукою за ріку Стохід.

Так і не дочекавшись слідуючих стрілів, рушили вперед. Ще досить далеко перед селом зіткнулися з большевиками. Курінь відкрив густий вогонь по лісі, де були червоні. Після довгого і впертого бою, без власних втрат, здобули ворожу позицію. Село ще в большевицьких руках. Бій переходить на вулиці села. Грають без перерви скоростріли, тріщать гранати і стовпом вибухає полум'я з палаючих будинків. Звичайно відділи УПА оминали боїв у селі, не хотючи наражувати на вогонь місцеве населення. Та цим разом ішлося про знищення большевицького кубла, яке треба було зліквідувати, хоч і жаль було дивитися на палаючі хати. Кожен згадував про своє село, свою хату, і ще завзятіше бився, щоб прогнати большевиків. Червоні трималися довго, але упівці доказували просто чудес. Через вогонь, через дим перебігали через дорогу, скакали через тини і городи і сікли, сікли... Нарешті ворог заломився і почав відворот у напрямку лісу. Але і там його переслідували. З того бою здобули ворожий штаб і пустили з димом большевицькі бараки.

Пробувши в Гриві годин зо дві після закінчення бою, командир Голобенко зарядив поворот до села Люшнівка. Без жадних втрат з власного боку важкий бій було виграно. Лишилася ще тільки нерозв'язана загадка восьмого стрілу міномету, на який так довго чекали перед боем. Вже під вечір прибув гінець від командира Вовчака з сумною вісткою. Міномет на восьмому стрілі розірвався, вбиваючи трьох своїх вояків і чотирьох ранячи. Сумна вістка затьмарила радість перемоги. Бо така вже вдача у вояка. В бою він безбоязно глядить у вічі смерті, готовий зустріти її кожної хвилини, але як глибоко переживає він смерть товариша, який впав поруч нього! Та вояки не плачуть. Їхній жаль схований глибоко. І простоявши з похиленою голо-

вою над свіжою могилою з простим березовим хрестом, відходять з думкою про новий відплатний бій.

І платили большевики за невдалу гармату. Відділ, що стояв на лівому березі Стира, рушив на північ, на большевиків.

Тріщали большевицькі застави. Ламалися опірні пункти.

Гриміли гармати, будили рідну землю з довгого сну. Її сини будили і кричали:

— Земле святая, будь пеклом для ворогів!

І вороги не витримували, падали. А відділ командира Вовчак просувався вперед. Гнав зайдів далі і далі. Гнав і бив.

**

За спільно домовленим оперативним пляном, в той час, як командир Вовчак дійшов до села Деревок, Дубовий, командир відділу „Заграда”, мав перейти ріку Стир.

Командир Голобенко з своїм відділом пішов на село Серхів, де був приміщений один з більших большевицьких штабів. Вирішено оточити село. Командир Чутка з одною сотнею вирушив на північ, щоб заблюкувати шлях Серхів-Озірці. В селі Озірці було большевицьке летовище, на якому приземлялися літаки з підмогою з Москви. Большевики спочатку ставили великий опір, але бачучи, що не втримаються, почали відступати до села Озірець. Передбачаючи таку можливість, командир Чутка перерізав їм той шлях. Не маючи змоги пробитися до Озірець, червоні знову вертаються до Серхова, зайнявши перший опірний пункт на могилах. Але там не довго втрималися. Повстанська артилерія і міномети викурили їх звідти. Большевики роблять великі зусилля, щоб пробитися до свого штабу, що забарикадувався в великому мурованому з плоским цементовим дахом будинкові школи. Декілька разів сотенний Гонта наступав на цю твердиню. В одному із цих наступів був ранений в руку, та не залишав поля бою. Майже на ходу санітар накладає йому на рану перев'язку, а сотенний не перестає давати накази. Бій кипить. День ось-ось і згасне.

По лінії проходить наказ командира Голобенка відсунути відділи від поля бою на сто метрів назад, до дороги. Командири мають прибути на коротку нараду. Нашвидку зібралися командири: Голобенко, його адъютант Швайка, сотенний Гонта, Князь, Розважний, Крилатий та двох чотових. В придорожному рові розложили карту і пильно розглядали терен. Тимчасом большевики не дрімали. Частина з тих, що прорвалися під час бою, втекла на недалекі хутори. Побачивши в далековид невеличкий гурт людей, що схилилися над картою, зрозуміли, що це відбувається старшинська нарада. Прикривані кущами й деревами, подалися з кулеметом у напрямку канами. Там залягли, взявши на приціл цілу групу. Не передчуваючи з того боку ніякої небезпеки, командири радили далі. Раптом заторохкотів кулемет і над їхніми головами пролетіла серія куль. Зависоко взяв большевицький кулеметчик приціл. Як один, всі впали ниць. Ситуація була дуже прикра. Ніхто не знав, що сталося. Нараз командир Князь гукнув:

— Проти нас у рові ворожий кулемет”, — і одночасно сипнув у тому напрямкові свою відповідь з „фінки”. Опритомнівши з несподіванки, також і решта командирів почала стріляти в ворожу засідку. Большевицький кулемет замовк, коло нього впало двох большевиків. Але решта завзято строчили з „фінок” і зрізана кулями земля зсувалася лавою в рів. Та в одній хвилині командир Голобенко швидко відбезпечив гранату і кинув на ворога, за ним зробили це інші, і повітря потрясли детонації від розривів гранат. Це перерішило бій. Большевики в паніці тікають, лишаючи своїх ранених і вбитих. Вісім українських повстанських командирів вертаються непошкодженими до своїх відділів. Цілий бій тривав так коротко, що ніхто й не знав, що властиво сталося, хто стріляв і до кого. Обговорюючи цю подію пізніше, вжахалися на думку: а що було б, якби перший приціл та був трохи нижчий? В одній хвилині всі відділи були б осталися без командирів. Командир Князь, що брав участь у боях за Сталінград, щиро признався командирові Рудому:

— Це була найкритичніша хвилина в моєму житті.

— А що, хіба під Сталінградом було легше? — спитав командир Рудий.

— Е, що під Сталінградом! Там я бився завзято, щоб проломити большевицьку силу, бився, щоб зберегти себе. Але якби це не вдалося, то хай собі німецьке командування сушить тим голову. А тут, уже в тій секунді, як я падав, у мене майнула думка: „А відділ? Мої хлопці? Що буде з ними без командира?” І я, не роздивляючись, сипнув наперед себе градом куль.

— Так, так, відповідальність командира велика. Особливо командира повстанських відділів, — відповів задумано командир Рудий.

Уже цілком стемніло і не було можливості розпочати бій, та й треба було дати змогу стрільцям відпочити. Помалу, зменшуючи бойову активність, командири відводять свої частини до села Маневичі. Після нічної наради було усталено плян дій на другий день. Згідно з пляном, командир Голобенко і Чутка своїми відділами мали атакувати село Серхів вже слідуючого дня. Розвідчики принесли повідомлення, що большевики з Серхова з'єдналися з заставою в Карасині.

Ранесенько рушили до наступу дві сотні, ведені своїми командирами. За два кілометри перед Карасином зустрілися з большевицькою розвідкою. Унешкідливили її і просувалися вперед. Ще за кілометр зударились знову з ворожою заставою. Зав'язався бій, що тривав з годину. Цілий большевицький відділ відступає в північно-західньому напрямку.

В той самий час відділи командира Дубового, перефорсувавши ріку Стир, розпочали по широкій лінії велику офензиву. Командир Голобенко дістає завдання пробитися з відділом на північний захід і зайняти село Тоболи, яке лежить віддалене на 22 кілометри від Карасина. Поліськими незнайомими дорогами вирушає відділ командира Голобенка на призначене місце. По дорозі зустрічається кілька разів з невеликими большевицькими з'єднаннями, які кожного разу успішно розбивають. Нарешті відділ заходить

до села Тоболи. Тут на командира Голобенка чекає наказ: „Марш вглиб північного Полісся. Командир Вовчак.”

Ще раз відбувається невеликий бій, який знову повстанці виграють і посуваються все далі і далі на північ.

Решта куренів під командою Назара і Лисого оперувала на північний захід від Любашева. В непрохідних болотах над Прип'яттю зводив численні бої з большевиками „князь на Любашеві” Назар. В цих боях особливо відзначився сотник Мазепа із своєю сотнею. В завзятому бою під Любашевом сотня Мазепи наступала двома крилами. Большевики, діставши поповнення, натиснули на праве крило. Мазепа наказує відступ того крила. Під час відступу ворожа куля ранить у ногу кулеметчика Лева. Чотовий дає наказ перебрати кулемет запасному кулеметчикові, а санітарам забрати раненого з поля бою. Останній рішуче за протестував:

— Друже чотовий, мене не врятують. Ви це знаєте... і я це знаю... Ведіть людей, а я, поки матиму силу, буду строчити з кулемета... Прикривати буду... Ось бачите, граната... На випадок, як забракне набоїв... Ведіть... Рятуйте всіх.

Чотовий і справді бачить, що рана його смертельна. Роздумувати нема часу, бере людей і просувається в напрямку лівого крила. Большевики лавою посунули вперед. Ось вони вже біля самого кулемета. І в тій хвилині той обізався зливою куль. Останніми силами підвівся кулеметчик Лев і косить, косить смертельною кошою ворогів. Строчить так довго, поки не заклацав порожніми зубами кулемет. Тоді рештками сил відбезпечує гранату і обіймає кулемет обома руками... Секунда... Рознісся новий вибух. Разом з молодим кулеметчиком Левом і його кулеметом падає ще кілька большевиків, що кинулися, було, вперед, коли почули, що кулемет не відзивається. Командир Мазепа, згорнувши свої сили, наступає далі. Аж під вечір, ранений в плече, мусів зупинитися, передавши свою сотню одному з своїх чотових. Бої з большевиками тривають далі. І нарешті всі відділи УПА, які брали участь у цій великій

акції на большевиків, сходяться в селі Пнівню. Тут на площі, при повному зборі всіх частин, було прочитано наказ головного командувача цієї акції — командира групи „Турів” Рудого, в якому висловлено признання всім, хто брав участь у цьому поході. Відзначено окремим наказом за бойові заслуги цілий ряд стрільців і старшин. Командири дістали нові завдання і нові призначення, згідно з якими, на другий день всі відділи залишили село Пнівню. І горді з великого Чину ступали влевнено вояцькі колони. А бойова пісня летіла ген далеко, як відгомін збуджених поліських лісів:

„З нами Бог, сила, правда святая.
Перемоги нам світить зоря.
Незалежну Соборну здобудем
І самі панувати в ній будем!”

20. НА ГОРОХІВЩИНІ

Район Горохівщина належав до військової округи „Турів”.

Вже в березні 1943 року тут були численні відділи УПА, які підлягали командирові Рудому. Організаторами військових відділів на Горохівщині були командири Остап, Гарасименко, Славко. Треба зазначити, що успішному росту і вишколові військових повстанських відділів сприяло й те, що німці, вважаючи Горохівщину за терен несприятливий для партизанських відділів, скеровували свої сили проти більш заліснених теренів Північної Волині.

А тим часом, по невеликих гайках і хуторах росли і міцніли нові повстанські відділи. Один з таких відділів, невеликий числом, всього 95 осіб, стояв у с. Лобачівка. Командиром цього відділу був Гарасименко, який у свою чергу був підпорядкований командирові Остапові. Відділ стояв на хуторах і німці про нього навіть не підозрівали.

Стало відомо, що з Горохова до Берестечка має їхати командант німецької жандармерії Гампель, в супроводі поліцаїв. Командир Гарасименко вирішив скористати з нагоди і переловити цього відомого ката Горохівщини. Якраз і командир Остап був присутній у відділі. Він не тільки схвалив думку, а й сам взяв участь в акції.

Зробили засідку. Як тільки Гампель з охороною в'їхали до с. Лобачівка, командир Остап гукнув до нього: — „Гальт!”. На заскоченого зненацька ката з усіх боків дивилися жадібно цівки автоматів. Гампель не стріляв. Пішов у полон. Командир Остап вирішив використати його, як приману. Підвівши його до телефону, він запропонував йому повідомити своїх про те, що з ним сталося. Переляканий німачисько, загікуючись, зателефонував до Горохова,

кажучи, що попав у полон до УПА. Там відповіли йому з недовір'ям:

— УПА? В Горохівщині? Авгешльосен!

Гампель сердився, переконував, що це таки факт, аж командир Остап мусів вмішатися в розмову і це остаточно переконало німців в Горохові, що їхній командант жандармерії в полоні УПА!

Повстанці в ярах Волині. Дереворит Ніла Хасевича із серії „Волинь у боротьбі”.

Знаючи, щі німці підуть визволяти свого шефа, командир Остап належно приготувався до зустрічі з ними. На шляху Горохів-Берестечко лежить невеличкий лісок. Там і заліг Остап з стрільцями, передавши по лінії, що ніхто не сміє стріляти раніше нього.

Вже чути, як гудуть мотори автомашин. Показалися німецькі розвідчики на мотоциклях, а командир Остап мовчить. Напруження стрільців зростає з кожною хвилиною. Ось уже показалася ворсжа автомашина, за нею друга, третя. Чому командир Остап не стріляє?

А він, виждавши відповідного моменту, коли остання машина зрівнялася з ним, стрілив просто в кабінку. Його вистріл злився з іншими і вся колонна на шляху почала

горіти під невгаваючим обстрілом автоматів і кулеметів. Німці не мали змоги навіть розвинути бою.

В Берестечку, почувши стрілянину, німці кинулись до помочі. Тим часом повстанці, забравши зброю і амуніцію від побитих німців, зайняли нові становища. Не довго довелося чекати. Підійшовши до місця недавнього бою, німці розгорнулись і лавою посунули вперед. Над ними в повітрі гули чотири літаки. Остап, побачивши літаки, трохи збентежився, та командир Гарасименко запевнив, що він справиться і з літаками. Остап знову заляг біля кулемету і пильно стежив за ворогом.

Як німці підійшли досить близько, командир Гарасименко наказав відкрити вогонь. Німці залягли і відповіли зливою куль. Понад дві години тягнувся такий непевний бій. Вечоріло. Німецькі літаки кружляли понад лісом і скидали невеличкі бомби, але без жодної шкоди для повстанців. Видно, що вночі німці боялися залишитись у лісі, бо, пострілявши ще трохи, забралися назад до Берестечка.

Після бою командир Остап, стискаючи руку Гарасименкові, казав:

— А я вже думав, чи не відступати нам... Все ж таки літаки!

— Та ви, друже командире, були змучені попереднім боєм і не врахували того, що ліс малий дуже; кидаючи бомби на нас, німці могли й своїх побити, — відповів командир Гарасименко.

І так вдало і голосно заговорила вперше українська Горохівщина. Річ ясна, що така „мова” була не до смаку окупантові і він підготовлявся до відплати. Але все населення Горохівщини палало ненавистю до ворога. Лави повстанців росли, поновлювалися щораз новими силами. Коли повстанські відділи на Горохівщині зміцніли вже настільки, що могли відбити всі німецькі атаки, командир групи „Турі” — Рудий дав наказ розділити всі „лігеншафти” поміж селянами, щоб це попалися вони німцям. Майже цілий тиждень вивозили селяни збіжжя і виводили худобу з таких „безпанських” маєтків у Лобачівці, Бужанах, Бородичому, Зеленому, Дзвенячому, Люлівці і інших.

21. НАСКОК НА ПОЇЗД

Через село Брани проходила залізнична лінія Львів-Луцьк. На цій залізниці працювали переважно полонені французи, через яких ми довідались, що в Борочах, на залізничному дворі, є великі магазини зброї. Полонені французи повідомили, що німці потерпають, щоб УПА не напала на ці магазини, і тому мають у пляні якнайскоріше перевезти їх до Львова через Стоянів.

В селі Бранах не було ніякого відділу УПА, лише невелика теренова боївка в 50 осіб. Почувши про магазини зброї так близько й боячись, що заки вони вспіють повідомити про це далі, цінне майно може вже бути у Львові, бранська боївка рішила діяти сама. Французи повідомили, що ешелон зі зброєю вже заладований, готовий до відходу кожної хвилини.

Боївка зробила засідку. Три дні виглядали намарно. Шойно четвертого дня прийшла вістка від французів, що рано німці пускають наперед паровіз з вагонами, в яких буде пісок, щоб перевірити, чи не підмінований шлях.

І так було. Полежавши ще трохи під насипом, побачили, як рейками котився паровіз, попихаючи перед собою декілька вагонів з піском. Як тільки потяг від'їхав, застава миттю розшила залізницю. Приложили вухо до рейок і почувли, як дуднить новий поїзд. Чекали.

Ось із-за закруту показався паровіз, викидаючи клуби чорного диму. Поїзд зближався до застави... І раптом несамовитий скрегіт, тріск і — декілька вагонів зійшло з рейок. Застрочили кулемети. А в цей час інша застава розшивала залізницю ззаду. Машиніст, зорієнтувавшись що сталося, почав послішно їхати назад. Але проїхав недалеко, як знов попав у пастку. Тепер уже був відрізаний від обох кінців. Німці, що їхали як охорона, відкрили вогонь.

Але боївка сікла так впевнено, що німці не могли зорієнтуватися в її силі. Затягати бій було небезпечно і німців наглили здатися, що вони по якомусь часі і зробили.

Яке ж було їхнє здивування, коли побачили незначну групу молодих одчайдухів та валку підвід, що стояла готова перебрати зброю з транспорту.

Перебираючи зброю, серед якої були кулемети, кріси, набої, міни і різне майно, як сукно, цигарки і тютюн, повстанці побачили забитого німецького полковника. За годину поїзд був очищений від усього, що для повстанців мало якунебудь вартість. Зброя перейшла до магазинів теренового ОУН.

Не діждавшись поїзду в Стоянові, німці, що були там, зорієнтувалися, що сталося. Зібравши всі свої сили, вони з двох напрямків, від Стоянова і Борочич, рушили на пошуки повстанців. Чотири літаки то зближались до залізничного шляху, то відлітали від нього і, знижуючись над лісами, шукали за слідом повстанців. Побачивши виколієний поїзд і порожні вагони, німці розсатаніли. Кинулись на село Брани, а літаки почали скидати на нього запальні бомби. Село почало горіти. Хто міг, той втівав, куди бачив. Зловивши три старі жінки з дітьми, німці їх по-звірськи замордували. Якийсь старий дідусь сховався на могилках. Частина німців зайшла туди і поприпинала до хрестів свої коні. Побожний дідусь не міг стерпіти такого блюзнірства, виліз з укриття і почав просити забрати звідти коні. Німець кинувся бити його. А в той час другий тягнув двох нелітніх дітей. Потім розсатаніли солдати взяли побитого дідуся разом з дітьми, вкинули в клуню, зачинили її, а тоді зо всіх сторін підпалили.

А тим часом повстанські відділи готові були зустрітися з ворогом біля села Пилганова. Підпустивши німців цілком близько, повстанці відкрили густий вогонь. Усі німецькі спроби прорвати лінію були безуспішні. Маючи добрі становища, повстанці стріляли мітко.

Почали рідшати ворожі ряди і німці кинулися відступати. Аж до Радехова загнали повстанці німців, які втра-

тили у цьому бою 25 забитих, 12 кулеметів, 8 скринь набоїв, 12 крісів.

Досить скоро німці зібрали велике з'єднання і в силі 2000 солдат рушили на ліквідацію УПА в Горохівщині. В боях брали участь всі види зброї. Повстанські відділи билися по-геройськи, несли великі втрати в людях, але не заломлювались і остаточно — перемогли. Хто брав участь у боях на Горохівщині, той напевно пам'ятає бій у Завадському лісі, в якому згинули 42 стрільці з командиром Олегом. Вони билися майже цілу добу проти переважаючого чисельно ворога, билися до останнього набою. Хто бився в ті роки на Горохівщині, той згадає відважних і сміливих командирів Гарасименка, Дубового, Славка, Максименка, Вишню. Вони завжди гідно ставили ворогові опір, боролись, перемагали.

Але боївка сікла так впевнено, що німці не могли зорієнтуватися в її силі. Затягати бій було небезпечно і німців наглили здатися, що вони по якомусь часі і зробили.

Яке ж було їхнє здивування, коли побачили незначну групу молодих одчайдухів та валку підвід, що стояла готова перебрати зброю з транспорту.

Перебираючи зброю, серед якої були кулемети, кріси, набої, міни і різне майно, як сукно, цигарки і тютюн, повстанці побачили забитого німецького полковника. За годину поїзд був очищений від усього, що для повстанців мало якунебудь вартість. Зброя перейшла до магазинів теренового ОУН.

Не діждавшись поїзду в Стоянові, німці, що були там, зорієнтувалися, що сталося. Зібравши всі свої сили, вони з двох напрямків, від Стоянова і Борочич, рушили на пошуки повстанців. Чотири літаки то зближались до залізничного шляху, то відлітали від нього і, знижуючись над лісами, шукали за слідом повстанців. Побачивши виколієний поїзд і порожні вагони, німці розсатаніли. Кинулись на село Брани, а літаки почали скидати на нього запальні бомби. Село почало горіти. Хто міг, той втік, куди бачив. Зловивши три старі жінки з дітьми, німці їх по-звірськи замордували. Якийсь старий дідусь сховався на могилках. Частина німців зайшла туди і поприпинала до хрестів свої коні. Побожний дідусь не міг стерпіти такого блюзнірства, виліз з укриття і почав просити забрати звідти коні. Німець кинувся бити його. А в той час другий тягнув двох нелітніх дітей. Потім розсатаніли солдати взяли побитого дідуся разом з дітьми, вкинули в клуню, зачинили її, а тоді зо всіх сторін підпалили.

А тим часом повстанські відділи готові були зустрітися з ворогом біля села Пилганова. Підпустивши німців цілком близько, повстанці відкрили густий вогонь. Усі німецькі спроби прорвати лінію були безуспішні. Маючи добрі становища, повстанці стріляли мітко.

Почали рідшати ворожі ряди і німці кинулися відступати. Аж до Радехова загнали повстанці німців, які втра-

тили у цьому бою 25 забитих, 12 кулеметів, 8 скринь набоїв, 12 крісів.

Досить скоро німці зібрали велике з'єднання і в силі 2000 солдат рушили на ліквідацію УПА в Горохівщині. В боях брали участь всі види зброї. Повстанські відділи билися по-геройськи, несли великі втрати в людях, але не заломлювались і остаточно — перемогли. Хто брав участь у боях на Горохівщині, той напевно пам'ятає бій у Завадському лісі, в якому згинули 42 стрільці з командиром Олегом. Вони билися майже цілу добу проти переважаючого чисельно ворога, билися до останнього набою. Хто бився в ті роки на Горохівщині, той згадає відважних і сміливих командирів Гарасименка, Дубового, Славка, Максименка, Вишню. Вони завжди гідно ставили ворогові опір, боролись, перемагали.

22. ПЕРЕХІД ФРОНТУ

У м. січні 1944 р. большевицький фронт наблизився до волинсько-поліських теренів. Команда штабу групи „Турів” мала перед собою дуже серйозне завдання: перепровадити бойові відділи УПА через фронтову лінію в большевицьке запілля. Командир Рудий передбачував, що німці ще можуть поставити опір вздовж рік Горинь, Прип'ять і Турія, і тому послішився як слід приготувити відділи по цілому терені до переходу фронтів.

Ком. Рудий з частинами війська мав переходити фронт лісами вздовж ріки Стохід. У районі Любишева будуть переправлятися командири Назар, Кубік і Мазепа. Рубашенко, який підлягав у тому часі ком. Дубовому, мав піти із своїми частинами в райони Чарторийська, Колок і Цуманя. Завданням ком. Вовчака і Голобенка було перейти фронт і дістатися на терен Володимирщини. Ком. Лисий повинен пробратися в район Матієва-Любомлі.

Фронт з дня на день пересувався на захід і вже 12 лютого 1944 р. большевицька 190-та Красноармійська гвардійська дивізія зайняла місто Луцьк. Большевики задержались на ріках Стир—Прип'ять—Турія. В тому часі більша частина військ групи „Турів” з командирами Рудим, Назарем, Мазепою, Кубіком, Верниволею і Розважним перейшла фронт і разом з групою „Заграва” почали діяти в большевицькому запіллі.

Вовчак і Голобенко вийшли в напрямі Володимира, де оперував ком. Сосенко. Тимчасом большевики задержались на ріці Турія і почали готуватись до дальшого прориву. Партизанські советські з'єднання прорвались через фронт і відновили свою діяльність на тилах німецьких армій. Один із тих большевицьких відділів прорвався на терен Володимирщини і почав акцію, передусім, проти

УПА. Місцеві наші відділи під командуванням Сосенка, змагаючись рівночасно з німцями, не всілі були дати опір большевицьким партизанам. Переважаючі сили большевиків завдали частинам Сосенка дошкульних ударів, зокрема це мало місце в районі Свинарських лісів. Голобенко поспішив на допомогу Сосенкові. Він скоро опанував ситуацію, перевів реорганізацію відділу Сосенка і почав готуватись до переходу фронту.

Але фронт стояв твердо на місці. Відділи УПА далі зводили бої з німцями. На початку квітня 1944 р. загинув командир Вовчак. Голобенко вирішив, що недоцільно буде держати відділ в часі переходу кордону на тому самому місці і тому у м. квітні зробив глибокий маневр. Перейшов він ріку Буг і задержався в Грубешівському районі. Відпочиваючи в селах Тишовці, Лашів і Угнові, перепровадив додатковий вишкіл стрільців, щоб краще приготувити свої частини до переходу. Впродовж чотирьох днів прийшлося відділові воювати проти польсько-комуністичних з'єднань, з яких то боїв відділ вийшов переможно.

У перших днях м. червня 1944 р. прибув до відділу Голобенка ком. Охрім. Він перепровадив перегляд частин, підніс двох підстаршин до ступня старшин, а двох хорунжих до ступня поручників. В той час відділ Голобенка був 9 км. від м. Белз. Охрім дав доручення переправитись з відділом у большевицьке запілля під час першого прориву фронту. Сам Охрім пішов на північ, в район Кобринь — Давидгородок, де 18 червня, разом з відділом Двигуна, в числі 120 бійців, прорвався в большевицьке запілля.

Дня 17 червня відділ під керуванням Голобенка, силою 320 людей, вирушив з с. Ляхівці в напрямі на м. Холм. Не доходячи до Холма, у віддалі 19 км. від того міста, прийшлося відділові звести тяжкий бій з німцями. Відділ змушений був відступати. Після дводенного відпочинку в великому лісі б. села Дуброва, Голобенко пішов в напрямі с. Крилів.

Це був саме час, коли большевики прорвали німецький фронт і здобули укріплення над Бугом. Большевицькі роз-

відчі частини доходили до сіл Старе і Нове Село і Телятин. Німці поставили опір між місцевостями: Грубешів, Вербковичі, Тишовці і Лашів. Відділ Голобенка знайшовся між двома вогнями наступаючих фронтів. Використовуючи фронтову ситуацію, відділ скорим маршем перейшов большевицький фронт і опинився на тилах советської армії.

Зфорсувавши ріку Буг в околиці села Літовиж, відділ задержався в с. Іваничі. Населення зустріло частини привітно та інформувало про розташування большевиків і їхнє ставлення до населення. Большевики цікавились, де перебувають „бандерівці”, але жодних акцій тоді не переводили.

Відділ Голобенка пішов у північно-східньому напрямі і, йдучи вздовж сіл Озютичі, Озеряни, Любитів, Грив'ятин, дійшов аж до с. Горна, зробивши б. 180 км. дороги поза большевицькою лінією. Голобенко не плянував вступати в бій з большевиками до часу нав'язання контакту з ком. Рудим. У селі Горна була пошта, що ком. Рудий перебуває на півночі в околиці Великої Глуші.

Терен села Люшнівки перейшов вже був большевицьку чистку. У селян було забрано харчі. Відділ знайшовся у положенні, що треба було йому придбати дещо харчів. Після короткої наради зроблено плян перевести перший наскок на озброєну частину військ НКВД, які стягали хлібопоставку.

Підвідділ у силі 80 людей, під командою сотенного Нерозлучного, наскочив на НКВД. Пришло до чотиригодинного бою. Большевики ставили завзятий і сильний опір, який заломився під нестримним наступом нашої частини. Большевикам прийшлося відступати. З наших людей тільки єдиний Золотаренко-Вадим був ранений, але він скоро прийшов до себе.

Большевики нас не переслідували. Голобенко рішився нанести НКВД другий удар. Провівши добру розвідку, відділ Голобенка приготувався до наступу на частину НКВД в селі Грива. Сотня Романа розпочала вночі наступ, заки-

„Ми стали волі на сторожі”. Дереворит Ніла Хасевича із серії „Волинь у боротьбі”.

даючи бункри гранатами. Наскок був повністю вдалий. Здобуто ворожі бункри, при чому згинуло 28 большевиків, а решта в паніці почали втікати, залишаючи амуніцію, військові мундири та харчі. Поміч, яка надійшла большевикам на вантажних машинах з районних центрів Кухощька Воли,

Володимирець і Маневичі, напоролась на вогонь наших частин. Підмога не змогла нічого зробити завдяки силі вогню наших жовнірів.

Командування відділу розділило трофей між стрільців. Особливо якось дивно виглядала сотня Романа в мундирах військ НКВД. Власні втрати: один вбитий, якого з почесною там таки похоронено, та 3-х ранених, між якими сотенний Нерозлучний ранений в руку.

Відпочавши в с. Грива, відділ перейшов у терен лісів Червоний Бір, а звідсіль в напрямі Кухоцької Волі. Ще раз відпочинок в лісах Морочанщини. Тут відділ Голобенка нав'язав контакт з місцевими боївками, які інформували про те, що за рікою Стир є великі відділи УПА під командою Дубового, в околицях Великої Глуші оперує ком. Кубік, а в околицях озер Оріхово, Волянське і Біле перебуває ком. Назар. З ним є теж ком. Рудий.

Розвідники донесли, що большевики вдарили несподівано на ліси Червоного Бору при використанні тачанок, мінометів, важких гармат і автоматичної зброї. Літаки бомбили масиви лісів, але в той час вже не було там відділів УПА.

Передавши відділ командирові Бурі, сам Голобенко забрав 30 людей і разом з ними вирушив в дорогу до ком. Рудого, щоб узгіднити тактику дії. Підвідділ щасливо переправився через ріку Стохід і на одному із хуторів б. села Седлище прийшло до зустрічі між командирами. Ком. Рудий поінформував, що він бачився з Охрیمом, від якого дістав доручення переорганізувати обидві групи, тобто „Турів” і „Заграву”. Над ними командування перебрав ком. Дубовий. Сам Охрім поїхав в напрямі Сарни — Житомир на інспекцію відділів Дубового і Верещаки, які оперували далі на схід.

Стріча між Голобенком і Дубовим відбулася в товаристві ком. Яворенка, який перебував теж у тому терені.

Ком. Дубовий перебрав обі групи і взявся за діло реорганізувати ці частини. Шефом штабу призначив Дубовий ком. Голобенка, а оперативним ком. Яворенка. Разом

із ком. Рубашенком виїхав тоді Дубовий на інспекцію групи „Турів”. В асисті командирів була група кінноти силою 70 людей. Контроля групи „Турів” йшла шляхом: Камінь-Коширськ, Ратно, Матіїв, Холм, Грубешів. Тут прийшло до боїв з НКВД. Відділ пішов далі в райони Володимир-Волинський, Горохів, Дубно, Рівне, Костопіль і Сарни. Перехід цього терену тривав від м. листопада 1944 до січня 1945 р.

Одного разу дістав Голобенко доручення виїхати до Головного Штабу. Він взяв охорону в складі 40 осіб і відїхав за ріку Стир. Там вони задержались в селі Хіночах, де перебував тоді відділ УПА в силі 400 осіб та охорони поодиноких командирів.

На нараді Головного Штабу видано наказ про зміну дотеперішньої тактики по відношенні до большевиків. Оборонних боїв відділи мали перейти в наступальні, зокрема на НКВД. Командира Дубового іменовано військовим комендантом Північно-Західніх Українських Земель (ПЗУЗ), а ком. Рудого комендантом обох груп.

Повертаючись з відправи, відділи ком. Рудого, Голобенка і Яворенка зустріли в лісах Червоного Бору, у віддалі 6 км. від с. Мульчич, відділи НКВД. Розгорівся великий бій, у якому загинув ком. Голобенко.

Різдво Христове 1945 р. святкували відділи вже без свого улюбленого командира.

**

Німецький окупант відійшов з української землі. Відійшов скривавлений на захід, звідкіля й прибув. Український народ повернув усі свої сили на боротьбу із своїм найлютішим ворогом — загарбницькою Москвою у червоній машкарі. Боротьба ведеться безупину, жорстока, безпощадна, хоч не завжди однаково голосна й видима. Гинуть вороги, падають також українські борці. На місце упавших стають інші, надхненні тою самою великою ідеєю, повні любови до рідних нив, завжди готові до боротьби за них, певні того, що світлий день повної перемоги українського народу над Москвою невідхильно наближається.

З М І С Т

	Стор.
Передмова	5
Волошко: „Друзям Полісся” (Першим із перших)	7
1. Козак від’їжджає, дівчинонька плаче.. ..	11
2. Перший повстанський Великдень	19
3. Свячене в Матієві	23
4. „Азіят”	28
5. Застава в Олиці	33
6. Литовці в УПА	36
7. „Поручник” і „Баклажка”	39
8. Смерть генерала Люце	42
9. Командир Кубік	45
10. Бій під Радовичами	48
11. Будова зимового медичного табору	64
12. Старшинський вишкіл Групи „Турів”	70
13. Мазепа	75
14. Під Клеванем	83
15. Початок „Колківської Республіки”	95
16. Розвідники в халепі	100
17. Іван	107
18. На Поліссі	112
19. Рейд на північ	125
20. На Горохівщині	148
21. Наскок на поїзд	151
22. Перехід фронту	154

Ілюстрації

1. Обкладинка до альманаху, присвяченого УПА на Волині й Поліссі (Дереворит Н. Хасевича)	10
2. Полковник Дмитро Клячківський. (Дереворит)	21
3. Командир Вовчак. (Знімка)	43
4. Терен дій УПА-Північ у 1943 р. (Мапка)	59
5. Плян табору-шпиталю Групи „Турів”	67
6. Новобранці в УПА. (Дереворит)	76
7. „Ліс — наш батько, нічка — наша мати”. (Деревор.)	97
8. Повстанці на Поліссі. (Дереворит)	114
9. Повстанці на хуторі в гостині. (Дереворит)	129
10. Кінна стежа УПА. (Знімка)	133
11. Повстанці в ярах Волині. (Дереворит)	149
12. „Ми стали волі на сторожі”. (Дереворит)	157

